— intervju: Kosta Čavoški . . . . str. 12/13

— dnevnik s Kronštata . . . . str. 8

— Vili Ravnjak: umetnost kot stičišče nasprotij . . . str. 15

— Laibach . . . . . str. 16

— oporečniki vesti kot emigranti . . . . str. 18/19

— V. Šeks: Proti diskriminaciji . . . str. 23

鳳凰飯館

. . . Seveda niso umanjkala niti sojenja posameznim opozicijskim politikom.

Ko so povojnemu strankarskemu pluralizmu posekali krila, je prišel trenutek, ko so se javne izjave lahko uskladile z doseženim stanjem. Tako se je od 1947 dalje uporno trdilo, da ni socializma brez enostrankarskega sistema, iz tega pa sledi prepričanje, da mora v družbi, ki gradi socializem, obstajati samo en program družbenega razvoja, da tega zastopa vladajoča komunistična partija, in da bo ta program že po naravi stvari socialističen. Z drugimi besedami, prevzelo se je boljševiško prepričanje, da se socializma ne da graditi, če je dopuščen obstoj različnih, kaj šele opozicijskih strank.

Zgodovinska dejstva, ki smo jih navedli, potrjujejo šibkost tega stališča. A prav to stališče so po koncu svoje vojne sprejeli tudi ruski boljševiki. Leta 1921 so, kot stranka na oblasti, dokončno prepovedali delovanje vsakršne organizirane opozicije znotraj sovjetov. Prepovedane niso bile le t. i. buržuazne stranke, ki so jih fizično likvidirali že prej, temveč tudi prejšnji soborci in zavezniki boljševikov — manjševiki in eseri (socialni revolucionarji). Ni dvoma, da sta to bili socialistični stranki, ki sta, tako kot anarhisti, želeli socialistično preobrazbo ruske družbe. Že med državljansko vojno so jih boljševiki često izganjali iz sovjetov, ali pa so njihov delež zmanjševali s silo ali zvijačami. Vendar sta tedaj Lenin in Trocki še govorila, da se bodo po koncu državljanske vojne spoštovala pravila konstitucionalizma in da bo delovanje opozicije dopuščeno. Ko pa se je boljševikom zdelo, da so že dovolj močni za monopolno oblast, je prišla odločitev, da se odstranijo vsi možni nasprotniki, tudi tisti, ki so jim bili po končnih ciljih boja zelo blizu. Tako torej strankarski pluralizem v porevolucionarni Rusiji ni bil ukinjen da bi se obvaroval socialistični obraz nove družbe, temveč zaradi ovekovečenja boljševiškega monopola oblasti.

Kasnejša zgodovina stalinizma je pokazala, da ta trajni monopol oblasti v rokah ene stranke ni zadostno jamstvo za ohranitev socialistične narave te nove družbe. Še več, prav ta monopol je ogrozil in popačil komaj začete socialistične tokove oktobrske revolucije ter uvedel porevolucionarno Rusijo v totalitarizem.

Vojislav Koštunica
Kosta Čavoški
glej strani 12/13 in str. 8

YU ISSN 0022/9296 — LETNIK XXVIII — ŠT. 6/7 27. JANUAR 1987 CENA 350 DINARJEV

KATEDRA

KATEDRA

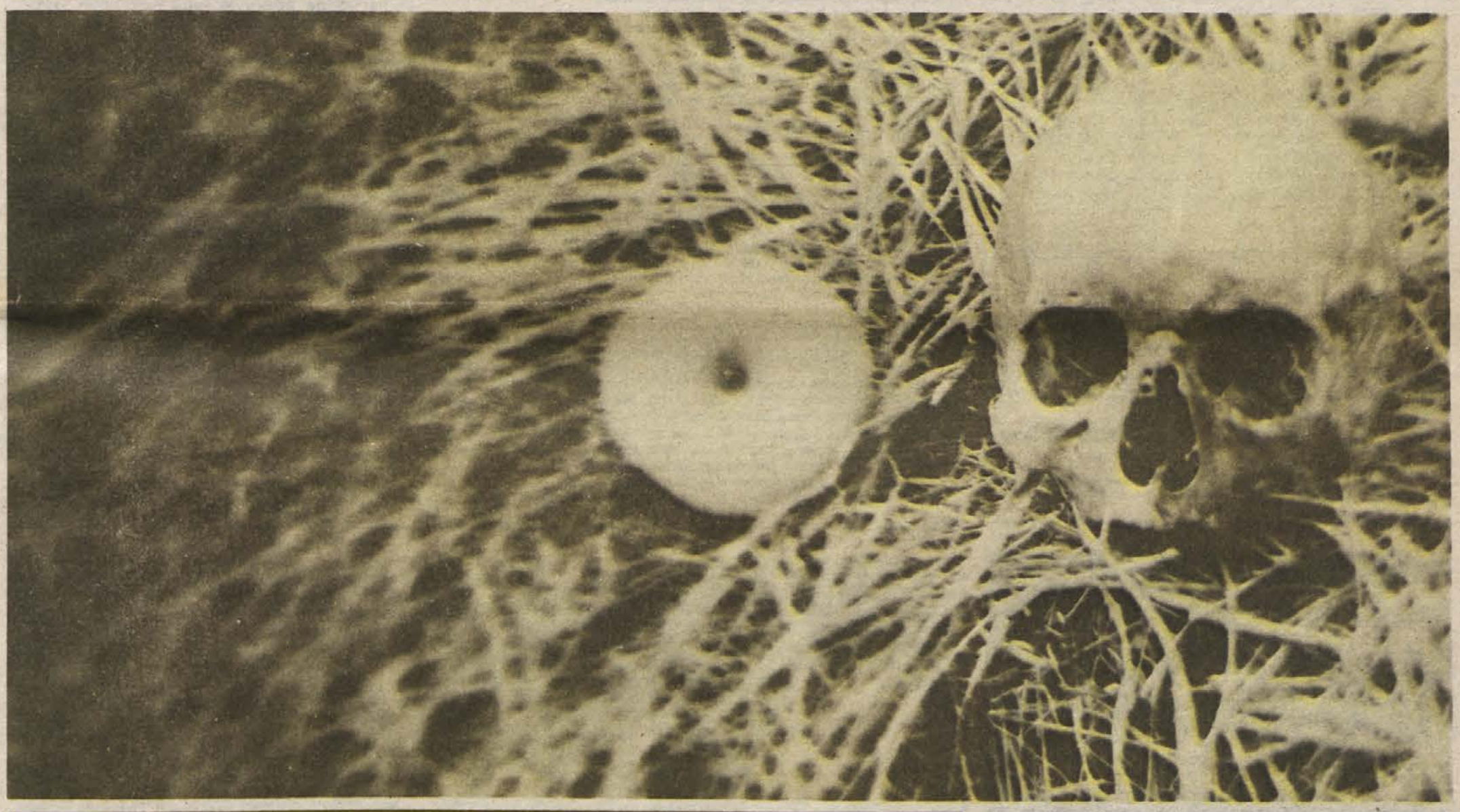

UBOGIM NA DUHU

Včasih je demokracija pomenila vladavino siromašnih. Danes, v prehodnem obdobju samoupravnega socializma, se nam ta izvorni pomen znova postavlja v ospredje — a zgolj kot amputacija, kjer povsod prisoten štrcelj siromaštva izkazuje nezmožnost vladavine tistih, ki imajo vso formalno oblast. Odrezani presežek vladavine je žrtev želje po harmonični in brezkonfliktni družbi, ki seveda ne more dopustiti spopada v temelju različnih ideologij. Toda to je nevarno. Kdor ne dopusti možnosti skrajne izbire, izbere skrajnost — namesto produktivnih spopadov in počasnih sprememb ena sama in vseuničujoča erupcija prikritih nasprotij — *to je pot, ki je pomenila konec številnih družb.* In lastna zgodovina nam je lahko v svarilo.

Vendar pa nezmožnost vladavine demosa ni samo praktično, temveč tudi teoretično utemeljena resnica. Že Platon je bil eden tistih, ki so pokazali svoje nezaupanje do vladavine ljudstva in skoraj dobesedno smo ga ponovili, ko smo njegovo pojmovanje, da naj bodo kralji filozofi in filozofi kralji, zabeležili v Ustavo in ostale dokumente, ki našim Najvišjim podeljujejo zgodovinsko Vednost. Toda tudi to je bilo nevarno. Kajti tistemu, ki pozna svareči prst Previdnosti in je poleg tega še na oblasti, pač ne gre ugovarjati. Tako je počasi postal molk naš način govora in govor pritrjevanje . . .

Toda pot v pekel je zmeraj tlakovana z dobrimi nameni.

In kolikor pomembnejši so bili cilji, kolikor višji so bili nameni, toliko večja je bila beda ljudstva. Da je bila obljuba nebeškega raja pogosto primerno opravičilo tistim, ki so ustvarjali pekel na zemlji, nam je znano iz zgodovine. Iz zgodovine pa nam je znano tudi, da vladavina kraljev v imenu nebeškega kraljestva ni edina in niti najmanj najboljša pot. Kajti tudi kralji so samo grešna in zmotljiva bitja, katerih pogled, omejen z lastnimi predstavami, pogosto ne doseže prepada tistih, ki so pod njimi. Če je njihova največja slabost prav v tem, da kljub vzvišenim željam delajo zlo, potem vladavina demosa usposablja grešne ljudi, da celo nezavedno delajo dobro — če le obstajajo mehanizmi, ki jim omogočajo svobodno delovanje. In soobstoj različnih ideologij ter svoboda združevanja ter politične akcije sta nujen pogoj tistih skupnosti, ki temeljijo na strpnosti in toleranci *in ne na križarskih vojnah . . .*

Visoko dvignjeni bojni prapori tistih, ki kličejo na dokončen obračun v imenu ene same resnice, se tako pojavljajo kot farsa nekega že preživelega časa — in da so ti prapori dvignjeni proti nekakšnemu liberalizmu ni nikakršno naključje, temveč samo potrditev ugotovitve, da je ta čas dejansko preživet, pomaknjen za zgodovinsko stopnjo nazaj, kjer tudi liberalizem nastopa kot revolucionarni naboj. Če v teoretični misli pomeni liberalizem že presežno stopnjo, potem je za sodobne real-socialistične dežele njegova vsebina še v marsičem aktualna. Ali bo ta vsebina dovolj za predrugačenje naše politične forme, to bo seveda ostalo odprto vprašanje. V praznini časa, ki nam ostaja do tega trenutka, pa lahko samo upamo, da bodo kralji ravnali kot filozofi ter se odrekli svojemu nebeškemu kraljestvu — da bi za ljudstvo to pomenilo konec pekla, to vemo. Če pa do tega ne bo prišlo — in verjetno ne bo — in bodo naši Najvišji znova *rinili z glavami svojih podanikov* skozi zid, potem lahko kmalu pričakujemo generacijo pritlikavih in ploskoglavih kraljev, ki nam bodo že vice ponujali za nebesa.

In tudi pot v vice bo tlakovana z dobrimi nameni.

Bilo bi torej dobro, da bi kralji končno spoznali svoje duhovno uboštvo in svojo neumnost. Kajti šele neumni kralji, ki ne skrivajo svoje neumnosti, omogočajo vladavino ljudstva. In šele takrat demokracija ne bo več siromaštvo in odsotnost volje ljudstva.

Do takrat pa — blagor ubogim na duhu, zakaj njihovo je božje kraljestvo . . .

Igor Mekina

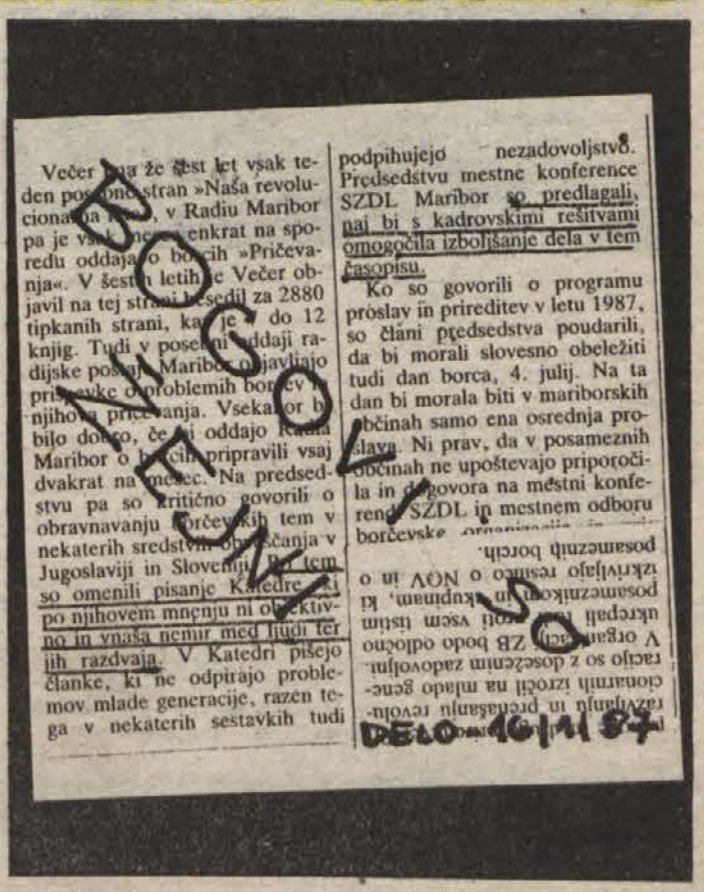

Večer ima že šest let vsak teden posebno stran »Naša revolucionarna«, v Radiu Maribor pa je vsak ponedeljek enkrat na sporedu oddaja o borcih »Pričevanja«. V šestih letih je Večer objavil na tej strani besedil za 2880 tipkanih strani, kar je 7 do 12 knjig. Tudi v poseben oddaji radijske postaje Maribor objavljajo prispevke o problemih borcev in njihovega pričevanja. Vsekakor bi bilo dobro, če bi oddajo Radia Maribor o borcih pripravili vsaj dvakrat na mesec. Na predsedstvu pa so kritično govorili o obravnavanju borčevskih tem v nekaterih sredstvih obveščanja v Jugoslaviji in Sloveniji. Pri tem so omenili pisanje Katedre, ki po njihovem mnenju ni objektivno in vnaša nemir med ljudi ter jih razdvaja. V Katedri pišejo članke, ki ne odpirajo problemov mlade generacije, razen tega v nekaterih sestavkih tudi podpihujejo nezadovoljstvo. Predsedstvu mestne konference SZDL Maribor so predlagali, naj bi s kadrovskimi rešitvami omogočila izboljšanje dela v tem časopisu.

Ko so govorili o programu proslav in prireditev v letu 1987, so člani predsedstva poudarili, da bi morali slovesno obeležiti tudi dan borca, 4. julij. Na ta dan bi morala biti v mariborskih občinah samo ena osrednja proslava. Ni prav, da v posameznih občinah ne upoštevajo priporočila in dogovora na mestni konferenci SZDL in mestnem odboru borčevske organizacije in [illegible] posameznih borcih.

DELO 16/1/87

PROTESTNO PISMO

organom Kulturne skupnosti Maribor

Spoštovani,

Kulturna skupnost Maribor je oblika zadovoljevanja interesov vseh prebivalcev mesta na področju kulture. Tudi organizmi mladinske kulture smo del tega mesta. Zato zahtevamo del prostora tudi zase. Osnova za to pa so ovrednoteni programi, ki smo vam jih poslali. Programski nosilci mladinske kulture v Mariboru ne zahtevamo ničesar nemogočega.

Izhajamo iz dejstva, da v Mariboru skuša živeti 40.000 mladih in iz splošnih usmeritev vaših planskih dokumentov.

Vemo, da naš zahtevek po participiranju 1,5 odstotka denarja iz vašega proračuna za leto 1987 še zdaleč ni tisto, kar nam pripada. Vendar pa prav s tem dokazujemo našo dobro voljo in pripravljenost za dogovor, ki bi bil za sedaj obojestransko sprejemljiv tako na ravni saniranja obstoječih dejavnosti kot na ravni programiranja nadaljnjega razvoja.

Zato smo z velikim začudenjem in presenečenjem sprejeli dejanje vaših najodgovornejših predstavnikov. Demonstrativno so zapustili skupni sestanek predstavnikov Mestne kulturne skupnosti s predstavniki programskih nosilcev mladinske kulture in mladinske organizacije 6. januarja letos

Vodstvo mariborske mladinske organizacije se je več mesecev trudilo, da bi naposled konkretizirali eno izmed splošnih usmeritev razvoja kulturnih dejavnosti v Mariboru za obdobje 1986—1990 (ureditev položaja mladinske kulture v mestu).

Z načinom dela najodgovornejših tovarišev Mestne kulturne skupnosti se nikakor ne strinjamo.

Takšne metode onemogočajo kakršenkoli dialog, ki bi moral biti v okviru interesne skupnosti osnovna metoda dela.

S tovariškimi pozdravi!

UDELEŽENCI POGOVORA O MLADINSKI KULTURI:

ANDREJ FIŠTRAVEC, predsednik MKC Narodni [signature]
BOJAN TOMAŽIČ, Center za dehumanizacijo [signature]
ŠILJKOVIČ MIRAN, MLADINSKI KLUB TRATE [signature]
HEDL DUŠAN, COP OKZSMS [signature]
PLAVEC ANDREJ, MLADINSKI KLUB TENTE Pekarna – glasbeni dogodki
KOS-GRABAR JOŽEF, KMEČKE & ROKODELSKE NOVICE, GLASBENO-SCENSKA DELAVNICA MKC [signature]
BORUT KAŠIN, Center za razvoj alternativne kulture v Šempetru pri Novi Gorici [signature]
DARJA FARASIN, Center za organiziranje preživljanja prostega časa mladih pri OK ZSMS Maribor-Pobrežje [signature]
JANEZ ŠTEMBERGAR – TEATR DUM [signature]
IRENA POLAK – ŠTUK – oddelek študij in glasba [signature]

Vse kar je potrebno za zmago zla je, da dobri ljudje ne storijo ničesar.

Burke

Ni dovolj, da govoriš; če nočeš končati kot hinavec moraš na tem svetu tudi kaj storiti.

Harlan Ellison

Dajte mi svobodo ali pa mi dajte smrt.
kitajski študent na decemberskih demonstracijah, citat Patricka Henryja

NAGELJ S SLOVENSKEGA BRITOFA

Na velikem zasedanju republiške konference ZSMS v dvorani bežigrajske občine 23. 12. 1986, kjer so mladi tovarši odločali o usodi štafete na slovenskih tleh (v tej isti dvorani so, kot je nedavno opozoril Marko Jenšterle v Mladini (št. 1/87, str. 14) pred leti žrtvovali Janeza Janšo) so prisotni skoraj v hipu razgrabili dobrih sto izvodov sveže zelene Katedre, ki je sredi govoranc prispela iz Maribora. Pa vendar je proti štafeti glasoval le Andrej Rus z ljubljanske univerze. Prisotni predstavniki mladih Slovencev so zavrnili tudi predlog Igorja Mekine, naj predajo odločitev članstvu, kot je to storila ljubljanska UK. Demokracija bi bila predraga.

Raje so — vsi razen Rusa — dvignili roke za obrede »na manj absurden način«.

S. R.

Deklici, plesalki

Eni izmed pet ali deset tisoč nastopajočih
na neki stadienski prireditvi v tem ali
onem delu sveta

Žal mi je, ker vem, da si vadila pred
ogledalom, da si ure in ure z ušesi in
kožo vpijala glasbo, dokler ti ni prepojila
mesa in kit in kosti, da si zdaj zmožna
čarovnije . . . žal mi je, ker vem, da bo
vse izgubilo pomen, kajti tu je treba le
zavzeti pravilen položaj in se usmeriti v
pravo smer, vse drugo se ne vidi z visokih
tribun, vse drugo se ne opazi med tisoči
enako oblečenih teles, vse tisto, kar bi
lahko povedala z obrazom, s trenutkom zadržanosti telesa, z razposajenim gibom ramen,
vse tisto se ne opazi, ni pomembno in zato
tako želim, da vseeno plešeš, tam nekje
v globini stadiona, da plešeš, čeprav ni razloga,
da zadrhtiš, ko pred teboj zazeva nizki -ge
ali -cis, da se razveseliš vsakega svetlega
akorda, da plešeš, da si na ta način močnejša . . .
. . . čeprav to najbrž ni res, kajti nenehno moraš
paziti, kateri je tvoj novi položaj, katera
tvoja nova usmeritev in to ubija drobne, nezavedne
gibe, ubija ples, moja mala, mrtva deklica, in
zato se bo predstava končala brezhibno, nihče
se ne bo zmotil, nihče ne bo pokvaril
vzorca, stkanega iz stotine na travi
ležečih teles, vedno je bilo tako, še nikoli
ni nihče pokvaril tega veličastnega vzorca
in zato so se take predstave vedno končevale
brezhibno,
brez ene same, samcate napake.

Alojz Ihan
Naši razgledi, 28. marca 1986

Franci Zavrl, odgovorni urednik Mladine, dopisnik kranjskega NAPREJA, slikan kmalu po tem, ko je zvedel, da nekateri na RK ZSMS niso za to, da bi odgovorno uredništvo na Mladini zamenjal za glavno.

Politik se vedno upogne pritisku. Če pritiska ni, se zavali v fotelj in diktira svoje pogoje.

(. . .)

Socialistična zveza je tako nekakšen lestenec, ki visi (s stropa). Nikakršnega stika nima z ničemer.

BOGAVAC: Izven forumov neobstoječa organizacija . . .

Branko Horvat
(iz: Šta da se radi?, Dušan Bogavac i koavtori, Beograd 1986)

Težak sen, a zjutraj vseeno spočit. Spet pokličem T., tokrat prek centrale. Zdaj se oglasi in tudi mene sliši. Videti je, da sinoči nisem dobro obvladal tukajšnje telefonske tehnike. Avtomati delujejo drugače. Prisrčen sprejem in dolg pogovor o literaturi, zlasti slovenski. Potem listam po reviji Plamen, ki je izhajala do leta 69, T. je bil v uredništvu. Imenitna revija. Domača in tuja literatura, kritično preverjanje zgodovine, zgodovinske paralele, problemi majhnega naroda, politični članki, pisani na človeški način in s kritično distanco, celoviti pregledi knjižnega trga, polemike, glose, likovno razgibano opremljena. V zadnjih številkah najdem Strniševe pesmi in na uvodnem mestu Dedijerjev opis Kidričevega srečanja s Stalinom (. .). Plamen je izhajal v 25000 izvodih. Bolj umirjen in poglobljen kot znane bojevite Literarny noviny. V zadnji številki leta 1969, tik pred ukinitvijo, na prvi strani: Duben (April): ***Nič ne traja večno,*** ki ga uredništvo pripiše, če se ne motim, Ovidu, da sploh sme iziti. Potem konec. A T.-ju se zdi, da bo vendarle trajalo večno . . . On zanesljivo ne bo več doživel takšne revije. Morda . . . a z dolgim premislekom . . . morda sedanja generacija, ki ji bolj zaupajo, in se je našla znotraj institucij, morda bo ta generacija začela zlagoma odpirati prostor. Vrsta sposobnih ljudi. Toda vse skupaj bi imelo kakšno perspektivo, ko bi **oni** hoteli sposobne ljudi. Problem je v tem, da hočejo **bedake,** ki so se v začetku sedemdesetih let naselili vsepovsod v kulturo. Bedaki pa bodo odrezali glave sposobnim, tudi če so ideološko stoodstotno čisti. Zato T. nekaterim mladim **(imena) ne prerokuje velikih možnosti. A nekaj je, spet upajoče podvomi, nekaj proze je, nekaj kritike, tu in tam kakšen urednik, ki ga varuje zaslužna partijska preteklost.**

Znamenita sedemdeseta leta, tudi pri nas! Pogreb študentskega gibanja, konec liberalizacije v družbi, gospodarstvu, zaton ustvarjalnosti v kulturi in znanosti. Vzpon dogmatikov in lizunov. Čas mojih najtežjih preizkušenj, samotnih ur, a hkrati tudi trdega dela, študija, pisanja. In na prelomu desetletja spet, pri nas, sprememba — nova liberalizacija v kulturi. Za kako dolgo?

Drago Jančar, Sproti, s. 253/4
Trst 1984
POZDRAVI KATEDRE NEKDANJEMU UREDNIKU
(1968—1969)

ZA ROLANJE, ČE BI SE NA KATEDRI ŠLI KAJ TAKEGA

V minulem mesecu se je iz subjektivnih sil umaknil še eden od mariborskih rojakov v Lj. Novica ne bi bila vredna omembe, a k formalnemu izstopu so ga prepričali sosedje v študentskem naselju, *z obljubo slastne večerje po usodnem dejanju.* Obljubo so držali, a obilna hrana in pijača sta prisotne tako navdušili, da so reveža naskočili, da naj že zjutraj stopi spet k sekretarju in prosi za ponoven vstop da bi čez nekaj mesecev lahko spet skupaj proslavljali.

(proslavljalo se je na dobro vero, saj kljub glasno izraženi želji ni dobil potrdila o izstopu)

(agnostic press news)

SE POMNITE, TOVARIŠI?

Vsak dan bolj depresiven ob gledanju, kaj se dogaja vsem, ki jih je poznal, se je Charles Freck naposled odločil, da se konča. V krogih, kjer se je vlačil, to ni bil poseben problem: kupil si si dovolj rdečih, jih poplaknil s kakšnim cenenim vinom, pozno ponoči, s slušalko odloženo ob telefonu, da te nihče ni mogel zmotiti.

Razmišljal si le okoli predmetov, ki si želel, da bi jih arheologi kasnejših časov našli ob tebi. Da bi vedeli, iz katera plasti si. Da bi lahko pogruntali, kje si imel glavo, ko si se fental.

Porabil je več dni, ko je razmišljal o teh znakih. Veliko več kot za odločitev, da se ubije, ali za zbiranje tolikerih rdečih tablet. Našli ga bodo ležečega na hrbtu, na njegovi postelji, z Vodnjakoglavcem Ayn Rand (to bi dokazalo, da je bil nerazumljen nadčlovek, ki so ga množice zavrgle in ga je torej pravzaprav umoril njihov posmeh) in nedokončanim protestnim pismom Exxonu, ker so mu izklopili plin. Tako bo obtožil sistem in s svojo smrtjo nekaj dosegel, nekaj čez in nad tem, kar smrt doseže že sama po sebi.

Pravzaprav je bil v to, kar bo smrt dosegla, še manj prepričan kot v tisto, kar naj bi dosegla knjiga in pismo, a vse se je nekako seštelo in pričel se je pripravljati, kot žival, ki čuti, da je njen čas prišel in ko je konec blizu, počne, kot ji je v nagone programirala narava.

V zadnjem trenutku (ko ga je iztekajoči se čas že stiskal) se je premislil o odločilnem vprašanju in se odločil, da bo rdeče poplaknil z izbranim buteljčnim vinom. Tako se je zadnjič odpeljal v mesto, do trgovine, ki se je specializirala za dobre pijače, in kupil liter kaberneta savinjona letnik 1971 iz Mondavije. Stal ga je 30 $, vse kar je imel.

Doma je odprl buteljko, počakal, da je vino zadihalo, popil nekaj kozarcev, si privoščil nekaj minut premišljenja ob svoji najljubši strani iz ilustrirane knjige seksa, ki je kazala dekle na vrhu, potem odložil plastično vrečko z rdečimi ob posteljo, legel z Randino knjigo in nedokončanim protestnim pismom Exxonu, poskušal pomisliti na kaj smiselnega, pa ni šlo, kar naprej se je spominjal, da je bila punca na vrhu in potem je s kozarcem savinjona pogoltnil vse rdeče hkrati. Stvar je bila opravljena, zleknil se je, s knjigo in pismom na prsih, in čakal.

Toda nategnili so ga. Kapsule niso bile barbiturati, temveč neki čudni psihedeliki, tip, ki ga ni še nikoli žrl, verjetno mešanica, in nova na trgu. Namesto da bi se tiho zadušil, je pričel halucinirati. Ja no, je filozofsko pomislil, to je zgodba mojega življenja. Vedno me ofrnažijo. Glede na število pojedenih kapsul se je moral sprijazniti, da ga čaka prav krepek trip.

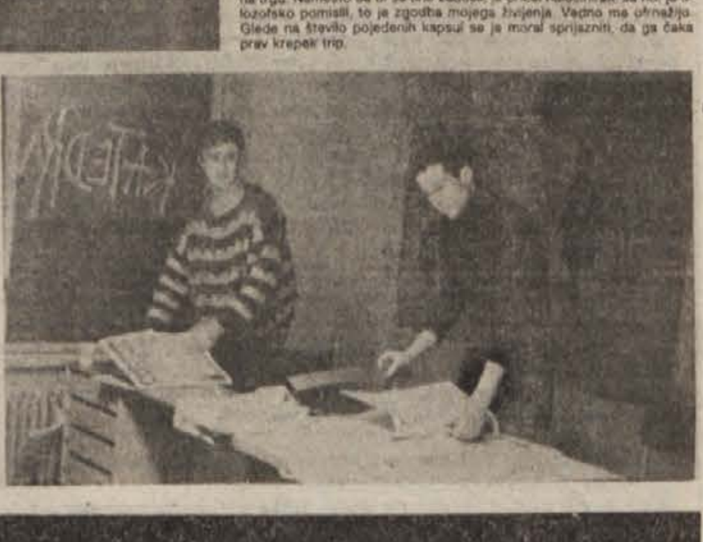

FAKSIMILE ŠTEVILKE

— leto dni od trganja Katedre - glej Mladino št. 11/86: *Kako Katedre niso zaplenili* (21. 3.) ((danes se to naj ne bi več moglo zgoditi))

Študentski časopis KATEDRA, Tyrševa 23, Maribor, tel. (062) 22004. Številka žiro računa: 51800-678-81846. Ustanovitelj in izdajatelj:
Univerzitetna konferenca ZSMS Maribor.
Uredništvo: (v. d. do zasedanja študentske skupščine) Miran Lesjak (gl. in odg. urednik, univerza), Peter T. Dobrila (glasba), Matija Grah (družba), Igor Mekina (pomočnik gl. in odg. urednika, poliKRItika), Samo Resnik (znanost, 2. stran), Dejan Pušenjak (kultura)

Tehnični urednik: Marjan Hanl
Programer: Dušan Vezjak
Lektorja: Boris Svetel, Samo Resnik
Predsednica časopisnega sveta: Dragica Korade
Katedra izhaja ob podpori družbenega dogovora o financiranju mladinske periodike v Sloveniji.
Tisk: ČGP Večer, Tržaška cesta 14, 62000 Maribor, naklada 6000 izvodov. Naročnina do konca letnika: 1.200 din. 2.000 din za pravne osebe; 100 SCH, 10 US $ za tujino.
Oproščeno temeljnega prometnega davka po sklepu št. 421—1/70, z dne 11/1/73.

Uradne ure: vsak petek popoldan.

»KUD GOD SE OKRENEŠ . . .«

Naš politični sistem je — okrogel.

To je misel, do katere sem se prebil po mukotrpnem in dolgotrajnem študiju dogajanj v našem političnem terariju. Njegova okroglost in zaobljenost pa se ne kaže samo v odpornosti na vse mimobežne kritike, ki zgolj »rikošetirajo« ob njegovi gladki površini, temveč predvsem v dejstvu, da ta sistem ostaja zmeraj enako pokončen, ne glede na to, s katere strani ga suneš. V okroglini je na preprost način rešena kvadratura kroga vseh političnih sistemov — kako ostati na oblasti in vendar ne izgubiti videza nedolžnosti. Da nam je to briljantno uspelo, kažeta naslednja primera.

Jože Smole je v intervjuju za »Start« (27. 12. 86), ko je odgovarjal na vprašanja o samoprispevku, podal tudi tole izjavo: *»Predvsem moram reči, da se ne strinjam s trditvijo, da je ljubljanski samoprispevek propadel. Več kot 70 % občanov Ljubljane je sodelovalo na referendumu. To pomeni, da je večina občanov izkoristila svojo demokratično pravico. Referendum bi propadel, če bi bila udeležba občanov nezadovoljiva.«*

Izjava je na prvi pogled logična in razumljiva, pa bolj podrobem premisleku pa postane prav problematična. Nenadoma namreč ni več jasno, kaj je sploh cilj samoprispevka, ali drugače rečeno, govorec očitno, poudarja manifestativno funkcijo referenduma. Če je cilj referenduma sprejem neke odločitve, potem ni jasno, kako je mogoče uspešnost referenduma ocenjevati po udeležbi! Ali je referendum izraz volje z rezultati ali pa zgolj prezentacija demokratičnih svoboščin, to je sedaj vpršanje. Če premislimo vse možne odgovore, lahko takoj opazimo, da socialistični samoprispevek v samoupravni družbi enostavno ne more propasti! Če je udeležba **a/zadovoljiva,** potem je lahko večina ZA ali PROTI. Če je udeležba **b/nezadovoljiva,** potem s stališča rezultatov referendum še zdaleč ni propadel, kot misli tov. Smole, temveč je prej ko slej **neveljaven.** Pod a) pa sta mogoči dve varianti. Ker po prvi **samoprispevek uspe (večina je ZA-zakaj pa se tukaj ne uporablja kriterij udeležbe?) bi pričakovali, da bo po vseh zakonih logike referendum, če bo večina ljudi PROTI, tudi propadel.** Vendar pa nas Smole tukaj preseneti s čarobno palico dialektike, ki celo očiten poraz spremeni v zmago. Ne glede na to, da se uspelost ali neuspelost referenduma meri po glasovih za (ali je že kje uspel referendum samo zato, ker je večina prišla na volišče, ne glede na rezultat?) potegne Smole iz rokava aduta, ki se mu reče **udeležba** ter tako dobi partijo. Lahko torej izrazimo prvi zakon samoprispevkov v socializmu, *prosto po Smoletu:* Samoprispevki uspejo, in kadar ne uspejo, takrat tudi uspejo. **Torej uspejo vedno.**

Pustimo za trenutek ta prisrčen primer politične dialektike ob strani ter se za trenutek ozrimo drugam. Ni dolgo tega, kar smo bili na seji RK ZSMS priče predlogu, da naj o štafeti odločajo na referendumu vsi mladinci na območju Slovenije. Predlog je bil s strani funkcionarjev gladko zavrnjen, ob samo enem glasu proti — PROTI, je glasoval seveda predstavnik ljubljanske UK. Očitno pa je ta predlog vsaj v glavah nekaterih sprožil občutek nelagodja. Da to nelagodnost nekateri zabrisujejo s kaj čudnim pojmovanjem demokracije, je lahko razvidno tudi iz tega sporočila, zapisanega na naslovno stran dokumenta z naslovom »Elaborat štafetne propagandno-informativne aktivnosti«. Avtor besedila je Mojimir Ocvirk.

»Imamo ekipo trenutno najboljših režiserjev, kamermonov, umetnikov, ki so pripravljeni sodelovati — kar mora biti za nas, RK ZSMS, ključen dokaz pravilne odločitve ob štafeti.«

Tudi tukaj zadenemo ob grozljivo sprevrženo logiko. Referenčna skupina, na kateri se ocenjuje pravilnost odločitve, so nenadoma **režiserji, kamermani** in **umetniki** Pričakovali bi, da se bo mladinsko vodstvo identificiralo z mnenjem svojega članstva — toda ne, potem ko je bila članstvu ta možnost odvzeta (tudi z izgovorom, da je referendum »predrag«), se republiško vodstvo nenadoma začne postavljati s peščico ljudi, ki postanejo nadomestilo za vse neidentificirano članstvo.

Čigava je torej mladinska organizacija, spoštovani tovariši? Je to organizacija članstva ali pa organizacija *funkcionarčkov,* ki za potrditev svojih tez sprašujejo neko anonimno umetniško društvo? Bilo bi več kot priporočljivo, ko bi RK ZSMS objavila imena teh sodobnih jasnovidcev — če je njihovo mnenje »ključen dokaz pravilne odločitve o štafeti«, potem bi ta velepomembna skupina prav gotovo lahko svetovala še vsem ostalim organom, ki prav tako bolehajo za kroničnim pomanjkanjem poznavanja volje članstva, s tem pa bi že drugič lahko prišli v zgodovino kot tisti, ki smo presegli dualizem med posredno in neposredno demokracijo — ne da bi bilo mnenje preširnih radostnih množic potrebno vsaj zaznati, kaj šele upoštevati . . .

Samoprispevki torej zmeraj uspejo in tudi funkcionarji sprejemajo zmerom pravilne odločitve, ne da bi vprašali članstvo. Zdi se, da je moja teza resnično potrjena. Med različnimi političnimi tvorbami je edino naš sistem okrogel, in zmeraj ostaja pokončen, pa naj storiš karkoli. Če glasuješ proti, potem samo potrjuješ videz demokratičnosti in kadar ti zaprejo usta, je to »potrditev pravilne odločitve«. Vsa ta zgodba še najbolj spominja na tisti čudoviti rek, ki ga je potrebno navesti v izvirniku, da ne bi izgubil sočnosti:

»Kud god se okreneš, uvijek ti je guzica pozadi!« In tako se vrtimo v krogu in še kar naprej slepomišimo, naše zadnjice pa so nastavljene Najvišjim v zabavo . . .

Da pa ta zgodbica ne bi bila v poduk samo nam, ampak tudi Najvišjim, je potrebno dodati še nekaj ocvirkov. Ljudstvo je namreč, dragi tovariši, že precej živčno in niti najmanj neumno. In ko se boste prihodnjič obrnili, da bi nam razkazali še kako rokohitrsko umetnijo, potem v skladu z zgoraj navedeno mislijo — PAZITE. Lahko bi vas kdo sunil v rit.

IGOR MEKINA

PLENUMI IMAJO LETNICE

Prijatelj mi je ondan svetoval: *»Nikar se ne izčrpuj na plenumih. To je samo farsa. Gre samo za to, da se vsi izpraznijo, spremenilo pa se ne bo nič.«*

Prejudiciranja sodbe je terminus tehnicus justice in vsakdanjost v naših sodnih (političnih) procesih. Če bi prejudikacije tudi sicer sankcionirali in če bi kazensko pravo uveljavljali tudi v splošnem političnem življenju družbe, bi novinarske hiše, ki so poročale o (pripravah na) plenumih(-e), bankrotirale za mandatno dobo. Njihovi »plenumski« novinarji bi se namreč znašli za zapahi. Še preden se je namreč »sezona plenumov« sploh začela, oziroma še preden je katerikoli plenum sploh karkoli rekel, **so plenumi že tu.** Javna občila že nekaj mesecev vztrajno napovedujejo dva partijska plenuma: plenum CK ZKJ o idejnih gibanjih (vse bolj popularni »ideološki plenum«) in plenum CK ZKS o vzgoji in izobraževanju. Zapisati samo, da jih napovedujejo, je premalo.

Javna občila, paradoksalno, plenume že komentirajo (in poročajo z njih, kot sem zapisal zgoraj), kakor da pravkar so ali da so že bili. Paradoks ali celo absurd je samo navidezen. Po intenzivnem propagiranju (ki se včasih sprevrže v gonjo) teh in onih stališč, usmeritev, sklepov, kar agitpropovci imenujejo *»javne razprave«, »posvetovanja«* itd., novinarju ni težko napisati vnaprejšnjega komentarja plenuma in uredniku komentar pred plenumom tudi objaviti. Kako bi se neki namreč moglo zgoditi, da denimo beograjski plenum ne bi obsodil »meščanske desnice« (in si v brado zabentil še nekaj jeznih besed na račun »birokratsko-dogmatskih sil«) in da ljubljanski plenum ne bi pozdravil poteka dosedanje reforme šolstva in pristavil, da je potrebno vnesti vanjo nekaj (kozmetičnih) popravkov?

Plenumska medijska agresivnost, ki naredi iz šele napovedujočega se dogodka Dogodek ali ki — v duhu in razpoloženju mojega prijatelja — Dogodek sam sproducira, res ne more izničiti sicer šnje politične apatije, lahko pa jo **prikrije** in ustvari občutek, **da se nekaj dogaja.** Aluzija na motto lanskoletne zaključne prireditve ob Dnevu mladosti *»Prebudi se, nekaj se dogaja!«* torej ni niti najmanj naključna. Medijsko podobo tistega, kar se dogaja ob vsakokratnem 25. maju nam ponujajo TV kamere, posledice dogajanja (bodisi tistega na stadionu JLA v Beogradu bodisi tistega zunaj njega) pa čutimo in čutijo danes. Radovednost in nestrpnost ob bližajočih se plenumih še toliko bolj narašča ob dejstvu, *da se plenumi »gibljejo«.* Ideološki plenum je bil namreč sprva napovedan za februar, kasneje pa je bilo sporočeno, da bo že januarja (?). Dolg napovedovani plenum CK ZKS o visokem šolstvu (!) se je imel zgoditi v lanskem decembru, zgodil pa se je 23. januarja kot plenum CK ZKS o vzgoji in izobraževanju (!). Prestavljanja rokovnikov plenumov z namenom, da se zanimanje javnosti za njih še poveča, si skoraj ne bi upal pripisati prebrisanosti političnega uma. Nekaj se očitno dogaja. Ob vsem rompu in pompu se ne bi niti začudil, če bi v dnevnem časopisju nekega dne prebral, da: »se je CK ZKJ včeraj sestal na ideološkem plenumu, na katerem so . . .«. **To počno Kitajci, kadar se borijo z liberalizmom.**

Katerikoli »kulturnik« bi mi najbrž lahko potrdil, da se položaj kulture in delavcev v kulturi ni prav nič spremenil po lanskoletnem kulturnem plenumu CK ZKS, pa čeprav je bil takrat obetajoči se Dogodek in dogodek sam kar nekaj mesecev v središču pozornosti. Plenumski sklepi se niso prav v ničemer razlikovali od »materialov«, ki jih je pred plenumom dal na svetlo sklicatelj, plenum sam pa je potekal enolično in dolgočasno. Plenum se namreč začenja in teče že pred dogodkom, označenem v rokovniku kot **pripravljanje, sondiranje in testiranje terena**, ki kulminira v ohlapnih, nedorečenih, a zmeraj »zgodovinskih« plenumskih sklepih. »Stališča in usmeritve« plenuma CK ZKS o vzgoji in izobraževanju ne ponujajo ničesar novega, če seveda izvzamemo z izkustvom dosedanje reforme potrjene in za njene poskusne zajce bolečo ugotovitev, da z reformo šolstva ne kaže hiteti na vrat na nos, ampak da jo je treba izvajati postopoma. Še več! Usmeritve, takšne kakršne so, celo grozijo, da se bo pri odločanju o vzgojno-izobraževalnih programih še bolj okrepil vpliv birokracije v republiških komitejih, izobraževalki in v PIS-ih.

Plenumov pa prav zaradi tistega, zaradi česar se na plenumih dvigujejo roke, ne gre dajati v nič. Posplošene sklepe je v času po plenumu mogoče interpretirati tako ali drugače, realizacija sklepov pa bo ubrala smer tistega, ki bo v interpretaciji sklepov z ozirom na svoj politični ali oblastni položaj najmočnejši. Prav zaradi tega bi bile **čistke**, na katere lahko sklepamo ob zdajšnji gonji proti »notranjemu sovražniku« prav posebne politične orientacije in ki jih lahko pričakujemo po ideološkem plenumu **vseskozi legitimne**, potrjene od partijske baze in — če bo plenumske sklepe in ugotovitve varnostno-politične ocene država vzela za svoje — tudi od »vseh delovnih ljudi in občanov«. Dosti bolje se ne utegne goditi niti srednješolcem, zbranim na vsakoletnih slovenjegraških srečanjih ali profesorjem in študentom na sfevdalizirani univerzi.

Ob vsem tem nam ne preostane drugega kot da navijamo za našega interpretatorja, o plenumih in njihovih posledicah pa naj sodi zgodovina. Niti o letih 48, 66, 71 in o še katerem še ni povedala dovolj. **Plenumi imajo namreč kakor vina — letnice.**

MIRAN LESJAK

DESAPARECIDOS

»Desaparecidos« je naziv, ki se je v novejši zgodovini uveljavil za množico ljudi, ki so skrivnostno izginili v tistih državah Južne Amerike, v katerih so na oblasti vojaške hunte. Značilno za izginule pa je, da o njihovem izginotju ni bilo mogoče zaslediti nobene objavljene notice, niti dobiti informacij iz uradnih in pristojnih krogov.

Ljudje so izginjali tudi v Sovjetski zvezi, v času stalinizma, novejša jugoslovanska zgodovina pa nas uči, da so tudi pri nas nenadoma prenehali obstajati nekateri ljudje. Danes sicer že vemo, da so bile glavne žrtve dachauskih procesov po nedolžnem obsojene na smrt in nato tudi usmrčene, toda kljub temu oblast njihovim svojcem še vedno ni pripravljena sporočiti mesta njihovih grobov. Kot posebna žrtev dachauskih procesov je izginil tudi profesor **Mirko Košir,** eden vodilnih predvojnih partijskih ideologov, ki sicer na omenjenih procesih ni bil obsojen na smrt, temveč na zaporno kazen, toda sled za njim se je izgubila na Golem otoku.

Po vsem tem bi torej sklepali, da smo se iz zgodovine vendarle naučili, kako se nekaterim ljudem, ki so še pred kratkim sodelovali v ritualu naše oblasti, le ne da odpovedati na tako enostaven način.

Danes v Jugoslaviji zato politični vrh ne strelja več svojih nasprotnikov, ima pa na razpolago drugačna sredstva. Razvoj družbe je namreč prinesel nove metode, ki pa imajo svoje korenine vendarle v naši polpreteklosti. O tem nas prepričuje primer Janeza Janše.

V času, ko je še opravljal funkcijo predsednika komisije za SLO in DS pri predsedstvu RK ZSMS, in predvsem tedaj, ko je prišlo do zapletov zaradi gradiva za problemsko konferenco o podružbljanju naše obrambe, je bilo njegovo ime prisotno tudi v javnih medijih.

Potem je prišla volilno-programska konferenca RK ZSMS in zapleti z njegovo kandidaturo (na pritisk drugih družbenopolitičnih organizacij, je morala ZSMS tedaj Janšo žrtvovati, vrhunec pa je bil nedvomno pri tisti številki Mladine, ki je bila antiparadno usmerjena in pri kateri je sodeloval tudi Janez Janša. Ker so se stvari nakopičile do vrha, je vojaški javni tožilec proti njemu sprožil obtožnico, češ da izdaja vojaške skrivnosti.

Režimi v Latinski Ameriki, kjer so nastali »desaparecidos«, so bili vsi po vrsti vojaški. Tudi pri nas je Janša prvič izginil ravno zaradi vojske. Ko je republiška konferenca po dolgi in mučni razpravi, na kateri so bili njeni člani pod točko razno seznanjeni s procesom proti Janezu Janši, sprejela stališče, v katerem je zahtevala takojšnjo prekinitev procesa in reševanje političnih vprašanj na drugačen *(ne sodni)* način, smo naslednji dan v sredstvih javnega obveščanja zaman pričakovali najmanjšo vest o tem, v tistem trenutku izredno važnem sklepu.

Drugič je Janša izginil ob Delovi anketi o civilnem služenju vojaškega roka za in proti, kjer je skupaj z Markom Hrenom poslal svoj odgovor *(tu je sicer treba priznati, da je bil k sodelovanju povabljen samo Hren).* Tudi tedaj je bilo njegovo ime prihranjeno javnosti. In zadnjič je izginil v trenutku, ko je v Teleksu objavil temeljit pregled civilnega služenja vojske po Evropi. Bralci so sicer lahko prebrali skrbno pripravljeno razpredelnico in se ob koncu članka poučili tudi o virih in literaturi, ki jo je uporabil avtor prispevka. Toda za njegovo ime so zvedeli šele prihodnji teden, v manjši notici, objavljeniv rubriki pisem bralcev. Da gre pri tem za povsem drugačen efekt, kot če bi bilo ime objavljeno pod tekstom samim, ni vredno posebej poudarjati.

Iz vsega tega lahko zaključimo, da Janeza Janše v tem trenutku v Jugoslaviji ni. Vseeno nam je za enega redkih strokovnjakov na področju podružbljanja vojske in krepitve miru, kajti več nam je do tega, da njegovo ime (ki še vedno obstaja v zavesti prenekaterega mladinca) počasi spremenimo v pozabo. Potem bodo prišli na vrsto časopisi in revije iz preteklosti (v katerih je Janša sodeloval), iz njih bo treba izbrisati njegovo **ime** in **priimek**. Zgodovina bo na ta način čistejša, prihodnost pa jasnejša.

MARKO JENŠTRLE

PREGLED POROČIL FRANCOSKEGA ČASOPISJA O ŠTUDENTSKIH NEMIRIH OB PREDLAGANEM REFORMNEM ZAKONU ZA UNIVERZE

LE MONDE, 2. maj, 1986, GERARD COURTOIS poroča o dvomih, ki jih sproža napoved nagle ukinitve zakona Savary:

Zadnja tri leta so bila za univerze zelo nemirna: ves čas je potekala adaptacija zakona Savary, ki pa ni bil v celoti in povsod apliciran. Zdaj pa se očitno začenja novo obdobje, zaenkrat še zavito v temo. Nekaj je jasno: zakon Savary bo na hitro ukinjen.

Večinske stranke so Skupščini že predložile predlog zakona, ki se naslanja na tekst, ki ga je še pred volitvijo izdelala GERUF (Skupina za raziskave za prenovo francoske univerze, ki združuje glavne desno usmerjene univerzitetne organizacije). Temeljni princip tega predloga je avtonomija univerz na vseh ravneh — na finančni, pri pogojih za sprejem novih študentov, pri diplomah in režimu študija — in predstavlja popoln preobrat francoskega univerzitetnega sistema in odnosov z državo.

Rene Monory, minister za nacionalno izobraževanje, je zaenkrat le pohvalil **»odličen tekst, ki ga bo g. Devaquet brez dvoma upošteval«. Alain Devaquet,** minister za raziskave in visokošolsko poučevanje, je prisostvoval srečanju predsednikov univerz in se strinjal z razpravljalci, ki trdijo, da je reforma morda res potrebna, ni pa postrebno po vseh teh letih začeti popolnoma znova, iz nič, in spremeniti ves sistem. Minister jih je zaprosil za poročilo o trenutnem stanju aplikacije prejšnjega zakona.

Druga negotovost se nanaša na datum razprave o zakonu: predlagalci želijo razpravljati pred 30. junijem, ministri za izobraževanje, ki pa želijo zakon dopolniti še s svojimi predlogi, predvidevajo možne zakasnitve tja do jeseni. In ravno v tem časovnem zamiku bi lahko prišlo do absurdne situacije nekakšne juridične praznine, v času katere bi praktično še ravnali po že ukinjenem zakonu, ker nov pač še ne bi bil popolnoma formiran in sprejet. O tej nekoliko nedrealistični možnosti razmišlja v svojem članku JACQUES ROBERT, ko ugotavlja, da marsikje niti zakon Savary ni bil vpeljan, in so nekatere univerze še naprej ravnale v skladu z zakonom, ki ga je leta 1968 napisal Edgar Faure. Skratka, v sedanji situaciji bi lahko ponovno prišlo do pomisleka, da ni pametno prehitro vpeljati novega zakona, kar bi praktično pomenilo, da bi se iste zadeve reševale na podlagi treh različnih zakonov.

LE MONDE, 30. julij, 1986: »Ministrski svet je sprejel Devaquetov osnutek univerzitetne reforme 11. julija« Objavljeni sta dve nasprotujoči si mnenji: Adrien Gouteyron, senator pokrajine Haute-Loire: Jasen, realističen, pragmatičen in ravno toliko ambiciozen osnutek je očitno sprejel lekcijo iz napak socialistov ob pripravah in sestavi zakona Savary. Nacionalne diplome bodo ohranjene, vendar bodo imele univerze možnost izdati specifične diplome, ki bodo tudi lahko postale nacionalne. Gre torej za ocenitev vrednosti diplom. Medtem ko se je treba na vsak način **izogniti balkanizaciji univerz** pa nov osnutek odpira možnost resnične avtonomije v samem jedru univerz. Vsaka posebej sama svobodno določa kriterije za sprejem, toda vsi maturantje imajo zagotovilo, da bodo sprejeti. Ohranjena bosta le administrativni in znanstveni svet. V tej luči tudi ni ovir za eksperiment privatne univerze, ki pa bi se, če se želi otresti države, seveda morala sama financirati.

Jean-Jacques Payan, bivši generalni direktor za izobraževanje na višjih in visokih šolah:

Lista ovir, ki nasprotujejo avtonomiji visokošolskih ustanov je žal dolga: osnutek zakona nas ne v pogledu financiranja, ne v selekciji, ne v ravnovesju moči znotraj univerz, ne v njihovi odprtosti navzven in ne v nacionalnem značaju diplom ne približuje tistim spoznanjem, ki so se zunaj naših meja že potrdila v praksi.

LE MONDE, 27. sept., 1986, GERARD COURTOIS poroča o konferenci univerzitetnih predsednikov, dne 18. sept. in o sklepih:

— zavračanje formule federirane javne ustanove

— zavračanje tabule rase univerzitetnih svetov zaradi ustanovitve »konstitutivnih svetov«

— reforma je nepotrebna (bolje bi bilo razvijati prejšnji zakon Savary) Glede doktoratov je bila odposlana peticija.

Razumna aplikacija principa avtonomije bi morala ustanovam dovoljevati izbor tistih struktur, ki jim najbolj ustrezajo, ne pa da jim vsiljuje sestave svetov, ki so nujno neprilagojeni.

LE MONDE, 26. okt., 1986, LUC SOUBRE: »Nevarnosti nepotrebnega zakona«:

Kdo je zahteval nov zakon o izobraževanju? Gotovo ne velika večina univerzitetnih profesorjev. Očitno tudi ne študentje, ki jih bolj skrbi zaključek študija in iskanje zaposlitve kot pa dešifriranje novega zakona. Kdo torej? Predvsem majhna skupina, tako dobro vsidrana v samo jedro RPR (Ressemolement pour la Republique — republiški zbor) in UDF (Union pour la democratie francaise — Demokratski zbor), da sta ti dve stranki privzeli fantazme nekaj aktivistov za politično nujnost.

Da ne bo pomote, **osnutek Devaquet-Monory nima drugega cilja kot utrditi »papeže« v njihovih fevdih.** V skladu s tem je predlagan povratek k sistemu monodisciplinarnih fakultet, opuščenem v vseh velikih deželah. V podporo tem velikim fevdalcem si je njihov fevdni gospod minister pridržal pravico do toliko »federalnih ustanov«, kot bo apetitov. V tem primeru se jim tudi neupoštevanje mnenja univerzitetnega administrativnega sveta ne zdi nezdružljivo s principi avtonomije.

Avtonomija pa taka! Njene meje so jasno raznačene v členu 15: Nacionalni proračunski komite je ukinjen, namesto njega so postavljene osebe, ki jih imenuje minister. Istočasno izginejo tudi instance kot CNESER (Nacionalni svet za visokošolsko izobraževanje in raziskave), ki so zagotavljale transparentnost vodenja centralne administracije. Vsi ti ukrepi jasno kažejo cilj: odstraniti vse ovire za politiko favoritizma in to za ceno preziranja nacionalnih interesov.

Kot antipod temu konceptu nastopa Socialistična stranka, ki meni, da bi se moralo število študentov v Franciji v petnajstih letih podvojiti in doseči dva milijona. Ta odločitev se očitno ne vpisuje v logiko Devaquetovega teksta.

Tako je morda potrebno ponovno poudariti, da je namen izobraževanja v službi ljudstva, ne pa nekakšen konglomerat ustanov brez medsebojnih stikov. Potrebno je tudi poudariti prispevek pluridisciplinarnosti v usmerjanju — usposabljanju v prvem ciklu. Vsiljuje se tudi definicija razumne aplikacije avtonomije, ki bi dopuščala univerzam svobodo v izvolitvi predsednika, tako med predavatelji-raziskovalci kot med osebami od zunaj, člani administrativnega sveta. Dalje opozorimo še na usodne posledice vrnitve več doktoratom, potem ko je prehod na štiri leta šolanja uspešno uvajal uvrstitev raziskovalcev v ekonomsko tkanje in končno tudi uskladil francosko raziskovanje z mednarodno raziskovalno skupnostjo.

Še dva problema zaslužite vso pozornost: vpisnina in sprejemni pogoji za vpis na univerze.

Socialistom je jasno, da se nujno potrebno financiranje ne more kriti z ropanjem študentskega žepa, z dvigom vpisnine, ki bi jo univerze samovoljno določale.

Glede vpisnih pogojev, ti so določeni z zakonom, sprejetim januarja 1984. Vprašanje je jasno: je upravičeno povečanje števila uradnih selekcij, ki se vendar naslanjajo na nič drugega kot na uradno potrjene rezultate obstoječih matur? Pomanjkanje različnih usmeritev v gimnazijah, prevelika osamljenost tehničnega izobraževanja, nagnjenost zadnjega razreda C k uradnim nagrajevanjem, vse to le slabo pripomore k usmerjanju dijakov. Tako bi poostritev selekcije v prvem letniku odvrnila veliko število še neodkritih talentov ob že tako žalostnem dejstvu, da le 19 odstotkov nadaljuje šolanje.

Istega dne poroča o dogodkih v zvezi z zakonom tudi Jacques Robert (avtor, ki je maja svaril pred juridično zmedo, ki bi lahko nastala ob nagli ukinitvi zakona Savary). Z zadovoljstvom ugotavlja previdnost in umirjenost pri uvajanju vseh petih bistvenih novosti, ki jih prinaša zakon: določenim enotam, ki so bile administrativno utesnjene, bo omogočena večja avtonomnost.Povečano število profesorjev v upravi je upravičeno z ozirom na njihovo delo na univerzah.

LE MONDE, 22. nov., 1986: GERARD COURTOIS: Odločitev za stavko, ki je bila v ponedeljek (17. nov., op. p.) izglasovana na univerzi Paris-XIII (Villetaneuse), se naglo širi. Realnost teh stavk je zaenkrat še različna, vendar vse kaže na to, da bo njihova intenzivnost še naraščala. Izoblikovana so že nekatera stališča (osnovana je »študentska koordinacija«):

— odklonitev selekcije ob vstopu na univerzo in ob koncu prvega cikla

— odklonitev povišanja vstopnine

Študentom se pridružuje vedno več predavateljev.

Izjava nekega študenta: **Zdaj nam je pa res vsega dovolj! Če se bo politiki proti narkomanom, proti tujcem pridružila še politika proti študentom, bo mera res polna!**

Zakon je očitno precej nejasen in ga je moč brati na različne načine (tudi Chirac bo kasneje skušal študente prepričati, da gre za nesporazum):

LE MONDE, 28. nov., 1986: FREDERIC GAUSSEN:

Vse je odvisno od tega, kako beremo člen 31! Ta dvoumnost zakona odraža notranja nasprotja večine glede tega problema. Najbolj radikalni člani se zavzemajo za selekcijo, in zdi se jim, da je ta zakon zadnja priložnost, da se jo upelje. Gospod Devaquet osebno je proti. Njegov predlog zakona selekcije ne uzakonja, vendar pa jo omogoča. Če bo osnutek ostal nespremenjen, lahko pričakujemo, da bo njegova interpretacija povod za hude boje.

Do podobnega zaključka prihaja tudi Devaquet (intervju z GAUSSENOM),

LE MONDE, 26. nov., 1986:

Letaki, ki so bili nedavno tega razdeljeni na fakultetah, so polni netočnosti. Vpisnine bodo vsako leto določene z ministrskim dekretom in bodo ostale v mejah nekaj sto frankov (med 400 in 800). Tudi ni res, da bodo morali maturanti opravljati še dodatne sprejemne izpite. Osnutek zakona pa omogoča univerzam vzpostavitev vstopnih kriterijev. Cilj tega ukrepa je boljše usmerjanje študentov. Sprejemni kriteriji morajo biti usklajeni s ciljem kontinuiranosti izobrazbe. **Potrebno je zagotoviti povezavo med izobrazbo, ki jo je dosegel maturant in njegovim nadaljnim šolanjem. Kljub temu pa zakon ne izključuje prehodov med disciplinami. Tudi glede nacionalnih diplom naj poudarim: te diplome bodo ostale, saj predstavljajo temeljni kamen francoskega visokošolstva** (podobnost s cilji usmerjenega šolstva je zgolj naključna; op. uredništva)

Potem, ko je bil osnutek spoznan za upravičenega in umirjenega, so se tisti, ki so želeli razpihovati študentsko nezadovoljstvo, morali zateči k lažem. Člen 31 ne pomeni dodatnih sprejemnih izpitov za maturante, temveč omogoča univerzam dajanje nasvetov študentom: »S takšno maturo, kot jo imate, je zaželeno, da izberete tole smer.« Tako se bomo izognili napačni izbiri, do katere prihaja, ker študentje ne ocenijo dobro zahtevanega znanja na določenem oddelku. Gre torej za usmerjanje, ne za selekcijo. Kar zadeva zbiranje predavateljev in raziskovalcev znotraj univerz — možno je, da bo to v določenih primerih pripeljalo do podobnega stanja, kot je bilo na starih univerzah. Vendar to ni moj cilj. Po drugi strani je jasno, da pluridisciplinarnost pogosto ostaja bolj umetna juxtapozicija kot pa plodno sodelovanje. In vendar se ravno v tem meddisciplinarnem sodelovanju pogosto rodi znanost, zato ga želim podpirati.

Gaussen: *Študentske reakcije očitno presegajo zgolj nasprotovanje zakonu in odražajo globljo reakcijo na skupek vladnih ukrepov (zakon o nacionalnosti, varnostna politika, represija narkomanov!) Ne čutite nekakšnega razkola med vlado in mladino?*

Devaquet V času, ko si generacije sledijo vsakih pet let, se tak razhod nujno razvije. Sam lahko rečem, da so študentje zaskrbljeni za svojo poklicno bodočnost, kajti še tako prizadevno delo samo po sebi več ne zagotavlja spodobne bodočnosti. In osnutek zakona, ne le da ne želi poslabšati stanja (zato tudi tako skromne vpisnine), temveč resnično odpira pot rešitvi tega problema, ki ne more biti drugje, kot v povečani gibčnosti in raznorodnosti (v notranji organizaciji, v pedagoški iniciativi, v promernosti izobrazbe).

Skrbi me predvsem pretirana politizacija debat o izobraževanju. V tako kompleksni družbi, kot je naša, ni preprostih rešitev, ne levih ne desnih, ne glede na naravo problema. Obstajajo samo kompleksne rešitve, ki črpajo iz različnih strani in jim skušajo dati ravnovesje in koherenco.

LE MONDE, 26. nov., 1986: »Gibanje se razširja na gimnazijce«:

Geslo »splošna stavka«, ki so ga 22. novembra izrekli zbrani študentje, in uspeh manifestacije FEN-a (Federacije za narodno izobraževanje) »za bodočnost mladine« naslednjega dne, sta sprožila nov val protestov proti osnutku zakona o visokošolstvu. 24. novembra je kakšnih 20 univerz od 73 volilo stavko, in še nadaljnih deset preplavlja nemir. Srednješolci so se pridružili študentom v pripravah na demonstracije, ki bodo 27. nov. pred Narodno skupščino, v kateri bo razprava o osnutku. Minister Monory je skušal umiriti študente in jih pozval »naj se ne pustijo zapeljati. Naj si ogledajo tekst, naj jih poslušajo, kajti njihova informacija je včasih bolj resnična od tiste, ki prihaja od drugod.« Devaquet je zagotovil, da »je pogovor sštudentskimi sindikati lahko pozitiven.«

Ti sindikati, predvsem UNEF-ID, ki je v soboto pozval k splošni stavki, pa nadaljujejo s pozivanjem k stavki, ki bo 27. nov., in zanikajo, da bi manipulirali gibanje. To zanikanje je v skladu z željo študentov, da bi delovali neodvisno od sindikatov, sklicujejo se predvsem na »enotnost gibanja«.

Po drugi strani so krogi, ki so blizu večini (v vladi, op. p.) mobilizirali lastne sile v obrambo osnutka. Tako so mladi RPR-a razdelili sto tisoč letakov po vseh univerzitetnih centrih: »Zahvaljujoč se realističnemu in razumnemu projektu bodo profesorji in študentje ponovno našli zaupanje v modernizirano univerzo«.

LE MONDE, 29. nov., 1986: »Vlada je odločila, da ponovno napiše tekst o univerzitetni reformi«: Tekst bo ponovno napisan s pomočjo amandmajev, ki bodo prej predloženi komisiji za kulturne zadeve Narodne skupščine, in bo upošteval tri točke, ki so povzročile nemir med študenti: vpisnina, usmerjanje, nacionalni značaj diplom.

Ta kompromis ne zadovoljuje ne desnice, ne stavkajočih: Poslanci RPR-a ne skrivajo svojega nezadovoljstva z vladnim projektom, ki je precej oddaljen od njihovih pomladanskih predlogov!

Barrot, predsednik UDF-a: »Cestne demonstracije ne smejo preprečiti Parlamentu razreševanja resničnih problemov!

BERNARD in COURTOIS pa isti dan poročata o uspelih demonstracijah 27. nov.:

Več kot 200 000 mladih v Parizu je poskakovalo od veselja ob novici, da se jim je pridružilo še 30 000 mladih iz Grenobla, 25 000 iz Lyona, in 15 000 iz Bordeauxja. Skratka, na stotisoče mladih po celi Franciji je mobiliziranih proti univerzitetni reformi, ki kristalizirajo njihovo zavračanje neenakosti in samovolje. Iz širokega toka študentov in srednješolcev ni slišati enega samega sovražnega krika silam reda, ki so tokrat res zelo zadržane. Nobenih napetih soočanj, ki so vzburjala študentsko domišljijo pred dvajsetimi leti. Zahteva je jasna: poslancev nismo obiskali, da bi se pogajali, temveč da bi zahtevali popolni umik predloga zakona. Sama logika zakona se nam zdi nesprejemljiva, in odstopanja ne bo. **Mi se manipuliramo sami!** razglašajo transparenti. To je logična posledica osnovnega principa: popolna in spektakularna odsotnost kakršnekoli kratice organizacije, stranke ali sindikata, vsakega neumestnega etiketiranja. Nedoumljiva anonimnost nekaj redkih organizatorjev demonstracij. Dva kordona sta izolirala sindikaliste od demonstrantov: Saj smo vas vendar opozorili: Nobene politike!!

Tako intenzivno zahtevana »apolitičnost« ni le kulisa, temveč skrajni branik proti vsakemu riziku manipuliranja. Študentje niso tako naivni, da ne vidijo političnega zapleta, ki ga predstavljajo njihove demonstracije, vendar temeljito zavračajo vsako pripadnost, priseganje zvestobe. »Naša akcija je politična, vendar ni politizirana!«, »Emigrantje, narkomani, študentje: kdo bo naslednji?!«

Jean Kiffer (RPR): Ta mladina se punta, ker govorimo o selekciji. Saj to je žalostno! In poleg tega je v tej množici vsaj 50 % emigrantov. Sem v Franciji.«

LIBERATION, 1. dec., 1986, JEAN-MICHEL THENARD: Jacques Chirac na televiziji: vlada je pripravljena »diskutirati« in »se dogovarjati«. **Toda ni govora o temeljnih spremembah, niti o opustitvi zakona, kot to zahtevajo študentje.** »... priznam, da so nesporazumi, ki so pogosto posledica vladne nepremišljenosti, nespretnosti, povzročili ugovore.« »Zadeva, ki se je tako začela, opravičuje 7—14 dnevni odlog, v katerem se bodo stvari pojasnile«. Izdelana vladna taktika je, kot se zdi, zelo subtilna. Vlada se kaže pripravljena na dialog v času, ki je potreben, da bodo zakon, s soglasjem ali brez njega, poslanci izvolili v času po-

Katedra v naslednji številki:

ŠTUDENTSKI BOJI V FRANCIJI — PARIZ 1986

Union nationale des etudiants de Fance (independant) et Democratique (UNEF — ID)

intervjuji, reportaže, štrajki železničarjev

FRANCE 1986

čitnic, ko se študentje ne bodo zmožni organizirati.

Chirac skuša prepričati študente, da je upošteval vse njihove zahteve in s tem prepričati javno mnenje, da oporečniki več nimajo kaj oporekati. Istočasno ne opušča v osnutku nič bistvenega, kar bi užalilo večino oz. predvsem ultra usmerjene znotraj te večine (za katere je zakon tako in tako premalo radikalen): ». . . glede globalne vsebine ni razhajanj«. Lepa stava, tale poslus razprodaje prevar! 4. decembra, dne, ko bi naj bile naslednje demonstracije, bo Chirac izvedel, ali je to stavo dobil.

LE MONDE, 4. dec., 1986: »Če bo gibanje jutri prenehalo, bodo politiki navdušeni in si bodo rekli: preidimo k drugim stvarem. To bi bila seveda zmota. Gibanje izraža zelo resno zaskrbljenost. Študentje se zavedajo, da nihče, ne desnica ne levica, ni zmožna obvladovati družbo, ki postaja zmeraj bolj kompleksna.«

LE MONDE, 6. dec., 1986: Gospod Chirac je v petek zjutraj, 5. dec., zbral ministre in predstavnike skupin večine kot tudi predsednika komisije za kulturne zadeve v Nacionalni skupščini. Dogovorjeno je bilo, da bo zakon Devaquet predstavljen na skupščini prihodnji teden, in da bo »vladno deklaracijo« prebral g. Monory isti večer na televiziji.

Pariške demonstracije 4. dec., v katerih je sodelovalo okoli 500000 študentov in dijakov, so trajale pet ur v dokaj mirnem vzdušju.

Objava o neuspehu pogajanj z vlado pa je sprožila val nasilja, ki se je še stopnjeval z objavo policijske prefekture, češ da ja demonstrantov 200000 (organizatorji so govorili o milijonu demonstrantov).

Dvajset policajev so morali odpeljati v bolnišnico. Enainštirideset demonstrantov je bilo hospitaliziranih, med katerimi je eden izgubil roko, eden oko.

Po drugi strani je Monory izjavil novinarjem, da študentska delegacija ni imela pričakovanih tendenc in sestave, s čimer je želel namigniti, da se v tem kaže vpliv ekstremne levice in da taka delegacija slabo zastopa celotno gibanje.

Dejansko je bila delegacija sestavljena iz: 10 članov UNEF-ID (izmed katerih je bilo 7 članov PS, 2 predstavnika Revolucionarne komunistične lige in 1 predstavnik internacionalistične komunistične partije), 1 član Revolucionarne delavske lige, 3 člani UNEF-SE (od tega 2 komunista in en iz opozicije in en iz opozicije) in dva neodvisna predstavnika.

LE MONDE, 5. dec., 1986: GERARD COURTOIS poroča tudi o politizaciji, ki je prevladala v študentskem vodstvu:

Radikalci ekstremno levih skupin, toliko bolj diskretni, ker so skoraj popolnoma izginili iz univerzitetnega polja, so se v teku generalnih skupščin in coordinacij uspeli prebiti med izvoljene študentske delegate, kjer danes zasedajo nekaj ključnih mest. Tako npr. neka podeželska delegacija danes začudeno ugotovi, da je veliko število t.i. »ne-sindikaliziranih« v resnici militantnih borcev Revolucionarne komunistične lige in drugih.

Končno so ti ekstremni levičarji uporabili refleks »antizvezd«, ki je bil značilen za veliko študentov, in odstranili Isabelle Thomas iz informacijske »direkcije«. Tako je ta militantna socialistka in vicepredsednica UNEF-ID-a začasna žrtev neme borbe, ki je dediščina 70-ih let.

LE NOUVEL OPSERVATEUR, ŠT-1153, od 12. 18. dec., 1986: »Zgodba o nekem zlomu«:

ROBERT SCHNEIDER: Leotard (član PR-Republikanske stranke, op. p) nasprotuje policijskemu nasilju zvečer, 4. dec.: »V jeziku časnika »Minute« odgovarjate ljudem, ki berejo »Liberation«. To so največje povojne demonstracije, ne gre več za to, da se črtajo dve, tri točke teksta. **Če se soočamo z kancerogenim tumorjem, moramo bolezen tretirati globalno. Vi pa ponujate tehnične odgovore na politična vprašanja . . .«**

Minister RPR priznava naslednje jutro po demonstracijah: »Naredili smo dve napaki. Monory bi moral diskutirati do štirih zjutraj, in predvsem ne bi smelo biti ob koncu pogajanj prisotnih CRS (republikanska varnostna služba). Študentje so to razumeli tako: vlada ne diskutira, temveč udriha s pendreki.

In še isto noč se je napvoed uresničila:

NOUVEL OBSERVATEUR, št. 1153: »Ta oseba (Malik Oussekine) ni žrtev srčne kapi, piše zdravnik v svojem poročilu, temveč je dobila udarec v tilnik. *Zaželjeno bi bilo, da se ta informacija ne da v javnost.«*

Toda žrtve imajo zmeraj kakšno napako. Umrli jo je tudi imel: bil je bolan. Zaključek avtopsije: »Nasilne poškodbe ne pojasnjujejo smrti«. Advokat Malikove družine: »Vprašanje ni: bi Malik preživel udarce, če bi bil zdrav? Vprašanje je: ali bi bil brez teh udarcev mrtev!!« Ubit z udarci? Ali mrtev, potem ko je prejel udarce? Nesramna polemika!

Chirac odloči, da bo v ponedeljek zbral ministre. Potem odide na praznovanje RPR-a. Praznovanje, ki nenadoma postane neprimerno zaradi Malikove smrti. Prvi minister upihne svečke na torti, vendar ne prisostvuje ceremoniji »Francija, ki zmaguje«, ki jo vodi Patrick Poivre. Charles Pasqua, notranji minister, ki je sicer ves čas svaril pred naraščanjem napetosti in se zato izrekal za upoštevanje mnenja študentov, pa še naprej bodri svoje može: »Bodite pripravljeni, če bo potrebno, braniti z nami demokracijo in republiko!«

LE MONDE, 8. dec., 1986:

Gospod Alain Devaquet, minister za visokošolsko poučevanje in raziskave, je v soboto, 6. dec., predložil gospodu Chiracu svojo ostavko. Ta odločitev sledi izjavi Rénéja Monorya v petek zvečer na televiziji, da je vlada položila reformo v njegove roke in da bodo točke, ki se zde študentom sporne, odložene.

Napetost med študenti je močno narasla ob vesti o smrti 22-letnega študenta Malika Oussekina.

Na pobudo stavkovnega komiteja Daufine je bil v soboto popoldne organiziran pohod v tišini od Sorbonne do bolnišnice cochin.

NOUVEL OBSERVATEUR, št. 1153: CATEERINE DAVID:

Maja 68 so bojli trajali mesec dni brez žrtev. Tokrat pa že v prvi noči ena odtrgana roka, dva dni kasneje en mrtev . . . Toda ta smrt je igrala odločilno vlogo, in ne le, da je kolektivni praznik spremenila v kolektivno žalovanje: prisilila je Chiraca k kapitulaciji (8. dec., 1986, op. p.) **Politično gledano je umor ubil morilca.**

NOUVEL OBSERVATEUR, št. 1152: J. J.:

Kljub temu obstaja velika razlika med 1968 in 1986: med tem ko je prvo gibanje lirično praznovalo afirmacijo mladine kot avtonomne sile na družbeni sceni, se to gibanje danes z vso odgovornostjo, ki ne izključuje dobre volje, posveča spravi mladine s ostalo družbo.

Student v intervjuju s Guyem Sitbonom: Prišli smo na ceste, ker so nas imeli za nekaj, kar nismo. Odkar živim poslušam tole: *»Mladi so individualisti; nimajo srca; gre jim le za uspeh.« O. K., jaz hočem uspeti, toda imam tudi srce in mislim tudi na druge. Ne le nase. Toda zdelo se mi je, da sem v tem osamljen, da so ostali res le individualisti, ciniki, desničarji in pd. Šel sem na demonstracije, da bi videl, če so mi drugi v tem podobni. In mislim, da so tudi drugi prišli za to, da bi videli, če so na cesti sami. In odkrili so, da so vsi tam. Da so jih varali o njih samih. To je tisto, kar se je zgodilo.*

LE MONDE — CAMPUS, 18. dec., 1986 PHILIPPE BERNARD:

Nikoli ni bilo študentsko gibanje tako študiozno; nikoli ni bil nek osovražen osnutek reforme toliko analiziran, prediskutiran in celo prodajan pred fakultetami. Na večini univerz so bile ustanovljene t. i. komisije »za razmišljanje in predloge« ali za »proti-osnutek«, ki so delovale ves čas stavk.

Nadaljevanje predavanj je prekinilo ta srečanja, toda animatorji teh dnevnih brainstormingov ne želijo, da bi vse ideje izhlapele. Nekateri so se odločili takoj po 9. dec., da ustanovijo zvezo z imenom »Siva snov« (Matière grise), v kateri bi zbirali prispevke vseh francoskih univerz. Ustanovitelji — kakih trideset študentov, ki zastopajo večino pariških univerz — želijo poglobiti debato, dokler je še vroča. Njihova reprezentativnost je potrjena tudi izven Pariza, njihov cilj je sodelovanje z ministrom za narodno izobrazbo v pogajanjih, ki jih je napovedal.

Zbrala in prevedla
Tanja Lesničar-Pučko

Poskusi opredelitve reakcij ob projektu Devaquet so neredkokrat obremenjeni s poskusi določanja paralel z dogodki 1986. Način predstavitve po merilih izpred devetnajstih let avtomatično črta specifike osemdesetih let, vkolikor pa jih ohranja, jih ohranja samo v odnosu do leta 1986.

Pričakujoči tekst bo poskušal (s čim manj spogledovanja z letom 1968) uvrstiti te dogodke v širše okvirje. Izhodišče za to so nekatere funkcije države v poznem kapitalizmu v odnosu do materialne produkcije. Eden od materialnih pogojev za eksistiranje državne oblasti je davčni sistem. Če hoče državna oblast obstajati kot predstavnik **splošnih interesov vseh** in če se hoče kot taka legitimirati, mora uvesti sistem pravil, s katerimi si bo zagotovila čim večjo materialno osnovo za lastno eksistenco. Z drugimi besedami: zbornika zakonskih in planskih dokumentov, ki forsirajo tiste proizvodnje, ki garantirajo visoko akumulacijo, ne gre pojmovati kot uslužnostno potezo države do kapitala (država kot orodje vladajočega razreda), **temveč kot realizacijo privatnih interesov predstavnikov različnih frakcij oblasti.** Vzpostavljanje vedno širšega spektra menjalnih odnosov (kamor vstopata kapital in delovna sila) pa poraja nove probleme. Istočasno narašča tudi sfera materilane proizvodnje (da ne govorimo o nematerialni), ki je nujna za obstoj blagovne proizvodnje, sama pa se ne more uveljavljati v tržnomenjalnih razmerjih (gradbeništvo, komunala, elektrogospodarstvo, komunikacije, izobraževanje in znanost etc . . .) in potrebuje injekcije v obliki državnih subvencij. Prav tako mora oblast zaradi neprikrite intence, da se ohrani s posebnimi ukrepi socialnega varstva skrbeti za ustvarjalca nove vrednosti — za delovno silo (in seveda tudi za rezervno armado delovne sile). Težave se začnejo, ko akumulacija ne dosega več takega nivoja, da bi lahko pokrivala vse prej omenjeno in zagotavljala razredni mir.

Resda ena sama ciklična kriza še ne napoveduje tragedije — še več, bleščeče obdobje socialne države je znalo s svojimi ideološkimi projekti (glej D. Bell: The End of Ideology) opredeliti rahle zastoje kot nujen pogoj za še večji vzpon.

V sedemdesetih letih pa je taka praksa doživela popolen kolaps in tako z desne in leve so deževale kritike na račun socialne države. Bolj gromovniške so bile desne kritike in te so svojo legitimnost dobivale na volitvah (letos tudi v Franciji).

Vodilno konservativno idejo, da država s svojimi ukrepi odžira akumulacijo in tako onemogoča kapitalu, da bi se intenzivneje samooplojeval in na tak način prinesel dobrobit vsem, je povzela tudi desna zveza RPR-UDF (Reunion pour la Republique, Union Democratique Française). Napovedovali so, da bodo uvedli ukrepe, ki bodo omogočili večjo avtonomnost gospodarskih subjektov. To pomeni, da naj bi bili nekateri razbremenjeni določenih finančnih obveznosti do države, ta primanjkljaj pa naj bi nadomestili drugi viri («blago« zvišanje trgovinskih, prometnih, davkov na premoženje, zmanjšanje podpor nezaposlenim ali pa skrajšanje dobe prejemanja, podražitev komunalnih dejavnosti, šolnin . . .). Ob tem je potrebno dodati, da je tudi brez teh ukrepov več kot tri milijone nezaposlenih, da bo to število še naraščalo, da traja poprečna doba iskanja zaposlitve več kot eno leto in da je samo v Parizu več kot milijon ljudi, ki nimajo stalnega prebivališča. Skratka, Chiracova ekipa je zasnovala strategijo »ozdravitve« Francije na vzpostavitvi avtonomnih kapitalskih blokov in na zmanjševanju njihovih obveznosti do države tudi zavoljo večje družbene stratifikacije in zvečanja števil tistih, ki komaj shajajo iz meseca v mesec. Najbrž so se zavedali, da bo taka strategija povzročila tudi več takih reakcij kot so stavke in demonstracije, toda c'est la gouvernement qui vote les lois, ce n'est pas la rue . . .

Identifikacijska točka nove strategije — denacionalizacija — se je začela realizirati v prodaji nekaterih podjetij, v denacionalizaciji nekaterih bank (ki so bile šele v obdobju socialistične vlade dokončno nacionalizirane), ni pa se ustavila niti pred sredstvi javnega obveščanja. V pozni pomladi so stavkali uslužbenci TF 1. Bili so pred tem, da preidejo v privatne roke. Na tak način bi izgubili državno podporo, nekatera delovna mesta, sam program pa bi s prodajo privatnikom utegnil postati preveč skomercializiran in premalo kvaliteten. Uslužbencev TF 1 ni nihče vprašal, če se strinjajo s spremembo lastništva, ker za tako vprašanje ni zakonske osnove in o tako pomembnih vprašanjih za njih ni nobene druge možnosti kot da s stavko izrazijo svoje mnenje. Kljub večdnevnim stavkam je TF 1 prišla v privatne roke. Zakaj denacionalizacija? Kot je že omenjeno, je to identifikacijska točka francoske desnice in nove vlade, ki se v nečem pač mora ta razlikovati od levice. Desnica meni, da zgolj privatni kapital in z njim povezan podjetniški interes lahko zagotovita uspešno poslovanje (in da podržavljeni kapital enostavno ne more tako uspešno funkcionirati kot privatni). Prodaja TF 1 pa je napovedovala nov ciklus ukrepov. Oblast jo je s tem dejanjem najavila, da bo zmanjšala in ponekod popolnoma ukinila državno podporo infrastrukturi. Ta najava pa je obenem pomenila najavo sprememb v karakterju države in njene oblasti (ki naj bi zmanjšala kontrolo nad ekonomskimi subjekti in subjekti, ki omogočajo njihovo delovanje, namesto tega pa povečala kontrolo nad državljani).

In sedaj smo končno pri izobraževanju (kadrovska reprodukcija). Proces povečevanja uporabne vrednosti delovne sile je sila tvegano opravilo, kajti danes je jasno samo to, da ta proces ne sme biti popolnoma anarhičen (odvisen zgolj od individualnih aspiracij), ni pa jasno, v katero smer ga je potrebno načrtovati (osmišljevanje funkcije izobraževanja v družbi) in do katere točke je tako načrtovanje možno (in od kod naprej naleti na odpor). Predaleč bi nas odpeljalo podrobnejše analiziranje nekaterih poskusov reformiranja izobraževanja, ki se od okolja do okolja razlikujejo (dilema zasebne — javne šole, več splošnega znanja ali več specialnih znanj, reformiranje srednjega in visokega šolstva, permanentno izobraževanje . . .), vendar pa lahko trdimo, da je vse te poskuse sproduciral imperativ Prestrukturiranja. Vsekakor ima posebno mesto v tem kontekstu reformiranje visokega šolstva (kajti le-to nazaj oblikuje srednje šolstvo). Kaj daje visokemu šolstvu posebno mesto? Poglejmo najprej, kaj se je z njim dogajalo v dobi podaljšane hiperprodukcije. »Nekoč je maksima, da znanost izobražuje, zahtevala strogo ločenost univerze od strokovnih visokih šol tudi zato, ker so se predindustrijske forme profesionalne prakse zapirale pred teoretičnimi napotki. Danes so procesi raziskovanja povezani s tehnično in ekonomsko uporabo, znanost se je povezala s proizvodnjo in upravljanjem v industrijsko-družbenem sistemu dela. Uporaba znanosti v tehniki in povratna uporaba tehničnih napredkov v raziskovanju sta postala substanca sveta dela. V teh okoliščinah se nespremenljivo vztrajanje na delitev na univerzo in specialne šole ne more več sklicevati na stari argument. Univerzitetna forma študija se danes ne poskuša ločiti od sfere profesije zato, ker bi bila ta sfera še vedno tuja znanost, temveč zato, ker se je znanost, v toliko kot je vase vsrkala profesionalno prakso, s svoje strani oddaljila od sfere izobraževanja.« (Jürgen Habermas, Znanost in tehnika kot ideologija 1965) Skratka, doseganje visokošolske izobrazbe je bilo slejkoprej individualno ravnanje, ki je ob drugih ugodnih znakih omogočalo mirno življenje v zgodnjem delu srednjega sloja — Univerza je producirala neproblematičen srednji sloj, inteligenca pa se je kalila v drugih zavodih.

Če poskušamo nadaljevati razmišljanje tam, kjer ga Habermasov tekst konča, vidimo, da na določeni točki razvoja družbene delitve dela proizvodnja ne more (ne bo več mogla) eksistirati brez

— razvojnih interdisciplinarnih dosežkov znanosti

— brez znatno večjega deleža znanstvenega kadra.

Skratka, če reforme šolstva (ki se jih danes lotevajo) ne bodo zvezale izobraževanja in znanosti, ne bodo zadele glavnega cilja.

Od nalog reforme se vračamo nazaj na univerzo kot enega od producentov neproblematičnega srednjega sloja. Ta praksa je bila prvič postavljena pod vprašaj ob udaru dveh kulturnih projektov (1968) in drugič ob razbohotenju vsepovsodne krize, pred katero ni ničesar ušlo.

Eden od rezultatov krize je tudi nastajanje in pojavljanje avtonomnih posebnih javnosti, kamor bi lahko (poleg najbolj razvpitih ekoloških, mirovnih, homoseksualnih, feminističnih etc gibanj) prišteli tudi zbiranje srednješolcev in študentov, ki niso več pristajali na to, da bi jim bila dodeljena vloga objektov nad katerimi se preizkušajo reformni modeli.

In sedaj smo končno pri francoskih študentih. Če pogledamo možne načine političnega delovanja, se Francija precej razlikuje od ostalih zahodnoevropskih držav — ali drugače rečeno: Francija dosedaj skorajda ni poznala konstituiranja avtonomnih osebnih javnosti (razen mogoče nekaterih feminističnih združenj). Relativno široke in številne državne institucije in sredstva javnega obveščanja so ustvarjali videz, da se prilagajajo vsem problemom ljudi (še preden jih ti opredelijo) in odgovarjajo na vsa vprašanja (še preden jih kdo sploh postavi). Politična država je posrkala vse zametke civilne družbe. Jeseni je bila francoska vlada v škripcih. Mudilo se ji je, da bi še v letu 1986 spravila pod streho nekaj zakonov in med njimi tudi zakon o visokem šolstvu. Glavni načrtovalec tega projekta je bil minister za raziskovanje in visoko šolstvo Alain Devaquet v sodelovanju z ministrom za prosveto Renéjem Monoryjem. Glavna značilnost predloga je bil poskus zakonske opredelitve avtonomnosti visokega šolstva. Vendar pa z avtonomnostjo ni bila mišljena avtonomnost znanosti in izobraževanja do proizvodnje, temveč avtonomnost pri finančnem poslovanju visokošolskih zavodov (svobodna izbira in razpolaganje z zunanjimi finančnimi viri, ustanavljanje zasebnih visokih šol etc). Študentsko nezadovoljstvo ob teh predlogih (ki se je pojavilo v novembru) pa so sprožile tiste postavke, ki so zahtevale

— diferencirane vpisnine ob vpisu (od 400 do 8000 FF)

— gradualizacije diplom (le na nekaterih šolah bi podeljevali državne diplome, druge pa bi imele nižje statuse)

— selekcioniran vpis na fakultete in na drugo stopnjo študija).

Projekt Devaquet naj bi uzakonil in še pospešil neenakost, ki že sedaj obstaja na francoskih univerzah. Vsakemu desetemu študentu se obeta bleščeča kariera ker pač obiskuje fakulteto, ki rekrutira elito. Ostale čaka nezanesljiva prihodnost ob naraščujoči nezaposlenosti.

Namen vlade, da forsira premoženjsko elito, je izzvala študente, ki so se socializirali v družbi, ki v svojem zgodovinskem spominu ohranja tudi temeljna načela francoske revolucije. Tem vrednotam so dodali tudi solidarnost in anti-rasizem in šli na ulice. Niti vlada niti drugi opazovalci jih niso sprva jemali resno (ena demonstracija gor ali dol, spremenilo se ne bo nič). Če prelistamo novembrske časopise, bomo šele na zadnjih straneh našli vesti o študentskem gibanju. Toda študentska koordinacija ni zajela le trinajstih pariških univerz, ampak kar vseh sedemdeset francoskih. V časopisih se je študentsko gibanje postopoma prebijalo na prednje strani. Vlada še vedno ni ocenila, da bi lahko študentsko gibanje lahko bil tisti dejavnik, ki bi lahko v čemerkoli spremenil vladin načrt dela. Alain Devaquet je ob začetku demonstracij izjavil: »Ils sont chouettes les diants.« (Prav ljubki so tile študentje), za izjavo, da vlada vlada in ne ulica pa ni jasno, kdo jo je prvi izrekel (ali Chirac, ali notranji minister Pasqua ali bivši pravosodni minister Peyrefitte), vsekakor pa ta izjava zelo lepo označuje dosedanjo politično prakso v Franciji.

Decembra je postala stvar drugačna. Chirac, ki si želi ustvariti image odločnega možaka, ki se z nikomer ne pogovarja, je 2. decembra predlagal, da bi umaknili sporni del zakonskega predloga in da bi na tak način lahko še pred koncem semestra sprejeli spremenjeni zakon. Študentje so predlog gladko zavrnili iz dveh razlogov:

— ker se je uzakonjenje neenakosti manifestiralo tudi na drugih delih zakona in v bližnji prihodnosti bi se utegnilo zgoditi, da bi vlada (v navezavi na okrnjeni zakon) ponovno predlagala podobne ukrepe proti katerim so demonstrirali

— ker bi na takšen način študentje pristali na klasično politikansko barantanje, sami pa so ves čas deklarirali ne-političnost njihovega gibanja (z oznako »politično« gre v francoskih razmerah razumeti zgolj strankarsko delovanje, ne-političnost torej pomeni, da niso sodelovali z nobeno stranko).

2. in 3. decembra se demonstracije nadaljujejo, študentje vpijejo gesla, ki Devaquetu nikakor niso v čast. Pomemben datum je 4. december. Za ta dan sta napovedana dva dogodka: velika manifestacija pred Invalidi (Dôme des Invalides) in srečanje Monoryja s študentsko delegacijo. Ob osmih zvečer se srečata René Monory in David Assouline, študent zgodovine s sedme pariške univerze. Sestanek je sila kratek. Monory ponudi umik spornega dela zakona, kar Assouline gladko zavrne in vztraja pri umiku celotnega projekta. S tem se Monory ne strinja in sestanek je končan. Medtem pri Invalidih postaja vroče. Policija, ki je v šestmesečni stalni pripravljenosti (zaradi bombnih napadov v septembru), živčno išče zunanje in notranje sovražnike in postaja nemirna, kajti poslušati mora vzklike kot so: »On veut etudier pour pas être CRS!« (Hočemo študirati, da ne bomo policaji). Iskra poči in bilanca je tragična: več sto ranjenih na obeh straneh in do smrti pretepeni alžirski študent. Mnogi opozicijski voditelji izkoriščajo demonstracije za svoj napad na vlado. Pierre Mauroy, nekdanji premier istega dne izjavi: »Vlada, ki jo imamo, je najbolj reakcionarna od Vichyja naprej. Hoče služiti le najmočnejšim in najbogatejšim." 5. decembra Chirac za prihodnji teden napove parlamentarno debato o spornem projektu, kajti tudi v lastnih vrstah sliši negodovanje. Istočasno pa z Miterrandom in zunanjim ministrom Raimondom odpotuje v London na sestanek dvanajsterice. Tam nastane težava, ker je Maggie za tričlansko francosko delegacijo predvidela le dva stola in Raimond se predčasno vrača domov. V Parizu Alain Devaquet poda svojo ostavko, študentje pa zahtevajo še odstopa Monoryja in Pasque, kar pa se ne zgodi. Istega dne Lionel Jospin (PS) izrazi solidarnost stranke s študenti in poudari, da po francoski ustavi predsednik s svojim podpisom določi veljavnost zakona in da je Miterrand za svoja dejanja odgovoren tudi svoji stranki. Tragični dogodki četrtkovih demonstracij povzročijo večjo kohezivnost samega gibanja (koordinacija sporoči, da bo pri svojih zahtevah vztrajala naprej), istočasno si študentje pridobivajo solidarnost delavcev in študentov drugod po Evropi.

8. decembra študentje organizirajo pohod v spomin ubitega študenta Malika Usekinija. 9. decembra ima Chirac pogovor s predstavniki RPR-UDF v parlamentu. Sklenejo, da bodo projekt Devaquet v celoti umaknili, 11. in 12. decembra se odvijajo posveti s senatom in vlado. Ocenjujejo dogodke v zadnjih treh tednih.

Vsekakor je šlo za dogodke brez primere v francoskem političnem življenju. Soočili sta se dve kolektivni akciji, dve govorici, dve skupini, ki sta imeli na voljo vsaka svoje posebne načine obnašanja. Vlada se je morala soočiti z ulico in ker je sprva ni jemala za sooblikovalca političnih odločitev, je pripomogla, da se je na ulici konstituirala avtonomna javnost, ki je na koncu prisilila vlado, da izpolni njene zahteve. Res je, da je morala vlada to storiti zaradi svoje izjemno neposrečene strategije, uboj študenta pa jo je spravil v kot. Najbrž bodo vladini možje drugič bolj previdni pri celotnem zakonskem postopku, toda Francija se je naučila, da oblikovanje političnih pravil ni zgolj in samo strankino početje, ampak se krog udeležencev širi. Uvodnik Le Monda 6. decembra ugotavlja, da se s študentskim gibanjem 86 začenja popolnoma novo poglavje v političnem delovanju (politično — ne zgolj v smislu strankarskega delovanja). V študentskem gibanju vidijo začetek vala novih družbenih gibanj, ki naj bi končno pljusknil tudi v Francijo.

JASMINA DRŽANIČ

KER BODO ELEKTRARNE ZRASLE

KOZMETIKA vis-à-vis AMPUTACIJA

Na ulici. Možakar, ki ga strašansko tišči na potrebo, vpraša starejšo mimoidočo gospo: »Oprostite, ali mi lahko poveste, kje je najbližji WC?« »Seveda, mladenič. Tamle je, vis-à-vis.« Človek steče čez ulico, a željenega ne najde, zato ponovno nekoga vpraša: »Oprostite, kje je tukaj vis-à-vis?«

Dovtip je nazoren v več perspektivah. Zenon bi ga mogoče znal uporabiti v potrditev svojega paradoksa o Gibanju, ki ne biva; nekdo bi z njim ponazoril, da je Realno nemogoče. Tukaj pa si ga bomo prilastili za vzpostavitev koncepta nekega mehanizma, ki se razgalja v aktualnem ideološkem diskurzu. Ta mehanizem, z vsemi nasledstvenimi učinki, se v različnih konkretnih situacijah prikazuje z različno intenzivnostjo, zdi pa se, da je najbolj privrel na dan pri problematiki **bodočih savskih elektrarn.** Kot vsi vemo, gre za večje število (= veriga) manjših objektov na relaciji **Radeče—Brežice.** Ob vsej vprašljivosti in problematičnosti »demokratičnega dialoga«, ki se je ob tem razvnel, izpostavimo tole razsežnost: najbolj disidentski partner v javni razpravi je mladina. Zavoljo tega je bilo v Radečah že nekaj v ta namen sklicanih sestankov ZSM, na katere so kot »povabljeni« prišli možje iz občinskih struktur. Ti so imeli na teh seansah zahtevno in odgovorno poslanstvo — pomiriti razburjene mlade duhove, jim postreči z medikalijami za znižanje krvnega tlaka. Skrb je bila odveč, saj se, kot bomo videli, pogoji za potešitev te želje sproducirajo nekje drugje, in predvsem na drugačen način.

Splošen vtis, kot ga je v javnosti moč zaznati, je bil ta, da so bili sestanki plodni, strpni, demokratični. Govorilo se je o marsičem, vendar . . ., kozmetika, make-up, ličenje že zrelega dekliškega obraza. S strani mladincev so se vrstili razni ugovori; da bo Sava še bolj umazana, da bo ogroženo življenje v reki, da bo treba prekopati del mestnega jedra etc. Zagovorniki projekta pa so pomanjkljivosti bolj ali manj uspešno razlagali, obljubljali, da bo vse v redu, da ni nikakršne nevarnosti, iščejo se optimalne rešitve . . . Kar je pri vsej stvari zanimivo, je tole: vsi se obnašajo, kot da elektrarne nepreklicno bodo, treba je samo še popraviti kozmetične napake. V tem kontekstu je zelo poveden eden od plakatov, ki vabi na omenjene sestanke, gre pa približno takole:

»Mladinec, mladinka! V kratkem bo v Radečah zrasla elektrarna. Ali nam bo prinesla dobro ali slabo? Če ti ni vseeno, pridi tega in tega dne, da se pogovorimo . . .«

Umanjka torej tista radikalna zastavitev problema, poseg v vršiček piramide, njen vrhnji kamen (ki je obenem, paradoksalno, tudi konstitutiven, saj brez njega piramida ne bi bila piramida). Parlamentarna interpelacija bi se potemtakem lahko glasila približno takole: Kakšen smisel ima graditi celo verigo elektrarn na tako kratki razdalji in s tem izničiti podobo precejšnjega dela Save? Že estetsko zadeva ne priliči, razgled z Lisce na Posavje bo katastrofalen, pravcata kataklizma. In to »samo« zato, da bo nekaj tovarn vzdrževalo proizvodnjo (za nepoučene: energija teh elektrarn ni namenjena »civilni« porabi, **ampak tovarnam kot so Kidričevo, Železarna Jesenice etc.).** In sledniič, očit[illegible]e za nič več [illegible] nič man[illegible]rašljivost strukture slovenske industrije kot takšne. Kdo pa nam sploh lahko zagotavlja, da bo s temi elektrarnami rešen problem le-te? Zna se pripetiti, da bomo čez kakšnih 20 let (ali še manj) te panoge opustili, oziroma jih preusmerili v bolj donosno in perspektivno dejavnost. Elektrarne pa bodo, jasno, ostale, in sicer ad dies vitae. Megalitnih orjakov se pač ne da »razmontirati« in spraviti v skladišče.

Ali ni potemtakem takšno početje iracionalno? Da, seveda je iracionalno. Toda — na tem mestu se dogodi obrat — sklicevanje na »zdravo pamet« ni nikakršna privilegirana poteza, največkrat se izkaže za zgrešeno investicijo. **Sklicevanje na zdrav razum je iracionalno.** Za obrat poskrbi politični, ideološki diskurz. Naredi torej, da zdrava pamet ni več zdrava, iz racionalnega pričara iracionalno. Poteza, ki vse skupaj omogoči, niti ni preveč subtilna, je prej okorna in robustna, spada pa v korpus retoričnih in interpelacijskih posegov. Odlikuje jo, da je kljub temu učinkovita. Takšna interpelacija konstituira individuume v subjekte odločanja (zgoraj omenjeni plakat — vabilo daje bralcu utvaro participacije v procesu odločanja. Ugotovili pa smo, da participacija ne zadeva »biti ali ne biti«, »imeti ali ne imeti«, ampak zgolj način biti, formo posedovanja). Skratka, poteza, ki igra na takojšen udarec, ki ponudi svoj lasten vis-à-vis. Konec koncev, podoben mehanizem se obnese v povsem vsakdanjih peripetijah. Če slučajno naletite na tovariša miličnika, ki vas ustavlja zavoljo prehitre vožnje, je rešitev ta, da ga kratkomalo prehitite v potezi. Še preden mu uspe od vas zahtevati vozniško dovoljenje, ga zablokirajte s silovitim nagovorom: »Hvala bogu, da smo naleteli na vas. Veste, čisto izgubljeni smo v tem mestu. Nam lahko poveste, kje je Leninov trg?« S tem se tovariš konstituira kot tisto, kar naj bi bil — prijazen angleški Bobi, pripravljen pomagati v vsaki nevšečnosti. Ostane vam samo še to, da se mu za informacijo prav lepo zahvalite in poženete dalje.

Logiko trika lahko pričakujemo tudi v primeru morebitne gradnje jedrskih elektrarn v Jugoslaviji, ki se nam nekako v zakulisju obeta. Zadelo nas bo iznenada, vendar ne naravnost. Sprožila se bo široka, demokratična razprava o, recimo, tem, ali je bolj pametno skupno odlagališče za radioaktivne odpadke ali naj ima vsaka JE svojega, ali bolj ustreza ta ali ona lokacija etc. Zopet preskok čez srž, racionalno jedro. Zato je edino možno preventivno dejanje tisto, da ravnamo v nasprotju z miličnikom v naši štoriji — da nesramnemu vozniku zabrusimo: »Da, vem kje je Leninov trg, ampak to sploh ni pomembno. Vozniško, prosim!« Kar pomeni zahtevo po REFERENDUMU kot edini demokratični legitimaciji usode jedrskih elektrarn. Nevarnost tega nenadnega preskoka bistvenega v marginalno je vsaj malo zaslutila ZSMS, ki je referendum že zahtevala.

Savske elektrarne (še posebno pa radeška kot prva med njimi) so, verjetno, takšen nedoločen pritožni rok zamudile, kajti v tem trenutku že begamo na oni strani ulice ter vneto sprašujemo, kje zavraga je ta vis-à-vis.

Za konec tvegajmo še grafično prezentacijo nakazanega mehanizma:

dodelati, izboljšati načrte, najti najugodnejšo varianto za gradnjo elektrarne	=	kozmetika
elektrarne ne zgraditi		amputacija
in s tem		in s tem
ogroziti eksistenco določenega segmenta industr. (re)produkcije		postati invalid

Zdravnik običajno zna presoditi stanje pacienta, in če je prepričan, da je edina rešitev zanj radikalen kirurški poseg, bo to tudi storil. Kolego, ki mu bo predlagal manjše, kozmetične obdelave, bo imel kratkomalo za nesposobnega, kratkovidnega. Po tej dialektiki bi moralo slediti:

$$\frac{\text{kozmetika}}{\text{amputacija}} = \frac{\text{oportunizem}}{\text{radikalnost}} = \frac{\text{iracionalnost}}{\text{racionalnost}}$$

Ideološki diskurz pa to konstrukcijo razdre, tako da v končni konsekvenci nastane:

$$\frac{\text{kozmetika}}{\text{amputacija}} = \frac{\text{radikalnost,}}{\text{racionalnost}} \text{ oportunizem, iracionalnost}$$

S tem ideologija kozmetiranja proglasi samo sebe za napredno (saj bi, če bi obveljala njena, rešili probleme z el. energijo, stabilizirali industrijo, in sploh radikalno izboljšali stanje, se približali zlati dobi), ideologijo amputiranja pa razglasi za oportuno, usmerjeno k sebičnim koristim, oblastiželjnosti, celo za sovražno.

Vsi vemo, da so lepotne operacije veliko bolj zahte[illegible]ljijo na visokem [illegible]to so tem bolj zanimive, spektakularne (spomnimo se samo na množico vestičk v vseh mogočih časopisih in revijah o tem, kako si je dala neka starleta spremeniti nos, poravnati obrazne gube in podobno), amputacija pa je vedno boleča, še posebno, če jo opravimo brez narkoze. Ravno tako pa vemo, da so se trpini v Bolnici Franja znali pohvaliti, kako je bolelo, potrpeti se je pa le splačalo.

Rom[illegible]

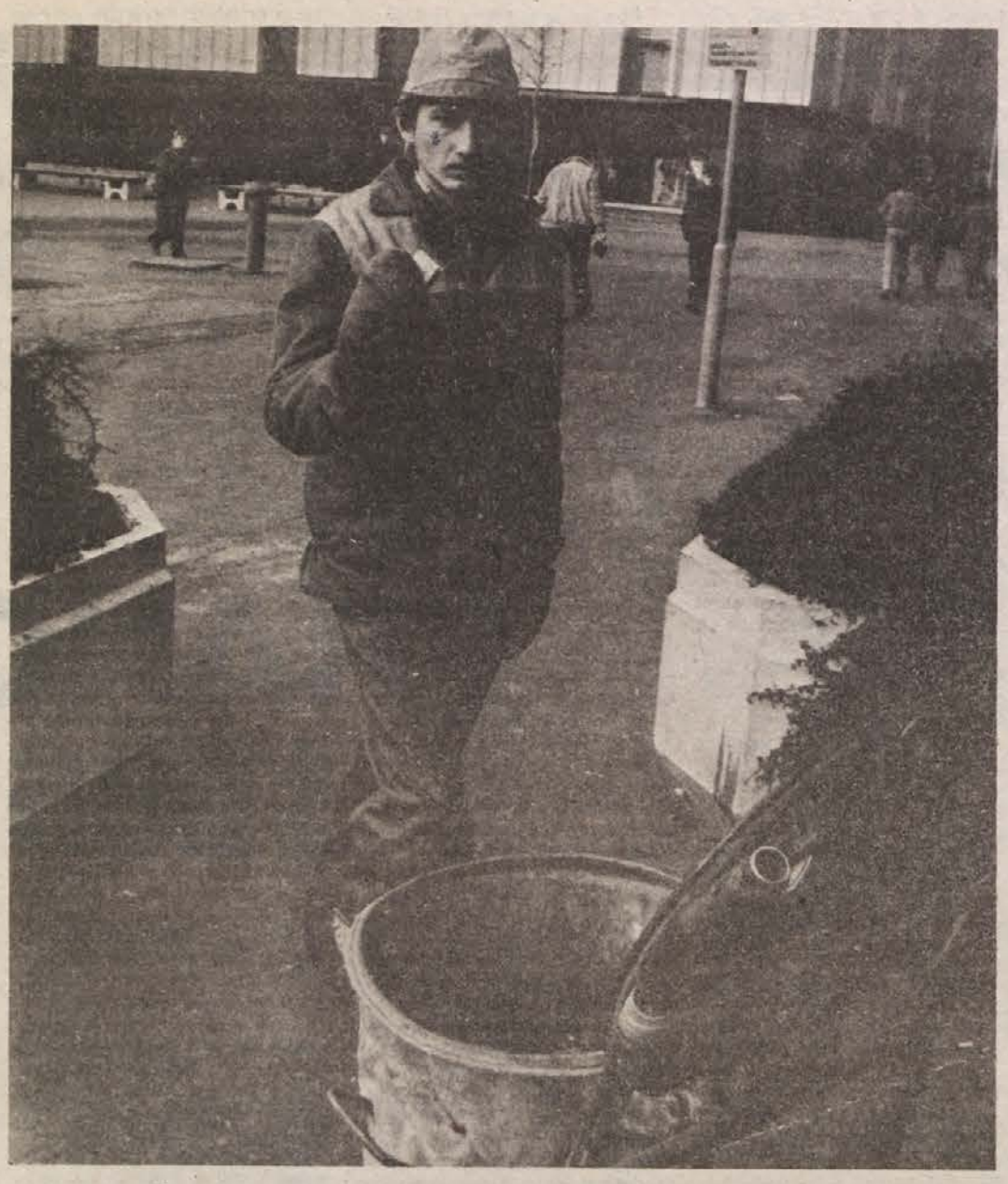

KAZENSKA EKSPEDICIJA V MOŠEVCU

OD SAMOPRISPEVKA DO SODIŠČA

»Pripadniki Službe državne varnosti so hoteli, da bi se z Delićem medsebojno konfrontirala. Rekli so mi, da najbrž ne vem, kdo da je Delić, da je on četnik, njegov oče pa da je ustaš. V obrazložitvi te teze so govorili: Delić je v času študija stanoval v ulici Georga Washingtona na št. 10 (NoviBeograd), v isti zgradbi pa stanujejo tudi Momo Kapor in ostala četniška zalega, preko ceste pa je Đilasova vila. Te navedbe SDV-jevcev sem ob prihodu v Beograd preveril in se prepričal, da niso točne. Delić mi je povedal, da so njemu rekli, da sem jaz ustaš, kot je to bil tudi moj oče . . . Vse to bi bile neverjetne in smešne trditve, če se ne bi z njimi srečevali v vsej njihovi grobosti,« pravi Dževad Galijašević, predsednik mladine v Moševcu.

Morda bi šlo res za grobe stvari, če se vse to ne bi v resnici dogajalo koncem novembra 1986. leta v prostorih SDV v Doboju. Smešnega bi bilo najbrž še marsikaj drugega, če politično pasivni občani treh vasi krajevne skupnosti »25. maj« v občini Maglaj ne bi vzeli zares sklepov 13. seje CK ZKJ o nujnosti ostrejšega spopada s pojavi družbenih negativnosti. Prebujena partijska organizacija v Moševcu je sprožila boleče vprašanje o zlorabah sredstev, ki so bila že pred časom zbrana s krajevnim samoprispevkom in namenjena izgradnji Doma kulture, krajevnih cest in podobnega. Nič iz programa samoprispevka ni bilo realiziranega, denar pa so samovoljno pretakali lokalni »drmatorji«. Omenjena partijska organizacija je zaradi tega iz Partije izključila nekatere od akterjev teh umazanarij. Problemi so se pričeli vrstiti. **Eden od izključenih v Moševcu je bil namreč hkrati tudi funkcionar SZDL-ja v občini Maglaj,** zaradi česar je prišlo med to občino in njeno krajevno skupnostjo »25. maj« do nesporazumov. Ti so [illegible]malu prerastli v **primer,** ker [illegible] Občinski komite ZK Maglaj razpustil osnovno organizacijo ZK Moševac, češ da je »neenotna«. V primer se je tedaj vpletla mladinska organizacija Moševca, ki jo vodi **Dževad Galijašević.** Z njimi je potegnil tudi predsednik sveta krajevne skupnosti Moševac, **Hasan Delić,** in cela vas (z nekaj izjemami, člani družin zamenjanih funkcionarjev). Primer je prerastel v **afero,** ker so do tedaj anonimne maglajske vasi Moševac, Ravne in Oruče, ki tvorijo krajevno skupnost »25. maj« prešle v center pozornosti jugoslovanskega javnega mnenja. »Primer Moševac« je v minulih dveh letih dal velik prispevek in nove »poglede« na našo samoupravno in sodno prakso. Na njem je namreč že od začetka angažirano celotno politično življenje maglajske občine in drugih forumov.

Republiški in državni organi so pri vsem skupaj ostali pasivni, kljub temu pa so kazenski ekspediciji, ki se je odpravila na pot iz Maglaja blago namigovali, **da naj najprej odreže Dževada Galijaševića in Hasana Delića, kasneje pa še njihove istomišljenike.** Položaj se je še poslabšal po tem, ko se je to zimo v vse skupaj vmešalo še »neodvisno« maglajsko sodišče, ki je Galijaševića in Delića neodvisno obsodilo. Po dveh letih postaja torej že jasno, da se zapleti v Maglaju ne bodo reševali po samoupravnih poteh. Policija in pravosodstvo sta prevzela v svoje roke prerogative sodišča združenega dela, ZK ZSMJ se o »primeru ne more sporazumeti, vodstvo mladine BiH pa se po začetnih ohlapnih stališčih (le-te je sprejelo z 18-mesečno zamudo) vedno bolj obrača proti moševskim mladincem. Pravica se deli na škodo tistih, ki jo zahtevajo in v korist tistih, ki bi morali biti na obtožni klopi.

Svetlana Vasović

(podrobnosti o kritiki negativnih pojavov v Maglaju objavlja Katedra v prihodnji številki)

MIJALKO TODOROVIĆ

POLITIČKO BIČE DRUŠTVENE KRIZE

Zdi se nenavadno, pa vendar je res. Knjiga, ki jo je napisal Mijalko Todorović, član Sveta federacije in v preteklosti politični komisar prve proletarske brigade, mož, ki je bil na številnih pomembnih funkcijah in ki je nenazadnje odlikovan tudi z redom narodnega heroja, je polni dve leti čakal na objavo. Odklonile so jo številne založbe, **med njimi tudi Cankarjeva založba v Ljubljani.** Kaj je torej tako spornega ob tej književni salvi starega borca, človeka, za katerega bi morali biti prepričani da je resnično »pravolinijski«?

Vse in nič.

Todorović analizira vzroke današnje krize v dveh sklopih in to kot ekonomsko in politično krizo, pri čemer pa ima po njegovem mnenju druga večjo težo in opredeljuje samo bistvo krize danes. Pri prikazovanju osnovnih političnih problemov pa njegov pristop v mnogočem presega nivo partijskih lepopisov, čeprav je njegovo razmišljanje še zmeraj v krožnici že preizkušenih in propadlih poskusov razrešitve. Todorović je prepričan, *da je osnovni problem naše politike nekoč že izvršena, vendar tudi blokirana demokratizacija.* Ko pozitivno ocenjuje uvedbo samoupravljanja in liberalizacijo v partiji, hkrati kaže na to, da ti procesi niso dosegli skrajnega roba, kar je nedoslednost partije. Oba temeljna principa — tako demokratični centralizem kakor načelo samoupravnega organiziranja in samoodločanja, sta si namreč v opoziciji. Kljub formalnemu priseganju na samoupravo, je partija še zmeraj »rukovođeća«, hierarhično organizirana in po republikah razbita sila, samoupravljanje pa blokirano. Da bi presegli tako stanje, bi bilo potrebno več ostrih rezov. Na gospodarskem področju pomeni to tržni mehanizem in samostojnost gospodarskih subjektov, odpoved načelu demokratičnega centralizma v partiji in uveljavljanje političnega in ne samo samoupravnega pluralizma (pluralizma samoupravnih interesov) v družbi. Tukaj se Todorović odkrito zavzema za strankarski ali večpartijski socializem. Pomembna novost, ki bi po njegovem mnenju lahko oslabila republiške etatizme, pa bi bilo uvajanje zbora združenega dela v skupščino. Znotraj takega pojmovanja padejo pod sekiro avtorjeve kritike tudi vse »klasične« deformacije od birokratizacije pa vse do kritike oblasti partije v imenu delavskega razreda. Todorović se odkrito sprašuje, če smo/so bili v preteklosti stalinisti, kako je do tega prišlo in na kakšen način je ideja političnega pluralizma bila v preteklosti pozabljena. Če je bilo mogoče to idejo enkrat zavrniti, to še nikakor ne pomeni, da je danes ni potrebno ponovno premisliti, zaključuje avtor. Pri tem pokaže na teoretično utemeljenost političnega pluralizma v socializmu in prikaže nekatere pozitivne efekte takega sistema: boljša kontrola izvoljenih, možnost alternativnih programov, dialog, odgovornost . . . Posebno mesto ima zanj tudi cel sklop pravic, ki jih nepravilno imenujemo »meščanske«. Svoboda gibanja, svoboda tiska, združevanja in štrajka so tiste, ki presegajo meščansko družbo in zgolj z nadgraditvijo teh je mogoče dalje, ne pa z njihovim negiranjem. Njihova odsotnost pomeni tudi udarec samoupravljanju. Ko govori o naši praksi, piše tudi tako: »Kad se govori o ovim slobodama po pravilu se dodaje da ›javna reč mora biti odgovorna‹, kritika ›konstruktivna‹ i ›sa pozicija socializma‹. Postavlja se pitanje, ko je taj, koji treba da oceni dali je neka kritika konstruktivna i sa pozicija socializma? Iza ovih uslova obično se krije politički i idejni monopol, težnja za birokratskim arbitriranjem i diktatom.« Vendar pa centralna točka njegovega dela še naprej ostaja politični pluralizem. Ta ideja je pravzaprav tista, ki predstavlja relativno novost in gotovo kaže tudi na politični pogum avtorja.

V zgodovini, tako poudarja, je delavski razred izbiral kot svoje zastopnike in uveljavljal svoje interese skozi različne politične oblike in stranke. Zakaj torej ne bi postavili pod vprašaj določeno in brezprizivno vodilnost Zveze komunistov ter dopustili, da poleg nje delujejo še druge stranke. Vodilnost torej ne bi smela biti za vso zgodovino določena privatna lastnina Partije, pač pa bi se morala stalno potrjevati. To je ideja, ki je gotovo vredna pozornosti. Vendar Todorovič postavi tudi pogoje za organiziranje takih partij. To bi bila predvsem družbena lastnina, samoupravljanje in pridobitve revolucije.

Zdi se, da je Todorovič z idejo strankarskega socializma storil pomemben korak naprej, vendar pa je ta ideja v mnogočem še nedosledna svojim izhodiščem in v večji meri ostaja zvesta tradiciji naše novodobne politične misli. Edini praktični rezultat, do katerega seže Todorovič je menjava dualizma partija (samoupravljanje z dualizmom več partij) samoupravljanje. Prepričanje, da bo večpartijski sistem omogočil razvoj samoupravljanja, je tudi logično nedosledno, če le nekoliko poznamo zgodovino.

Vsaj od Pariške komune sem je namreč še kako jasno, da sta partijski sistem in princip samoupravne družbe v neprikritem sovraštvu. Nikakršen sistem decentralizirane partije ni nikoli v zgodovini pripeljal do afirmacije samoupravljanja. Tudi v Jugoslaviji ne. Idealizacija samoupravljanja, kot jo prakticira Todorovič, pa pozablja še na nekaj. Samoupravljanje jugoslovanskega tipa ni samozadosten političen model, temveč je trdno zraščen s partijsko strukturo in na nek način del nje same. Formiran je s strani partije, kot samoupravljanje s partijo in kot samouprava partije. Osvoboditev samoupravljanja partijskih spon tako ne bi privedla do novega zagona (o čemer je Todorovič trdno prepričan) pač pa do zloma le-tega, kajti samoupravljanje, kot uvedeno od zgoraj in ne kot gibanje, nima notranje energije niti realnih ekonomskih možnosti za obstoj. Formirano je kot korelat partije in ne kot samozadosten princip. Todorovičevo gledanje v tej točki gotovo zgreši in je bolj podobno razmišljanju naših teoretikov samoupravljanja kot pa utemeljeni in na dejstvih temelječi analizi . . .

Drugi ugovor se nanaša na njegovo pojmovanje političnega pluralizma. Tudi to je nedosledno in v samem bistvu omejeno. Pogoji, ki jih Todorovič postavlja ob organiziranju nove politične stranke, so namreč takšni, da pravzaprav že v začetku onemogočijo vsak drugačen program. Namesto formalnih pogojev (recimo: stranka se ne sme zavzemati za nasilno rušenje ureditve . . .) postavlja Todorovič vsebinske — privrženost samoupravljanju, družbeni lastnini itd. Kakršnakoli različnost je tukaj zakrita z idejnim monolitizmom, ki priznava zgolj variacije na isto temo in prijateljsko »kritiko«. Različnost prav gotovo ne more biti degradirana na tako omejen model. Očitno Todorovič kljub naporom ne uspeva zaznati razlike med formalnim in vsebinskim principom. Z zagovarjanjem vsebinskega se nikakor ne želi izmakniti avtokratski logiki. Če pa želimo dinamično družbo, ki bo zmožna nenasilnega preoblikovanja, potem ravno moramo dopustiti oblikovanje radikalno nasprotnih principov. V drugem primeru ni mogoča nikakršna sprememba vse do roba skrajne zaostritve nasprotij, kar smo v zgodovini že doživeli in je bilo hkrati nasilna in zelo tragična preizkušnja. Zgolj formalna svoboda omogoča vsebinske spremembe, vsebinska nesvoboda pa zagotavlja večno vladavino iste forme . . .

Mijalko Todorovič je tako vseeno, in morda ne da bi se sam zavedal kako zelo, ostal znotraj razmišljanja naših preštevilnih in pravonazorskih teoretikov. Zato je tudi odklanjane tiska te knjige skorajda nerazumljivo in kaže na samo prevelike oči prestrašenih in slabo podkovanih cenzorjev. Vendar pa knjiga s ponovnim postavljanjem nekaterih vprašanj, z jasnim jezikom in na vsak način tudi s precejšnjim arzenalom svežih idej pomeni pravo osvežitev med suhoparnimi nakladami podobnih del ter je vsekakor — greha vredna.

Igor Mekina

FAŠISTI RAZPRAVLJALI O CIVILNI SLUŽBI?

Mesec dni je trajalo, preden so se sarajevske oblasti odločile, da bodo obvestile javnost o očitni (?) fašistični zaroti, ki da se je kovala v nekem zasebnem stanovanju v Sarajevu. Na praznovanju rojstnega dne **Isidore Bjelice** naj bi 19 mladcev uprizorilo »fašističke bakanalije«. V morbidno sceno s fašističnimi simboli in črnimi srajcami naj bi se vključevali tudi sendviči, na katerih naj bi bili z majonezo izrisani kljukasti križi in kokarde. Zapozneli informatorji javnosti tudi poročajo, da so Isidorini prijatelji slavljenko obdarili z vrečko, na kateri naj bi bil napis »pepel z Banjice« in z nožem. Trdi se tudi, da so praznovalci izdelali natančen načrt demonstracij v podporo ljubljanski mladinski univerzitetni konferenci (Štafeta!), ki naj bi se začele 20. decembra pred Skenderijo.

Lahko je verjeti, da so mladinci, predvsem študentje filozofske, pravne, medicinske in strojne fakultete, razpravljali o Štafeti mladosti. Na osnovi slovenskih izkušenj lahko tudi verjamemo, da v svojem odklonilnem odnosu do štafete niso bili osamljeni. Težje razumljivo je že, da so si mladci za svoje zborovanje izbrali **neko stanovanje v glavnem mestu** in tako tvegali, da jih odkrijejo morebitni naključni obiskovalci in nepovabljeni gostje. Najmanj razumljivo pa je to, da so **fašisti** razpravljali o možnostih za civilno služenje vojaškega roka. Možnosti sta samo dve: ali javnosti namenjene informacije niso bile popolne (v interesu preiskave, seveda) ali pa so organi javne varnosti prišli na sled do danes nepoznani antimilitaristični, pacifistični neonacistični frakciji. V tem primeru seveda ne bi prišla v zgodovino naša uspešna doktrina SLO in DZS, v zgodovino bi prišli **miroljubni fašisti.**

ml

KRST NA TRIGLAVU

23. decembra so odposlanci **slovenske mladine** z glasovanjem in preglasovanjem (proti je glasovala samo UK ZSMS Ljubljana) dokončno sklenili, da štafeta bo. Časopisni protesti ljutomerskih mladincev so kasneje pokazali, da je njihov odposlanec na odločilni seji RK ZSMS **glasoval v nasprotju z interesi in stališči svojih volilcev.** Samo dva dni po zgodovinski seji Republiške konference se je sestal odbor za pripravo odhoda Štafete mladosti, ki je sklenil, da bo Štafeta odšla na pot 21. marca (prvi pomladanski dan!) s **Triglava.**

Člani odbora so si skoraj eno uro razbijali glavo s tem, kako bi v javnem razpisu za osnutek »štafetne palice« potencialnim avtorjem namignili, da ni nujno, da bi bila štafetna palica tudi palica. Ker predloga **»štafetni simbol«** in **»štafetni predmet«** nikomur od prisotnih nista bila povšeči (kako bi tudi bila!), so oblikovalcem javnega razpisa prepustili, da najdejo odrešilno besedo. Težko je pač delati politiko po ovinkih.

Člani odbora so s svojo odločitvijo, da se Štafeta spusti na maratonsko pot s triglavskih višav, razvrednotili proteste odposlancev na že omenjeni seji RK ZSMS, ki nikakor niso mogli razumeti, zakaj se je v konkurzu zveznega odbora za pripravo Dneva mladosti za scenarij zaključne prireditve ob Dnevu mladosti pojavila zahteva, da se s scenarijem med drugim obeleži tudi dvesto letnica rojstva **Vuka Karadića,** očeta srbske književnosti. Eni nacionalni dimenziji v projektu Dan mladosti se je namreč s sklepom Odbora pridružila še druga. Triglav ni samo najvišji jugoslovanski vrh, je **predvsem simbol slovenstva in slovenske državnosti** (kultura, Neue slowenishe Kunst, slov. grb, . . .). Politično ne preveč modro odločitev bodo do maja prav gotovo še kako izrabili tisti, ki si brez mednacionalnih in medrepubliških konfliktov ne morejo predstavljati političnega življenja v tej državi. Krst Štafete na Triglavu tako ne bo izbrisal nobenega od izvirnih grehov slovenske mladine, ki se intenzivno kopičijo že od krškega kongresa dalje. Kvečjemu bo še katerega dodal, pri čemer prav nič ne pomaga, da je že samo odločitev, da bo štafeta odšla na pot, poskus kompromisa z razdraženimi duhovi »onih doli«.

Miran Lesjak

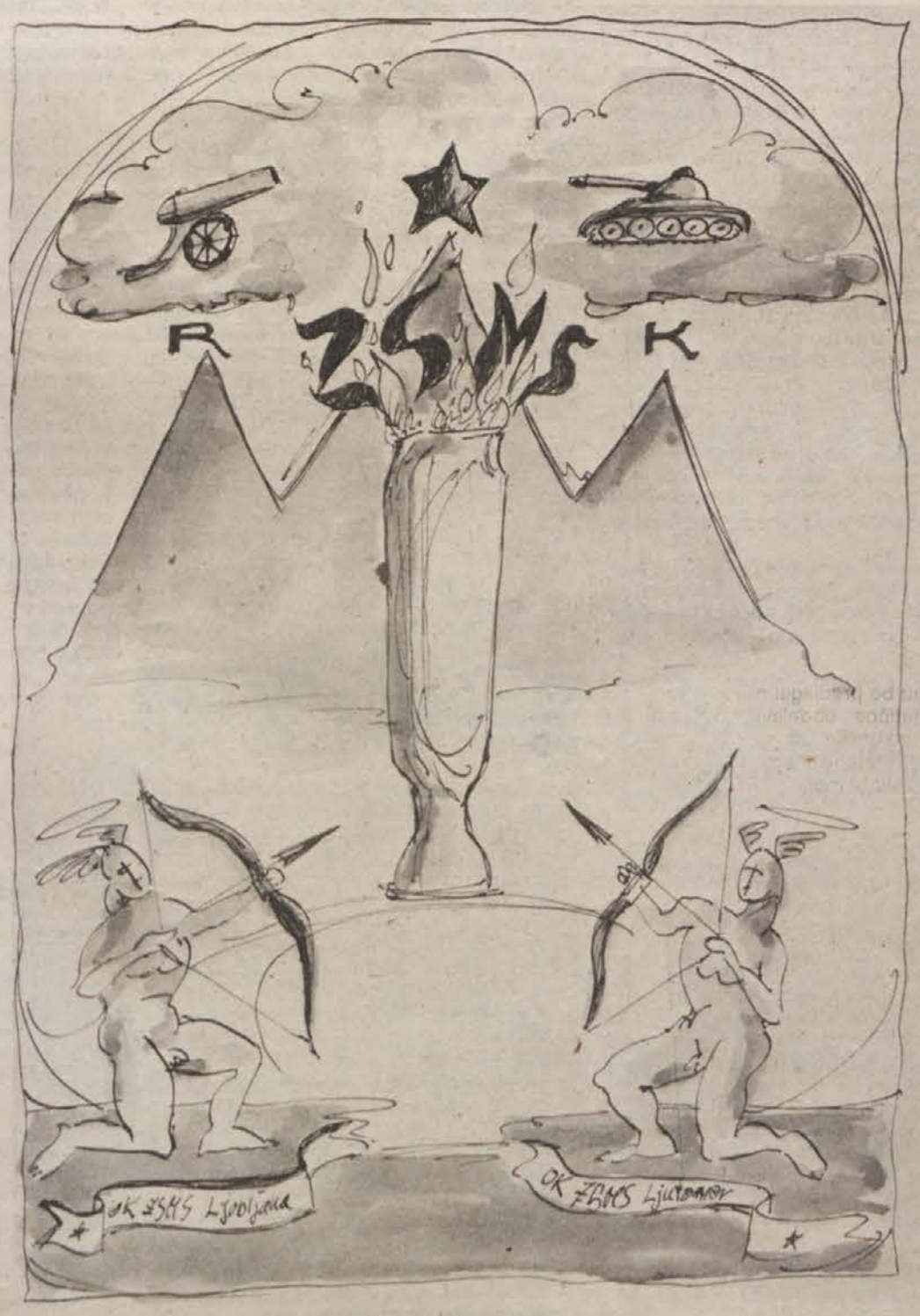

SOCIALISTIČNA CIVILNA DRUŽBA?

Tekst, ki sledi, je prvi del uvoda v razpravo ob zborniku **Socialistična civilna družba?** (KRT, Ljubljana 1986) 17. 12. 1986 na znanstvenem svetu Inštituta za sociologijo v Ljubljani. Drugi del uvoda v to razpravo, ki ga je pripravil Frane Adam in obravnava prevladujoče modele razmišljanja o civilni družbi pri nas, bo objavljen v prihodnji številki.

SKICA AKTUALNEGA STANJA DISKUSIJE

Zbornik **Socialistična civilna družba**? je bil zamišljen predvsem kot ideološka intervencija v dominantno teoretsko polje družboslovja, v vladajočo prakso političnega in seveda v prakse vladajočih ideologij. Namen zbornika je bil pospešiti rekompozicijo družboslovne teorije oziroma prispevati k temu, da se ta rekompozicija tudi teoretsko artikulira; njegovi sekundarni učinki (sekundarni glede na primarni teoretski interes) naj bi bili predvsem artikuliranje novih družbenih praks, kar predpostavlja redefinicije zlasti političnih in socialnih ideologij. Torej: predteoretska intervencija naj bi proizvedla paradigmatične teoretske učinke; presek teoretskih in političnih diskusij na Vzhodu in Zahodu bi lahko služil kot priročnik za iskanje artikulacij demokratične družbene opozicije; politične oziroma socialne ideološke prakse naj bi se zdemokratizirale.

In kaj se je zgodilo? Zdi se mi, da je bil učinek zbornika predvsem potenciranje izhodiščne pozicije — namreč ideološke intervencije — in specifično integriranje potencialnih in aktualnih ideoloških in političnih učinkov tako v dominantne politične in ideološke prakse kot v — recimo jim tako — alternativne.

Preden poskušam to vsaj nekoliko razložiti, še pojasnilo: ko govorim o učinkovanju zbornika, mu ne želim pripisovati večjega pomena, kot ga ima. Zbornik je bil pripravljen dve leti zatem, ko je bil pojem »socialistična civilna družba«, kot geslo, na posvetovanju **Kaj je alternativa?** prvič lansiran v slovenskem prostoru. O civilni družbi se je seveda govorilo že prej, vendar ne v smislu emancipacijskega socialnega oziroma (anti)političnega projekta (še bolje: prakse) niti v smislu vzvoda za rekompozicijo družboslovne paradigme, pač pa v kontekstu historične rekonstrukcije marksistične teorije (z morebitnimi aktualizacijskimi konsekvencami ali ambicijami) ter, še ožje, v okviru terminoloških težav pri prevajanju Marxa v slovenščino. Geslo »socialistična civilna družba« je bilo uvoženo. Pomembna sta bila zlasti dva momenta: 1. poljski duh; 2. »Odprto pismo« Johna Keana, sicer prevedeno in objavljeno v zborniku, še prej pa v **Problemih.** Ta tekst je sprožil vrsto diskusij med sociologi — najprej tam, kjer se na Slovenskem še danes dogaja večina teoretskih iskanj in problematizacijskih razprav in inovacij v tej stroki: med »marginaliziranimi intelektualci« (Konrád/Szelényi), na obrobju univerzitetnih in raziskovalnih institucij — sprva polprivatno v zasebnih stanovanjih, pozneje poljavno v **Sekciji za proučevanje družbenih gibanj SSD;** med drugim je imel dve predavanji tudi avtor »Odprtega pisma«, obakrat z izčrpno (polemično) razpravo.

Geslo je bilo torej uvoženo, če pa ne bi bilo, bi ga pač skovali sami (dejstvo je, da ga zdaj že izvažamo). Kolikor namreč govorimo o teoriji (socialistične) civilne družbe, je treba reči, da je »padla« na že pripravljena tla. Nastopila je namreč na višku ciklusa družbenih bojev, ki so ga v drugi polovici 70. let sprožila nova družbena gibanja. Teorija civilne družbe je tako postala eden od prispevkov intelektualcev k novim družbenim bojem, reflektirala je izkušnje novih družbenih gibanj pri nas ter artikulirala — bodisi heteronomno bodisi, vse bolj, avtonomno — njihove potrebe in interese, ne nazadnje si je ta nova družbena gibanja, na določeni ravni, se pravi teoretsko, prisvojila. Vendar ne kot avantgardistična, vnanja, intelektualsko-partijska instanca, temveč vseskozi kot moment, ena od instanc teh gibanj oziroma njihovih bojev.

Govoriti o teoriji civilne družbe na Slovenskem pomeni torej govoriti o praksi novih družbenih gibanj pri nas; natančneje, pomeni **primarno** govoriti o akterjih civilne družbe kot emancipacijskega projekta oziroma, bolje: emancipacijskih praks. To teorijo — v njeni predteoretski podobi ideološke intervencije — so si v zadnjem času začele prisvajati instance vladajočih političnih in ideoloških praks. Govoriti o teoriji civilne družbe na Slovenskem pomeni zato, **sekundarno,** govoriti o integraciji tega teoretskega nastavka v vladajoče politične in ideološke strukture in v njihovo dinamiko. To sekundarno dogajanje postaja v zadnjem času centralno, tj. svoj register vsiljuje (kar ob monopolu nad množičnimi mediji ipd. ni težko) kot primaren. Ta pretenzija je lahko toliko prepričljivejša (vsaj v prav tem trenutku), ker je ekološko gibanje, potencialno najmočnejše novo družbeno gibanje, ob ljubljanskem »ekološkem« samoprispevku idejno bankrotiralo (kritika, ki je zato letela nanj, ga je označila za ekosocializem; nekatere formulacije pa bi si zaslužile oznako ekoleninizem).

Integracija teoretskega nastavka v vladajoče in tradicionalne politične in ideološke prakse je izjemno pomembna zato, ker teoretski nastavek zafiksira v njegovi predteoretski oziroma prototeoretski formi, ker ideološko intervencijo prisvoji in reproducira ter potencira v njeni ideološki razsežnosti. Se pravi: teoretske, (anti)politične in ideološke konsekvence ideološke intervencije so zablokirane. Ideološka intervencija postane ideologija, prestrukturacija političnih in ideoloških praks, implicirana v (pred)teoriji civilne družbe, pa moment nereformiranih političnih in ideoloških struktur. V jeziku politikov: civilna družba postane konstitutivni moment samoupravljanja.

To samo na sebi ni slabo. To je, najprej, uspeh ideološke intervencije. Ugotovimo lahko, da je ideološka intervencija učinkovala na politični sistem v njegovi aparatski in ideološki materialnosti, da je vplivala na vladajočo politično kulturo (da je kultivirala celo samoupravne politike). To ni slabo, kolikor je to samo eden od učinkov, samo en spekter vplivov ideološke intervencije civilne družbe. Da pa bi bilo tako: se pravi, da bi ideološka intervencija, o kateri govorimo, učinkovala in vplivala še drugače, se pravi, da bi lahko izpeljali teoretske, politične in ideološke konsekvence — rekompozicijo družboslovne paradigme, formuliranje in artikuliranje antipolitike ter demokratizacijo ideoloških praks — je treba predvsem preprečiti ali že kar zlomiti urok, ki ga nosi zafiksiranje ideološke intervencije v ideologijo. To pa ne pomeni nič drugega, kot konsekventno razvijanje teoretskega nastavka v teorijo civilne družbe. Nadaljnje politične in ideološke učinke, učinke, ki bi lahko sprožili oziroma prispevali k vzgibanju novega ciklusa družbenih bojev, lahko ima poslej samo teoretska intervencija. Ali bolj realnopolitično rečeno: če je bila prvič teoretska konsekvenca možni učinek ideološke intervencije, bo morala biti drugič ideološka intervencija učinek teoretske rekompozicije. Ločnico med ideologijo in teorijo civilne družbe, med civilizirajočimi se tradicionalnimi političnimi in ideološkimi praksami ter civilnodružbenimi pobudami in gibanji je treba ostreje začrtati.

Del tega teoretskega podjetja je tudi analiza procesov integracije teoretskega nastavka, in del teh integracijskih procesov je tudi bolj ali manj teoretska obdelava ideološke intervencije. Centralna med njimi je tista, ki postavlja kot temeljno vprašanje razmerje med civilno družbo in samoupravljanjem in civilno družbo tako ali drugače subsumira pod samoupravljanje.

Že sama zastavitev tega razmerja je politizacija vprašanja, in to ne le zaradi sociološko abnormalne situacije v tej deželi, ki strukturno ne dopušča avtonomne družbene teorije. Tudi teoretski odnos do samoupravljanja ni nič drugega kot gradivo za politično označevanje nekogaršnje politične »primernosti«. Teorij se ne presoja po tem, ali so logične, konsistentne, konsekventne, kako so utemeljene in kako izpeljane, v kakšnem razmerju so do gradiva drugih teorij ipd., ampak po tem, ali so za »naš samoupravni socialistični sistem« ali so mu »tuje« ali celo »sovražne«. Teorija je tu dekla policije. Veliko zanimivejši je drugi vidik tega vsiljevanja možnega posebnega vprašanja teorije civilne družbe za centralno: namreč dejstvo, da teorije samoupravljanja ni. (Na to dejstvo je opozorila Darka Podmenik na razpravi **Civilna družba v socializmu?,** ki jo je 12. novembra 1986 organiziralo Slovensko politološko društvo, vendar brez vidnih efektov.) Tega dejstva se ne da prekriti z drugim: da je (bilo) nekaj teoretizirajočih samoupravnih politikov in da je nekaj teoretikov v službi samoupravne politike. To še ni teorija samoupravljanja. In ker teorije samoupravljanja ni, formirajoča se teorija civilne družbe ne more biti v teoretskem razmerju s samoupravljanjem. Odnos med njo in samoupravljanjem je zato vselej neenakopraven, ker vprašanja nasilno politizira, pri tem pa ima ena stran politični monopol, monopol politične prisile. To je, strukturno gledano, položaj, v katerem ni možen ne teoretski ne kakršenkoli drug dialog.

Ker pa v teh krajih vsaj civilni družbi gre za dialog, se je treba nenehno vpraševati, kako je sploh možen. V danem razmerju le tedaj, če se odpovemo prepričanju (kaj drugega kot prepričanje to namreč ni), da je razmerje med civilno družbo in samoupravljanjem »organsko« — je, preprosto, le možno in naključno. »Sprejeta načela samoupravljanja in političnega sistema« nimajo v teoretski razpravi kaj iskati; in brž ko se bo (upajmo!) samoupravna stran v teoriji odpovedala temu instrumentu moči, bo lahko spoznala, da je razmerje med samoupravljanjem in civilno družbo pravzaprav spodbuda za razvoj teorije samoupravljanja — kot ene številnih možnih teorij. Dotlej pa raje skromneje govorimo o možnem razmerju med (proto)teorijo civilne družbe in gradivom za morebitno teorijo samoupravljanja, ki je del (to gradivo namreč) samoupravljanja kot lokalne historične danosti.

Tomaž Mastnak

SEDEMDESET LET OD LETA 17

KRONŠTAT

Petrograd, februar 1921 — Strašen mraz je in ljudje v mestu hudo trpijo. Snežni zameti so nas odrezali od podeželja. Preskrba s hrano je skoraj prenehala. Dnevni obrok je le še četrt kile kruha. V večini hiš ne kurijo. Ob mraku se stare ženske vrtijo okoli velike skladovnice drv pri hotelu Astoria, a stražar je na preži. Zaradi pomanjkanja goriva stoji več tovarn, njihovi delavci dobivajo polovične obroke. Sklicali so zbor, da se pogovorijo o situaciji, a oblasti ga niso dovolile.

Delavci tovarne Trubočni stavkajo. Pritožujejo se da so imeli pri razdelitvi zimske obleke komunisti nepošteno prednost pred neorganiziranimi. Oblasti pravijo, da se ne bodo pogovarjale, dokler se ljudje ne vrnejo na delo.

Gruče stavkajočih so se zbrale na cesti blizu tovarne in prišli so vojaki, da jih razpršijo. *Kursanti,* komunistični mladinci z vojaške akademije. Ni bilo nasilja.

Stavkajočim so se sedaj pridružili še možje iz mornariških delavnic in dokov. Oblastem zelo zamerijo njihov arogantni odnos. Poskušali so organizirati demonstracijo, a vojaki na konjih so jo zatrli.

27. februar — Živčen občutek v mestu. Stavke se širijo. Tovarne Patronny, Baltysky in Laferm stojijo. Oblasti so ukazale stavkajočim, naj se vrnejo na delo. Vojaški zakon v mestu. Posebni Obrambni komite *(Komitet Oboroni)* je dobil izjemna pooblastila, vodi ga Zinovjev.

Na seji Sovjeta včeraj zvečer je vojaški član Obrambnega komiteta obtožil stavkajoče, da so izdali revolucijo. Laševič. Debel, žaljivo mastnih lic. Nezadovoljne delavce je imenoval »sebične lenuhe«, *škurnike,* in zahteval drastičnih ukrepov proti njim. Sovjet je sprejel odločitev o izprtju delavcev Trubočnega. To pomeni ukinitev hrane. Stradali bodo.

28. februar — Na cestah so se pojavili razglasi stavkajočih. Omenjajo primere delavcev, ki so jih doma našli zmrznjene. V glavnem zahtevajo zimsko obleko in bolj redno delitev hrane. Nekaj letakov protestira proti prepovedi tovarniških srečanj. *»Ljudje se hočejo posvetovati, da bi si lahko pomagali«,* pravijo. Zinovjev pravi, da so za vse težave krivi menjševiki in spletkarjenje socialnih revolucionarjev.

Stavke so prvič dobile politično potezo. Pozno popoldne se je pojavil razglas z globljimi zahtevami. »Potrebna je popolna sprememba vladne politike«, pravi. »Delavci in kmetje potrebujejo predvsem svobodo. Nočejo živeti po boljševiških dekretih; radi bi nadzorovali svojo lastno usodo. Zahtevamo osvoboditev zaprtih socialistov in nepartijskih delavcev; ukinitev vojaškega zakona; svobodo govora, tiska in zbiranja za vse ki delajo; svobodne volitve tovarniških komitejev, predstavnikov v sindikatih in Sovjetu.«

1. marec — Številne aretacije. Na cesti često vidiš skupine stavkajočih, ki gredo pod stražo čekistov v zapor. Ogorčenje v mestu. Slišim da so likvidirali več sindikatov in njihove aktivne člane predali Čeki. Toda razglasi se še pojavljajo. Samovoljno stališče oblasti dviga reakcionarne tendence. Situacija je vse bolj napeta. Slišijo se zahteve po *Učredilki* (ustavodajni skupščini). Kroži manifest, podpisani so *»socialistični delavci Nevskega okrožja«,* ki odprto napada komunistični režim. *Vemo, kdo se boji ustavodajne skupščine«,* pravi. *»To so oni, ki nam ne bodo več mogli krasti. Pred predstavniki ljudstva bodo morali odgovarjati za svoje laži, svoje tatvine, vse svoje zločine.«*

Zinovjev se boji. Od Moskve je zahteval čete. Domača garnizija bojda simpatizira s stavkajočimi. Vojaške enote s podeželja so bile poslane v mesto: prišlo je nekaj posebnih komunističnih bataljonov. Od danes velja posebni vojni zakon.

2. marec — Kar najbolj vznemirljiva poročila. Velike stavke v Moskvi. V Astoriji sem slišal, da je pri Kremlju prišlo do oboroženih spopadov in da je tekla kri. Boljševiki trdijo, da je skladnost dogodkov v obeh prestolnicah dokaz kontrarevolucionarne zarote.

Govori se, da so kronštatski mornarji prišli v mesto, da vidijo, kaj je narobe in zakaj. Nemogoče je ločiti resnico od bajk. Neobstoj javnega tiska opogumlja najbolj divje govorice. Uradnim časopisom nihče ne verjame.

3. marec — Kronštat je vznemirjen. Ne strinja se z drastičnim postopanjem oblasti z nezadovoljnim delavstvom. Možje z bojne ladje **Petropavlovsk** so sprejeli izjavo o simpatijah do stavkajočih.

Danes se je razvedelo, da je 28. februarja v mesto prišel komite mornarjev, da raziščejo položaj. Njihovo poročilo ni hvalilo oblasti. 1. marca so posadke prve in druge eskadre baltske flote sklicale javno zborovanje na trgu Jakorni. Zbralo se je 16.000 mornarjev, rdečearmejcev in delavcev. Predsednik izvršnega komiteja kronštatskega sovjeta komunist Vasiljev je predsedoval zboru. Zbranim sta govorila Kalinin, predsednik republike, in Kuzmin, komisar baltske flote. Mornarji so bili povsem prijateljsko razpoloženi do sovjetske oblasti in Kalinina so ob prihodu na Kronštat pričakali z vojaškimi častmi, glasbo in zastavami.

Razpravljali so o položaju v Petrogradu in poročilu komiteja mornarjev. Občinstvo je odkrito pokazalo ogorčenje nad sredstvi, ki jih je Zinovjev uporabil proti delavcem. Predsednik Kalinin in komisar Kuzmin sta grajala stavkajoče in obsodila izjavo ladje Petropavlovsk kot kontrarevolucionarno. Mornarji so poudarili svojo lojalnost sovjetskemu sistemu, obsodili pa so boljševiško demokracijo. Sprejeli so izjavo.

4. marec — Strašna napetost v mestu. Stavke se nadaljujejo; v Moskvi je spet prišlo do delavskih nemirov. Val nezadovoljstva gre čez deželo. Poročajo o kmečkih uporih v Tambovu, v Sibiriji, Ukrajini, na Kavkazu. Dežela je na robu obupa. Vsi so upali, da bodo po koncu državljanske vojne komunisti omehčali strogi vojni režim. Oblast je razglasila, da hoče ekonomsko rekonstrukcijo in ljudje so bili željni, da sodelujejo. Veselili so se olajšanja težkih bremen, ukinitve vojnih omejitev, uvajanja osnovnih svoboščin.

Front ni več, stara politika pa se nadaljuje. Militarizacija delavstva paralizira industrijo. Glasno se govori, da Komunistično partijo bolj zanima utrditev svoje politične oblasti kot rešitev revolucije.

Danes se je pojavil uraden manifest. Podpisala sta ga Lenin in Trocki, in razglaša, da je Kronštat kriv upora *(mjatež).* Zahteva mornarjev po svobodnih sovjetih je zavržena kot »kontrarevolucionarna zarota proti proletarski republiki«. Članom Komunistične partije je ukazano, naj odidejo v tovarne in delavnice ter »zberejo delavce v podporo vladi proti izdajalcem.« Kronštat bodo zatrli.

Moskovska radijska postaja je oddala poročilo, namenjeno »vsem, vsem, vsem!«:

V Petrogradu vladata red in mir, tudi v tistih nekaterih tovarnah, kjer so se nedavno slišale obtožbe proti sovjetski oblasti sedaj razumejo, da je bilo to delo provokatorjev . . . Prav sedaj, ko v Ameriki novi republikanski režim prevzema vajeti oblasti in kaže pripravljenost za poslovne odnose s sovjetsko Rusijo, ima širjenje lažnivih govoric in organizacija nemirov v Kronštatu namen, da vpliva na ameriškega predsednika, da bi spremenil svoj odnos do Rusije. Ob istem času zaseda londonska konferenca in širjenje podobnih govoric mora vplivati tudi na turško delegacijo, da se bo lažje uklonila Antanti. Upor posadke Petropavlovska je brez dvoma del velike zarote, ki naj ustvari težave v sovjetski Rusiji in škodi našemu mednarodnemu položaju. . . . Ta načrt izvaja caristični general z bivšimi oficirji, njihove aktivnosti pa podpirajo menjševiki in eseri.

Vse Severno okrožje je pod vojaškim zakonom in vsakršno zbiranje je prepovedano. Vladne ustanove so skrbno zaščitene. V Astoriji, kjer živijo Žonovjev in drugi vidni boljševiki, stojijo strojnice. Te priprave povečujejo splošno živčnost. Uradni razglasi zahtevajo takojšnjo vrnitev stavkajočih v tovarne, prepovedujejo prekinitve dela in svarijo pred zbiranjem na cestah.

Obrambni komite je začel s »čiščenjem« mesta. Mnogo delavcev, osumljenih simpatij do Kronštata, je bilo aretiranih. Iz mesta so poslali vse mornarje in del garnizije, ki bi utegnil biti »nezanesljiv«, v Petrogradu živeče družine kronštatskih mornarjev pa držijo kot talce. Komite je obvestil Kronštat, *»da držijo zapornike kot »jamstvo« za varnost komisarja baltske flote, N. N. Kuzmina, predsednika kronštatskega sovjeta, T. Vasijeva in drugih komunistov. Če se našim tovarišem (skrivi las na glavah) bodo talci plačali z življenjem.«*

»Nočemo prelivanja krvi,« je telegrafiral Kronštat. »Nobenemu komunistu nismo storili nič žalega.«

Petrograjski delavci napeto pričakujejo razvoj dogodkov. Upajo, da bo pomoč mornarjev obrnila položaj v njihov prid. Mandat kronštatskega sovjeta bo vsak čas potekel in pripravljajo se volitve.

2. marca so se zbrali delegati, 300 predstavnikov ladij, garnizije, delavskih zvez in tovarn, med njimi številni komunisti. Konferenca je potrdila izjavo množičnega zbora prejšnjega dne. Lenin in Trocki sta jo obsodila kot kontrarevolucionarno in jo razglasila za dokaz bele zarote.

SKLEP ZBORA POSADK PRVE IN DRUGE ESKADRE BALTSKE FLOTE

1. marec 1921

Slišali smo poročilo predstavnikov, ki jih je zbor ladijskih posadk poslal v Petrograd, da preiščejo tamkajšnjo situacijo, in zahtevamo:

1) ker sedanji sovjeti ne izražajo volje delavcev in kmetov, naj se takoj izvedejo nove volitve s tajnim glasovanjem in polno svobodo predvolilne agitacije med delavci in kmeti;

2) svobodo govora in tiska za delavce in kmete, za anarhiste in leve socialistične partije;

3) zagotovljeno svobodo zbiranja za delavske zveze in kmečke organizacije;

4) strankarsko neopredeljeno konferenco delavcev, rdečearmejcev in mornarjev Petrograda, Kronštata in petrograjske province, ki naj se skliče do 19. marca 1921;

5) osvoboditev političnih zapornikov iz vseh socialističnih partij, pa tudi vseh delavcev, kmetov, vojakov in mornarjev, zaprtih zaradi delavskih in kmečkih gibanj;

6) izvolitev komisije, ki naj pregleda primere zapornikov v ječah in koncentracijskih taboriščih;

7) razpustitev *politodelov* (političnih birojev), kajti nobena partija ne sme imeti posebnih privilegijev v propagandi svojih idej, niti ne sme prejemati finančne podpore države za takšne namene. Namesto njih naj se ustanovijo izobraževalne in kulturne komisije, izvoljene lokalno in plačane od države;

8) takojšnjo ukinitev vseh *zagratidelniye ortjadi* (oboroženih enot, ki so jih organizirali boljševiki za nadzor nad prometom in trgovino ter konfiskacije hrane in drugih dobrin. Neodgovornost in samovolja njihovega dela je bila splošno znana po vsej deželi.);

9) izenačitev obrokov vseh ki delajo, z izjemo zaposlenih na zdravju škodljivih delih;

10) ukinitev komunističnih bojnih oddelkov v vseh rodovih vojske in komunističnih straž po tovarnah. Če se bi izkazalo, da so takšne straže in posebni oddelki potrebni, naj se izberejo izmed vojakov, v tovarnah pa naj o tem razsodijo delavci sami;

11) kmetom naj se dovoli vsa svoboda pri gospodarjenju z lastno zemljo, tudi pravica, da gojijo živino, s pogojem, da zemljo obdelujejo sami, brez najete delovne sile.

12) pozivamo vse rodove vojske, pa tudi naše tovariše, vojaške tečajnike, da sodelujejo pri naših sklepih;

13) zahtevamo objavo sklepov v tisku

14) določi naj se potujoča nadzorna komisija;

15) dovoli naj se kustarnoye (individualna majhna) produkcija

Resolucija je bila na brigadnem srečanju soglasno sprejeta, dve osebi nista glasovali.

PETRIČENKO, *predsednik brigadnega srečanja*
PEREPELKIN, *tajnik*

Resolucijo je sprejela ogromna večina kronštatske garnizije.

VASILJEV, *predsednik*

Kalinin in Vasiljev sta glasovala proti.

4. marec — Pozno ponoči. Izjemno zasedanje Petro-sovjeta v Tauridski palači je bilo nabito s komunisti, večinoma mladimi, fanatičnimi in brez tolerance. Vstop s posebno karto; dobiti si moral tudi *propusk* (dovolilnico) za pot domov v prepovedanih urah. Predstavniki tovarn in delavskih komitejev so sedeli na galerijah, sedeže v parterju so zasedli komunisti. Nekaj tovarniških delegatov so spustili na oder, a so jih preglasili s kričanjem, ko so začeli govoriti. Zinovjev je večkrat pozval delegate, naj pustijo opozicijo do besede, a njegovim pozivom je manjkalo energije in prepričanja.

Nihče ni dvignil glasu za ustavodajno skupščino. Tovarniški delavec je prosil, naj vlada posluša pritožbe delavcev, ki trpijo od mraza in lakote. Zinovjev je odgovoril, da so stavkajoči sovražniki sovjetskega režima. Kalinin je izjavil, da je v Kronštatu štab zarote generala Kozlovskega. Neki mornar je opomnil Zinovjeva na čase, ko je Kerenski dal loviti njega in Lenina kot kontrarevolucionarja, in so ju rešili ti isti mornarji, ki jih sedaj psujeta kot izdajalce. *Kronštat zahteva samo poštene volitve,* je rekel. Niso mu dovolili, da bi govoril dalje. Doneči glas in razvneti pozivi Jevdakimova, Zinovjevege desne roke, so dvignili komuniste na noge v histeričnem navdušenju. Njegova resolucija je bila sprejeta med hrušćem protesta nepartijskih in delavskih delegatov. Odločeno je bilo, da je Kronštat kriv kontrarevolucionarnega poskusa proti sovjetskemu režimu in zahtevana je bila takojšnja vdaja. To je vojna napoved.

5. marec — mnogi boljševiki ne verjamejo, da bo sklep sovjeta v resnici izveden. Preveč pošastno dejanje bi bilo, naskočiti z orožjem »ponos in slavo ruske revolucije«, kot je Trocki krstil kronštatske mornarje. V krogu svojih prijateljev mnogi komunisti grozijo, da izstopijo iz Partije, če bo to krvavo dejanje uresničeno.

Včeraj zvečer bi moral Trocki govoriti Petro-sovjetu. Ni ga bilo in zdelo se je, da to pomeni, da situacija le ni tako resna. A ponoči je prišel in danes je objavil ultimat Kronštatu.

Delavska in kmečka oblast je sklenila, da se morajo Kronštat in uporne ladje nemudoma podvreči nadzoru sovjetske republike. Zato ukazujem vsem, ki so dvignili roko nad socialistično očetnjavo, naj pri priči odložijo orožje. Zakrknjence naj razorože in predajo

sovjetskim oblastem. Zaprti komisarji in drugi predstavniki vlade morajo biti takoj izpuščeni. Le tisti, ki se bodo brezpogojno predali, lahko računajo na milost sovjetske republike.

Hkrati izdajam ukaze za pripravljenost, da se upor zatre in upornike ukrotiti s silo orožja. Odgovornost za škodo, ki utegne pri tem doleteti mirne prebivalce bo v celoti padla na glave kontrarevolucionarnih upornikov.

To je zadnje svarilo.

KAMENEV — TROCKI, . . .
vrhovni komandant — predsednik revolucionarnega vojnega sovjeta republike

Mesto je na robu panike. Tovarne so zaprte, širijo se govorice o demonstracijah in nemirih. Grožnje proti Židom so že glasne. Vojska še kar naprej prihaja v Petrograd in okolico. Trocki je poslal še eno zahtevo Kronštatu, naj se vda, s stavkom, *»Streljal vas bom kot zajce.«* Celo nekateri komunisti so ogrorčeni ob tem tonu. Usodna napaka je, pravijo, imenovati delavske prošnje za kruh za opozicijo. Kronštatovo simpatijo do stavkajočih in njihove zahteve po poštenih volitvah je Zinovjev spremenil v kontrarevolucionarno zaroto. Govoril sem o tem z več prijatelji, tudi s komunisti. Čutimo, da še ni prepozno. Komisija, ki bi ji mornarji in delavci lahko zaupali, bo še lahko pomirila strasti in poiskala sprejemljivo rešitev. Neverjetno je, da bi se komparativno nepomemben incident, kakršna je bila stavka v tovarni Trubočni premišljeno razpihalo v državljansko vojno z vsem prelivanjem krvi, ki ga le-ta pomeni.

Komunisti, s katerimi sem govoril, se s predlogom strinjajo, ne upajo pa si prevzeti iniciative. Nihče ne verjame v zgodbo o Kozlovskem. Vsi se strinjajo, da so mornarji najbolj zvesti zagovorniki sovjetov; da hočejo zgolj prepričati oblasti, naj dovolijo potrebne reforme. Do neke mere jim je to že uspelo. *Zagratidelniye ortjadi,* notorično nasilne in samovoljne, so v petrograjski provinci ukinili, nekaterim delavskim organizacijam so dovolili, da pošljejo predstavnike v vasi kupovat hrano. V zadnjih dveh dneh so v tovarnah delili posebne obroke in obleko. Oblast se boji splošne vstaje. V Petrogradu velja »izjemno stanje obleganja«, s policijsko uro od devetih zvečer. A mesto je tiho. Nobenih resnih nemirov ne pričakujem, če bi se oblasti le dale prepričati na razumnejšo in pravičnejšo pot. Zinovjevu sem predal načrt arbitacije: Petrograjskemu sovjetu dela in obrambe, PREDSEDNIK ZINOVJEV,

Molčati sedaj je nemogoče, celo zločinsko. Dogodki zahtevajo, da mi anarhisti spregovorimo in pojasnimo svoje stališče v današnjem položaju. (. .)

Verjamemo, da konflikt med sovjetsko oblastjo ter delavci in mornarji ne sme biti razrešen z oboroženo silo, temveč s tovariškim dogovorom. Če se bo sovjetska oblast zatekla k prelivanju krvi to — v dani situaciji — delavcev ne bo ne oplašilo ne utišalo. Nasprotno, le poslabšalo bo stvari in koristilo antanti in notranji kontrarevoluciji.

Še pomembneje, raba sile v rokah delavske in kmečke države proti delavcem in mornarjem bo demoralizirala mednarodno revolucionarno gibanje in povzročila neizmerljivo škodo socialni revoluciji.

Tovariši boljševiki, premislite, preden bo prepozno! Ne igrajte se z ognjem: pred vami je zelo resen in odločilen korak.

Ponujamo vam naslednji predlog: naj se izbere komisija petih ljudi, med njimi dva anarhista. Gredo naj na Kronštat in na miren način rešijo spor. V dani situciji je to najbolj radikalna metoda. Imela bo mednarodno revolucionaren pomen.

ALEXANDER BERKMAN
EMMA GOLDMAN
PERKUS
Petrograd, 5. marec 1921 — PETROVSKY

6. MAREC — Kronštat je danes poslal po radiu izjavo o svojem položaju. Tako pravi:

Naša stvar je pravična, stojimo za moč sovjetov, ne partij. Stojimo za svobodno izbrane predstavnike delovnih množic. Nadomestni sovjeti, manipulirani od Komunistične partije so bili vselej gluhi za naše potrebe iz prošnje; edini odgovor, ki smo ga kdaj prejeli, so bile krogle. Tovariši! Zavestno pačijo resnico in se zatekajo k najpodlejšim obrekovanjem. . . . V Kronštatu je vsa oblast v rokah revolucionarnih vojakov, mornarjev, delavcev, — ne pa kontrarevolucionarjev, ki jih vodi neki Kozlovski, kot bi vam rad natvezel lažnivi moskovski radio. . . . Ne oklevajte, tovariši! Pridružite se nam, dosežite stik z nami: zahtevajte prehod na Kronštat za svoje delegate. Naj vam oni povedo vso resnico, da ne boste poslušali laži o finskem kruhu in antantinih ponudbah.

Naj živi revolucionarni proletariat in kmetstvo!

Naj živi oblast svobodno izvoljenih sovjetov.

7. marec — Daljno rohnenje mi seže v zavest ko prečkam Nevskega. Spet se oglasi, močnejše in bližje, kot bi se valilo proti meni. Zavem se da strelja topništvo. Šest zjutraj je. Napadli so Kronštat!

Dnevi stiske in kanonad. Moje srce je nemo od obupa. Nekaj je umrlo v meni. Ljudje na cestah so upognjeni od stiske, zmedeni. Nihče si ne zaupa, da bi spregovoril. Grmenje težkih topov para zrak. (zl12 *17. marec* — Kronštat je danes padel.

Tisoči mornarjev in delavcev leže mrtvi na njegovih ulicah. Usmrtitve ujetnikov in talcev se nadaljujejo.

18. marec — Zmagovalci praznujejo obletnico komune iz leta 1871. Trocki in Zinovjev obsojata Thiersa in Gallifeta za pokol pariških upornikov . . . .

Alexander Berkamn (1870—1936)
p.: Samo Resnik

— za referenčen kratek opis kronštatskih dni glej KRT 13 — Delavska opozicija, str. 67

SE POMNITE, TOVARIŠI?

Granada Science Fiction

URSULA K. LE GUIN

V *Tistih, ki odidejo iz Omelasa* (prevod v Katedri št. 3-86/7, 1. dec. 1986) je Ursula pisala o ljudeh, ki se ne morejo veseliti sreče, ki je ne bi bilo brez trpljenja drugega človeka.

● Ursula ne govori o tem, da potrebuje mesto Omelas vsakih nekaj let novega otroka. Kako ga izberejo? Kaj se zgodi s prejšnjim? ●

In kaj se zgodi s tistimi, ki odidejo? To je zgodba ene od njih.

DAN PRED REVOLUCIJO

Govornikov glas je bil hrupen kot prazni tovornjaki s steklenicami za pivo na kamniti cesti in ljudje so bili na zborovanju zbiti tesno skupaj kot kamni v tlaku — ta mogočni glas, bobneč nad njimi. Taviri je bil nekje na drugi strani hale. Morala je priti do njega. Zvijala in prerivala se je med temno oblečenimi, stisnjenimi ljudmi. Ni slišala besed, ni videla obrazov: samo bobnenje in telesa, stisnjena eno ob drugega. Ni mogla videti Tavirija, premajhna je bila. Širok trebuh in prsi v črnem telovniku sta se dvigala pred njo, ji zapirale pot. Morala je priti skozi, do Tavirija. Vsa potna je divje sunila s pestjo. Bilo je kot bi udarjala po skali, a se sploh ni premaknil, le velika pljuča so nad njeno glavo izpustila silovit glas, rjovenje. Potem je razumela, da ni rjovel nanjo. Tudi drugi so kričali. Govornik je nekaj rekel, nekaj dobrega o davkih ali sencah. Prevzeta se je pridružila kričanju — *»Da! Da!«* — in se hitro prerinila na odprto prostranstvo Polkovnega vežbališča v Parheu. Zgoraj je ležalo večerno nebo, odprto in brezbarvno, in vsenaokoli je kimal visok plevel s suhimi belimi glavicami gostih cvetov. Ni vedela, kako mu pravijo. Rože so kimale nad njeno glavo, zibajoč se v vetru, ki je vedno pihal čez polja, ko se je mračilo. Tekla je med njimi in gibčno so se nagibale vstran in se spet dvigale, zibajoč se, neme. Taviri je stal med njimi v svoji dobri obleki, tisti temnosivi, ki je bil v njej videti kot profesor ali gledališki igralec, strog in eleganten. Ni bil videti srečen, pa se je smejal in ji nekaj govoril. Zvok njegovega glasu jo je spravil v jok in dosegel je, da je zgrabila njegovo roko, pa se ni čisto ustavila. Ni se mogla ustaviti. »Oh, Taviri,« je rekla, *»takoj tukaj je.«* Čudni sladki duh belega plevela je bil težak, ko je šla naprej. Bili so trni, zanke pod nogami, bili so bregovi, jame. Bala se je, da pade. Ustavila se je.

Sonce, svetli jutranji blesk, naravnost v oči, neusmiljeno. Prejšnji večer je bila pozabila zagrniti zavese. Obrnila je hrbet soncu, pa desna stran ni bila udobna. Nima smisla. Dan. Dvakrat je vzdihnila, sedla, dvignila noge čez rob postelje in je sedela, zgrbljena v spalni srajci, opazujoč svoje noge.

Prsti, stisnjeni od življenja v cenenih čevljih, so bili skoraj oglati od žuljev, nohti brezoblični, razbarvani. Med gubastimi kostmi gležnja so tekle drobne, suhe gubice. Ravninica za prsti je ohranila svojo nežnost, a koža je bila barve blata in vozlaste žile so se križale na nartu. Ogabno. Žalostno, depresivno. Prostaško.

Usmiljenja vredno. Pomerila je vse besede in vse so se prilegale kot majhni gnusni klobučki. *Gnusno:* ta, tudi ta. Da se pogledaš in se vidiš nagnusnega, kakšna stvar! Ampak, ali je, ko še ni bila nagnusna, posedala naokrog in takole buljila nase? Ne dosti! Dobro telo ni predmet, ni orodje, ni lastnina, ki jo občuduješ, to si ti. Šele ko to nisi več ti, ko je to tvoje, stvar v tvoji lasti, tedaj te skrbi zanj — je v dobrem stanju? Bo opravilo? Bo trajalo?

»Komu je mar?« je divje rekla Laia in vstala.

Zvrtelo se ji je. Morala se je z roko opreti na stranico postelje, bala se je, da pade. Spomnila se je, kako je v sanjah posegla po Taviriju.

Le kaj je rekel? Ni se mogla spomniti, če se je sploh dotaknila njegove roke. Namršila se je, poskušajoč prisiliti spomin. Tako dolgo je bilo, odkar je zadnjič sanjala o Taviriju; in sedaj se ni mogla spomniti, kaj je rekel!

Minilo je, minilo je. Stala je, zgrbljena v svoji spalni srajci, namršena, z roko na deski. Kako dolgo je bilo, odkar je mislila nanj — kaj šele sanjala o njem — zgolj mislila o njem kot »Taviriju?« Kako dolgo, odkar je zadnjič rekla njegovo ime?

Kaj je rekel Asieo. Ko sva bila z Asieom v zaporu na severu. Preden sem srečala Asiea. Asieova teorija recipročnosti. O ja, govorila je o njem, brez dvoma preveč govorila, ga prireglјala, privlekla noter. A kot »Asiea«, priimek človeka javnosti. Zasebni človek je izginil, čisto izginil. Tako malo jih je ostalo, ki so ga sploh poznali. Takrat so bili vsi v ječi. Človek se je temu smejal v tistih dneh, vsi prijatelji v vseh ječah. Zdaj pa jih še tam ni bilo, te dni. Bili so na zaporniških pokopališčih, ali pa v skupnih grobovih.

»Oh, oh draga,« je Laia glasno rekla in se spet potopila v posteljo, ker ni mogla stati pred spominom na tiste prve tedne v Trdnjavi. V celici, tiste prve tedne devetih let v Trdnjavi v Driu, v celici, tiste prve tedne potem, ko so ji povedali, da so Asiea ubili med streljanjem na Glavnem trgu in da je bil pokopan s štirinajstotimi v apnenih jarkih za Orinškimi vrati.

V celici. Roke so ji padle v star položaj v naročju, leva stisnjena, zaprta v prijemu desne, desni palec se je pomikal naprej in nazaj, drgnil po členku prvega levega prsta. Ure, dneve, noči. Mislila je na vsakega od njih, prav vsakega, vsakega od štirinajststotih, kako ležijo, na to, kaj je živo apno storilo njihovemu mesu, kako se kosti dotikajo v goreči temi. Kdo se je dotikal njega? Kako sedaj leže tanke kosti roke? Ure, leta.

»Taviri, nikoli te nisem pozabila!« je zašepetala in neumnost teh besed je pripeljala nazaj v jutranjo svetlobo in razmetano posteljo. Seveda ga ni pozabila. Te reči gredo brez besed med možem in ženo. Njene grde stare noge so bile spet na podu, tako kot prej. Nikamor ni prišla, samo v krogu je hodila. Vstala je, godrnjajoč v naporu in negodovanju, in šla k omari po obleko.

Mladi ljudje so hodili po prostorih Hiše v prilegajoči se nespodobnosti, toda ona je bila za to prestara. Ni hotela, da bi pogled nanjo pokvaril zajtrk kakšnemu mladeniču. Poleg tega so oni zrasli s principom svobode v oblačenju in seksu, ona pa ne.

Samo izumila ga je. To ni isto.

Kakor govorjenje o Asieu kot »mojem možu«. Trznili so ob tem.

Beseda, ki naj bi jo uporabila dobra odonijevka, je bila partner; seveda. Ampak zakaj, hudiča, naj bi ona bila dobra odonijevka?

Po hodniku je oddrsala k umivalnicam. Tam je bila Mairo, umivala si je lase. Laia je z občudovanjem gledala dolgi, mehki, mokri klobčič. Zdaj je tako redko šla iz Hiše, da se ni več spomnila, kdaj je zadnjič videla dostojno obrito glavo, pa je še uživala ob pogledu na polno glavo las, prešerno uživala. Kolikokrat so se ji rogali, kolikokrat so jo policaji ali mladi grobijani vlekli za lase, *Dolgolasa, Dolgolasa*, kolikokrat jo je režeči se vojak v vsakem novem zaporu ostrigel do kože. Pa so spet zrasli, od puha do mahu, do kodrov, do grive . . .

Za božjo voljo, kaj danes ne more misliti na nič drugega kot na stare čase?

Bila je oblečena, postelja postlana. Šla je dol v jedilnico. Bil je dober zajtrk, a od tiste vražje kapi ni imela pravega teka. Popila je dve skodelici zeliščnega čaja, ni pa mogla pojesti sadja, ki si ga je vzela. Kako je kot otrok hrepenela po sadju, da ga je kradla. In v Trdnjavi — *oh, nehaj za božjo voljo!* Smehljala se je in odgovarjala pozdravom in prijateljskim vprašanjem drugih zajtrkujočih. In velikega Aevija, ki je tega jutra delil.

On jo je spravil v skušnjavo s hruško, »Poglej tole, prihranil sem jo zate,« in kako bi mogla zavrniti?

Vselej je imela rada sadje in nikoli ga ni imela dovolj; enkrat, ko je imela šest ali sedem let, je ukradla hruško z voza pouličnega prodajalca na Rečni cesti. Pa je bilo težko jesti, ko so vsi tako vznemirjeno govorili. Bile so novice iz Thuja, prave novice. Najprej jo je imelo, da bi dvomila, bila je že sita navdušenj, ko pa je prebrala članek, in brala med vrsticami, je pomislila s čudno vrsto gotovosti, globoko, pa mrzlo. Kaj, to je tisto, prišlo je. In v Thuju, ne tukaj. Thu se bo zlomil pred to deželo; Revolucija bo najprej tam. Kot da bi to bilo pomembno! Ne bo več narodov. Pa je bilo nekako pomembno, naredilo jo je malo mrzlo in žalostno — ljubosumno pravzaprav. Od vseh neskončnih neumnosti. Ni se dosti pridružila govorjenju in je hitro šla gor nazaj v sobo, smileč se sama sebi. Ni mogla deliti njihovega vznemirjenja. Bila je zunaj, res zunaj. Ni lahko, si je rekla v opravičilo, s trudom vzpenjajoč se po stopnicah, da sprejmeš, da si zunaj, potem ko si bil znotraj, v centru tega, petdeset let. Oh, za božjo voljo. Zdaj se pa še cmeri.

Pustila je stopnice in pomilovanje za seboj, vstopila v sobo. Bila je dobra soba in dobro je bilo, da je bila sama. Veliko olajšanje je bilo.

Čeprav ni bilo čisto pošteno.

Nekateri otroci so na podstrešju živeli po pet v sobah, nič večjih od te. V Odonijevski hiši je vedno želelo živeti več ljudi, kot so jih mogli nastaniti. To veliko sobo je imela čisto zase samo zato, ker je bila stara ženska, ki jo je zadela kap. In mogoče zato, ker je bila Odo. Če ne bi bila Odo, temveč le stara ženska s kapjo, bi imela to sobo? Zelo verjetno. Kdo za hudiča bi hotel sobo s slinečo se staro žensko? A je bilo težko biti prepričan. Favoritizem, elitizem, čaščenje voditelja, vse se je plazilo nazaj in poganjalo vsenaokoli.

Nikoli ni upala, da jih bo videla izginiti že za svojega življenja, v eni generaciji; samo Čas izpelje velike spremembe. Medtem pa je bila to čedna, velika, sončna soba, primerna za slinavo staro žensko, ki je bila začela svetovno revolucijo.

Njen tajnik bo prišel v eni uri, da ji pomaga odposlati današnja pisma. Oddrsala je do mize, lepe, velike, darila Sindikata izdelovalcev pohištva iz Nia, ker jo je nekdo nekoč slišal reči, da je edini kos pohištva, ki si ga je kdaj resnično želela, miza s predali in dovolj prostora na vrhu . . . k vragu, vrh je bil praktično pokrit s papirji in z opombami, pripetimi nanje, večinoma v jasni Noijevi pisavi: *Nujno — Severne province. — Posvet po radiu?*

Njena lastna pisava ni bila od Asieove smrti nikoli več ista. To je bilo čudno. Konec koncev je v petih letih po njegovi smrti napisala vso *Analogijo*. Pa še tista pisma so bila, ki jih je visoki stražar z vodeno sivimi lasmi, kako mu je že bilo ime, saj ni pomembno, dve leti tihotapil iz Trdnjave. Pisma iz zapora, tako so jih sedaj imenovali, in bilo je že ducat različnih izdaj. Vsi ti listi, ta pisma, ta pisma, o katerih so ji ljudje kar naprej govorili, kako polna so »duhovne moči« — kar je verjetno pomenilo, da si je lagala v obraz, ko jih je pisala, poskušajoč ohraniti duha — in *Analogija*, ki je bila zanesljivo najtrdnejše intelektualno delo, kar jih je kdaj opravila, vse je bilo napisano v Trdnjavi v Driu, v celici, po Asieovi smrti. Nekaj je morala delati in v Trdnjavi so ti dovolili papir in peresa . . . A vse je bilo napisano s hitro, čečkajočo roko, ki je nikoli ni imela za svojo, ne njeno lastno pisavo kot okrogli črni zavoji rokopisa *Družbe brez oblasti* izpred petinštirideset let. Taviri ni vzel s seboj v živo apno le poželenja njenega telesa in srca, temveč še njeno dobro jasno pisavo.

A pustil ji je revolucijo.
Kako pogumno od tebe, da si nadaljevala, delala, pisala, v zaporu po takšnem porazu gibanja, po smrti tvojega partnerja, tako so govorili ljudje. Prekleti tepci. Kaj pa ji je preostalo? Pogum, junaštvo, kaj je junaštvo? Nikoli ni pogruntala. Da se ne bojiš, so rekli eni. Da se bojiš, pa greš vseeno naprej, so rekli drugi. Pa kaj lahko storiš drugega, kot da greš naprej? Ali imaš sploh kdaj pravo izbiro?

Umreti je bilo preprosto iti naprej v drugi smeri.

Če si se hotel vrniti domov, si moral iti naprej, če je to mislila, ko je napisala *»resnično potovanje je vrnitev«*, ampak to ni bilo nikoli več kot navdih in zdaj je bila dlje od sposobnosti, da to racionalizira, kot kdajkoli poprej. Sklonila se je, prehitro, tako da je malo zastokala ob škripanju v kosteh, in začela brskati po spodnjem predalu. Otipala je od starosti zmehčano mapo in jo izvlekla, spoznavši jo po dotiku, še preden jo je videla: rokopis *Sindikalne organizacije v revolucionarnem prehodu.* Natiskal je naslov na mapo in napisal svoje ime podenj: Taviri Odo Asieo, IX 714. Bila je elegantna pisava, vsaka črka lepo izoblikovana, jasna in tekoča. Toda on je imel raje glasovni stroj. Ves rokopis je bil v glasovnem tisku, in to visoke kvalitete, z izbrisanimi oklevanji in normaliziranimi govornimi značilnostmi. Tukaj nisi mogel videti, kako je rekel »o« globoko v grlu, kot to storijo na severni obali. Nič njega ni bilo tukaj, razen njegovega razuma. Nič njegovega ni imela razen imena na mapi. Ni imela njegovih pisem, sentimentalno je spravljati pisma. Poleg tega ni nikoli hranila stvari. Ni se mogla spomniti ničesar, kar bi imela več kot nekaj let, le to razmajano staro telo, seveda, in obtičala je z njim. . . .

Spet dualizira. »Ona« in »ono«. Starost in bolezen naredita človeka za dualista, naredita človeka za eskapista; razum vztraja, ne, to nisem jaz, to nisem jaz. Pa si. Morda mistiki lahko ločijo duha od telesa, vedno jim je precej otožno zavidala priložnost, brez upanja, da bi jih lahko kdaj posnemala. Beg ni bil nikoli njena igra. Iskala je svobodo tukaj, zdaj, za telo in dušo.

Najprej samopomilovanje, zdaj samohvala, in še je sedela tukaj, držeč Asieovo ime v rokah, zakaj? Kaj ni vedela njegovega imena, da ga je morala prebrati? Kaj je narobe z njo? Dvignila je mapo k ustnicam in poljubila ime, trdno in odkrito, vrnila mapo globoko v spodnji predal, ga zaprla, se zravnala na stolu. Desna roka se ji je mravljinčila. Popraskala jo je, jo potem stresala po zraku, zlobno. Ni se ji čisto popravila od kapi. Niti desna noga ne. Niti desno oko, niti desni ustni kot. Bili so medli, neuporabni, mravljinčili so se. Zaradi njih se je počutila kot robot s kratkim stikom. In čas je tekel. Noi bo prišel, kaj je počela od zajtrka?

Vstala je tako hlastno, da se je opotekla, in zgrabila je po naslonjalu, da ne bi padla. Šle je dol po hodniku v umivalnico in pogledala v veliko ogledalo. Njen sivi vozel je bil zrahljan in povešen, pred zajtrkom si ga ni bila dobro zavezala. Nekaj časa se je borila z njim. Težko ji je bilo držati roke kvišku. Amai, ki je pritekla, da se poščije, se je ustavila in rekla »Naj jaz naredim!« in ga v trenutku zavezala tesno in čedno, s svojimi okroglimi, močnimi, čednimi prsti, smehljajoča se in tiha. Imela je dvajset let, manj kot tretjino Lainih. Oba njena starša sta bila v gibanju, enega so ubili v vstaji leta '60, drugi je nabiral novince v južnih provincah. Amai je zrasla v odonijevskih hišah, rojena za revolucijo, pravi otrok anarhije. In tako tih in svoboden in lep otrok, dovolj da jočeš ob misli; za to smo delali, to je, kar smo mislili, tukaj je, živi, prijazna, ljubka prihodnost.

Desno oko Laie Asieo Odo je spustilo nekaj drobnih solz, ko je stala med umivalniki in latrinami in ji je hčer, ki je ni rodila, vezala lase; njeno levo oko, tisto močno, ni jokalo, niti ni vedelo, da desno je.

Zahvalila se je Amai in odhitela nazaj v sobo. Na ovratniku je v ogledalu opazila madež. Hruškin sok, verjetno. Prekleta stara slinavka. Ni hotela, da bi jo Noi videl s slino na ovratniku.

Ko si je spustila čisto srajco čez glavo je pomislila, kaj je na Noiju tako posebnega?

Z levo roko si je počasi zapela sponke na ovratniku.

Noi je imel trideset let ali kaj, vitek, mišičast fant z mehkim glasom in živimi temnimi očmi. To je bilo tisto posebno. Tako preprosto. Dobri stari seks. Nikoli je niso privlačili svetli ali debeli možje, ali visoki fantje z velikimi bicepsi, nikoli, še tedaj ne, ko je imela štirinajst let in se je zaljubila v vsakega pezdeca. Temen, mršav in živahen, to je bil recept. Taviri, seveda. Ta dečko ni bil za krpo na Taviriju glede možganov, še po videzu ne, pa vendar ni hotela, da bi jo videl s slino na ovratniku in neurejenimi lasmi.

Njenimi redkimi, sivimi lasmi.

Noi je vstopil, posta! je med odprtimi vrati — moj bog, še vrat ni zaprla, ko si je menjavala srajco! Pogledala ga je in se videla. Starka.

Lahko si češeš lase in menjuješ srajco, lahko hodiš umazana in razmršena, ali pa si nadeneš zlato obleko in si posuješ obrito

Če bi nam bil ponujen svet, kjer bi bile utopije gospodov Fourierja, Bellamyja in Morrisa vse presežene in bi milijoni srečno živeli ob enem samem preprostem pogoju, da bi namreč neka izgubljena duša na daljnem robu sveta živela življenje samotnega trpljenja, kaj razen posebne in neodvisne vrste čustva bi nas takoj storilo prepričane, čeravno bi se v nas rodilo poželenje, da sprejmemo ponujeno srečo, da bi bila odvratna taka radost, zavestno sprejeta kot sadež takšne pogodbe?

(William James, The Moral Philosopher and the Moral Life)

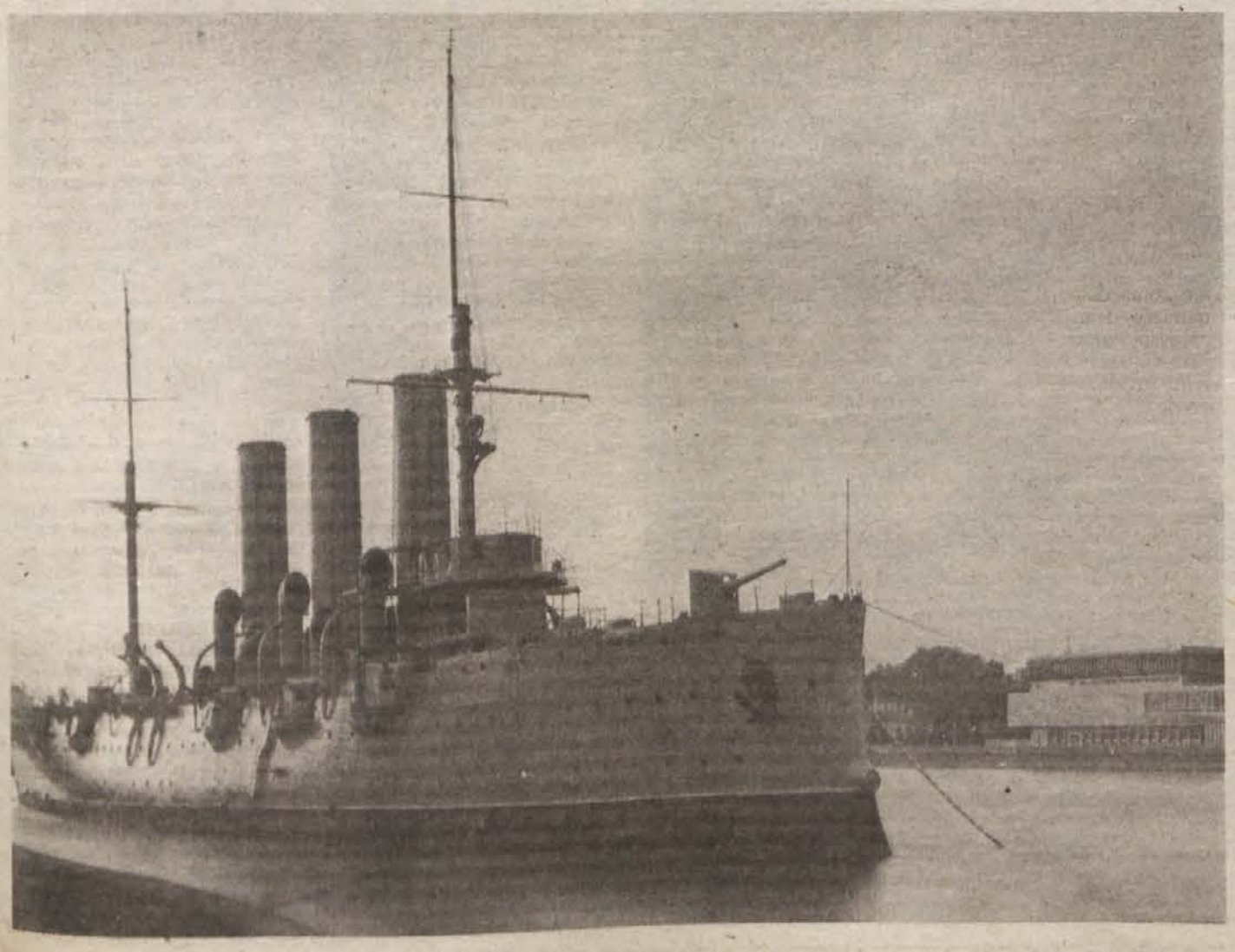

glavo z diamantnim prahom. Najmanjše razlike ne bo. Starka bo malo manj groteskna, ali pa malo bolj.

Človek se ohranja urejenega zaradi gole dostojnosti, zdrave pameti, zavedanja drugih.

»Dobro, samo utrujena sem od dotikov. Če boš napisal to pismo, ga bom podpisala, ampak danes se ne morem ubadati z njim.« Gledal jo je z drobnim vprašanjem skrbi. Rekla je, razdraženo: »Nekaj drugega moram delati.«

Ko je Noi odšel, je sedla za mistara gospa, sladki stari spomenik, pridite častit pred maternico. Ni več ognja, fantje, varno je priti bližje.

»Ne, ne bom,« je glasno rekla Laia, »Ne bom.« Ni ji bilo nerodno, da je govorila sama s sabo, menjala poljube, smeječ se, vzradoščena od njihovih temnih mladih lic, navdušenih oči, dišečih las.

Res je bila malo utrujena, a iti gor in zadremati bi bil poraz. Hotela je iti ven. Šla bo. Sama ni bila bilo vseeno, kako so jih klicali, sprejeli so in ignorirali vse, boječ se pendrekov in ječe, ne pa besed.Tako se je najbolj znane in druge najstarejše od vseh skupnih Hiš še vedno držalo ime Banka.

Gledala je na široko in tiho uliušesih. Precej močno je bilo in res se je bala, da omedli. Videla je sončen prag, ga dosegla, se radovedno spustila, sedla, vzdihnila.

Blizu je bil prodajalec sadja, tiho je sedel za svojimi prašnimi, izsušenimi sadeži. Ljudje so hodi-

DAN PRED REVOLUCIJO

Pa končno še to popusti in sliniš se brez sramu.

»Dobro jutro,« je rekel mladi mož s svojim prijaznim glasom.
»Zdravo, Moi.«

Ne, zaboga, ni bilo iz gole dostojnosti. K vragu dostojnost. Ker je bil moški, ki ga je ljubila in mu njena starost ne bi bila pomembna — ker je bil ta moški mrtev, se mora zato pretvarjati, da ni imela seksa? Mora potlačiti resnico kot preklet puritanski avtoritetovec? Še pred šestimi meseci, pred kapjo, je pripravila moške, da so jo pogledali in da so jo radi pogledali; in zdaj, čeprav ni mogla dati užitka, si ga je pri bogu lahko priskrbela.

Ko je imela šest let in je očkov prijatelj Gadeo prihajal po kosilu, da bi se z očkom pogovarjal o politiki, si je vedno nadela verižico zlate barve, ki jo je mama našla na smetišču in ji jo prinesla. Tako kratka je bila, da je ležala skrita pod ovratnikom, kjer je nihče ni mogel videti. Všeč ji je bilo tako. Vedela je, da jo ima okrog vratu. Sedela je na pragu in ju poslušala, in vedela, da je bila Gadeu všeč. Bil je temen, z belimi, bleščečimi zobmi. Včasih jo je klical »lepa Laia«. *»Moja lepa Laia je tukaj!«* Pred šestinšestdesetimi leti.

»Kaj? Prazno glavo imam. Grozna noč je bila.« Resnično. Spala je še manj kot ponavadi.

»Vprašal sem te, če si zjutraj videla časopise.«

Pokimala je.
»Ti je všeč o Soineheju?«

Soinehe je bila provinca Thuja, ki je bila prejšnjo noč razglasila svoj odcep od države Thu.

Všeč mi je bilo. Njegovi beli zobje so se bliskali na temnem, pozornem obrazu. *Lepa Laia.*

»Da. In skrbi me.«
»Vem. Samo tokrat je prava stvar. To je začetek konca vlade v Thuju. Še poskusili niso poslati čet v Soinehe, veš. Samo vojake bi spodbudili, da se prej upro, in to vedo..«

Strinajala se je z njim. Sama je čutila to gotovost, a ni mogla deliti njegovega navdušenja. Po življenju preživljanju z upanjem, ker nima ničesa razen upanja, človek izgubi okus za zmago. Pred resničnim občutkom triumfa mora stopati resnični obup. Ona pa je pozabila obup že davno tega. Ni bilo več triumfov. Šel si dalje.

»Bova danes napisala tisto pismo?«
»Dobro. Katero pismo?«

»Ljudem na severu,« je rekel brez nepotrpežljivosti.
»Na severu?«
»Parheo, Oaidun.«

Bila je rojena v Parheu, umazanem mestu ob umazani reki. Sem, v glavno mesto, je bila prišla šele, ko je imela dvaindvajset let in je bila pripravljena, da prinese Revolucijo. Čeprav je bila v tistih dneh, preden so ona in drugi premislili stvari, to zelo zelena in otročja revolucija. Stavke za boljše plače, volilna pravica ženskam. Glasovi in plače — Moč in Denar, za božjo voljo)! No, človek se nekaj le nauči, v petdesetih letih.

Potem pa mora vse pozabiti.
»Začniva z Oaidunom,« je rekla in sedla v naslanjač. Noi je bil pri mizi, pripravljen. Prebral ji je izvlečke iz pisem, ki jim je imela odgovoriti. Poskušala se je zbrati in uspelo ji je dovolj dobro, da je narekovala celo pismo in začela drugega. »Spominjaje se, da je na tej stopnji vaše bratstvo izpostavljeno grožnji . . . ne, nevarnosti . . .« Tavala je, dokler ni Noi predlagal: »Nevarnosti čaščenja voditeja?«

»V redu. In da ni nič tako hitro pokvarjeno od pohlepa po moči kot altruizem. Ne. In da nič ne pokvari altruizma — na. Oh, za božjo voljo, saj veš, kaj hočem povedati. Noi, ti napiši, Saj oni tudi vedo, same stare stvari so, zakaj ne berejo mojih knjig?«

»Stik,« je rekel Noi prijazno, navajajoč eno osnovnih odonijevskih tem.

zo in premikala papirje naokrog, ker je bila zmedena in preplašena od besed, ki jih je izrekla. Nikoli ni imela drugega dela. To je bilo njeno delo, življenjsko delo. Govorniška potovanja in zborovanja po cestah so bila zdaj zunaj njenega dosega, lahko pa je še pisala in to je bilo njeno delo. In če bi bilo kaj drugega, kar bi bilo treba opraviti, bi Noi vedel; on ji je vodil urnik in jo taktno opominjal na reči kot na ta obisk tujih študentov popoldne.

Oh, prekleto. Rada je imela mlade in vselej si se lahko kaj naučil od tujca, toda bila je utrujena od novih obrazov, utrujena od razstave. Učila se je od njih, ampak oni se niso učili od nje: že veliko prej so se naučili vsega, kar je imela povedati, iz njenih knjig in iz Gibanja. Samo gledat so jo prišli, kot da bi bila veliki stolp v Rodarredu ali Tuvalajski kanjon. Fenomen, spomenik. Bili so prevzeti, občudujoči. Renčala je nanje: Mislite svoje misli! — To ni anarhizem, to je mračnjaštvo. — Saj ne mislite, da sta svoboda in disciplina nezdružljivi, kajne? — Sprejemali so njeno bičanje ponižno kot otroci, hvaležno, kot da bi bila neke vrste skupna mama, malik Velike varne maternice. Ona! Ona, ki je bila vdana ladjedelnicam v Sisseru, ki je v obraz preklela premierja Inoilta pred množico sedmih tisočev, mu povedala, da bi si odrezal lastna jajca, jih dal pozlatiti in jih prodal kot spominke, če bi se mu zdelo, da bo v tem kaj dobička — ona, ki je kričala, preklinjala, brcala policaje, pljuvala na duhovnike in se je v javnosti poscala na veliko bronasto ploščo na Glavnem trgu, kjer je pisalo TUKAJ JE BILA OSNOVANA VELIKA NEODVISNA DRŽAVA A-IO ITD. ITD., *psssssss* na vse to! In zdaj je bila vsakomur stara mama, sladka

ker je vedno tako delala. *»Laini nevidni poslušalci,«* je bil govoril Taviri, kadar je mrmrajoč šla čez sobo. *»Ni vam treba priti, ne bo me tukaj,* je zdaj rekla nevidnim poslušalcem. Pravkar se je bila odločila, kaj mora storiti. Iti mora ven. Iti na cesto.

Brezobzirno je bilo razočarati tuje študente. Blodno, tipično senilno. Neodonijevsko. *Psssss* na vse to. Kakšen smisel ima delati vse življenje za svobodo in končati brez vsake svobode? Šla bo ven na sprehod.

»Kaj je anarhist? Tisti, ki — izbirajoč — sprejme odgovornost izbire.«

Na poti dol se je odločila, namrščena, da vidi tuje študente. Toda potem bo šla ven.

Bili so zelo mladi študentje, zelo resni. Razkuštrana, očarljiva bitja s srnjimi očmi, z zahodne poloble. Benbilija in Mandovskega kraljestva, dekleta v belih hlačah, fantje v dolgih kiltih, bojevniški in arhaični. »Mi v Mandu smo tako daleč od revolucije, da smo ji morda blizu,« je reklo eno od deklet, željna in nasmejana. »Krog življenja!« in pokazala je, kako se skrajnosti srečujejo, s krogom svojih tankih, temnih prstov.

Amai in Aevi sta jim postregla z belim vinom in rjavim kruhom, gostoljubnost Hiše. Toda obiskovalci so se, prav nič ošabni po slabe pol ure vsi dvignili, da odidejo. »Ne, ne, ne,« jim je rekla, »ostanite, pogovorite se z Aevijem in Amai. Samo trda postanem, če dolgo sedim, vidite, ne morem dolgo. Tako dobro vas je bilo srečati. Saj se boste vrnili, da me vidite, kmalu, kajne moji mali bratje in sestre? Kajti njeno srce se jim je odprlo in njihova njej in preden je oddrsala, si je vsenaokrog izzunaj od — kdaj? od zime! pred kapjo. Nič čudnega, da postaja morbidna. Bila je regularna zaporna kazen. Zunaj, na ulici, tam je živela.

Tiho je šla ven skozi stranska vrata Hiše, mimo gredice z zelenjavo, na ulico.

Čez bahave na cesto obrnjene stebre so še tekle vklesane črke NARODNI INVESTITORJI IN ZDRUŽENJE KMETIJSKIH BANK. Gibanje ni bilo močno po imenih. Niso imeli zastave. Gesla so prišla in izginjala s potrebami. Ved-

. . . Dostojevski je bil velik in radikalen umetnik, a njegov zgodnji družbeni radikalizem se je obrnil v nasilno reakcionarnost. Toda Američan Jones, navidez tako blag, tako naivno gentlemanski — poglejte, kako pravi »nas«, predpostavlja, da so vsi njegovi bralci tako dostojni kot on! — je bil, in je ostal in še ostaja resnično radikalen mislec. Takoj po odstavku »izgubljene duše« nadaljuje,

Vse višje, prodornejše ideje so revolucionarne. Predstavljajo se manj v preobleki učinkov pretekle izkušnje kot v podobi verjetnih vzrokov bodoče, faktorjev, ki se jim morajo počasi upogniti okolje in nauki, ki smo jih prevzeli iz njega.

Aplikacija teh dveh stavkov v tej zgodbi, in v znanstveni fantastiki, in v razmišljanju o bodočnosti, je povsem naravna. Ideali kot »VERJETNI VZROKI BODOČE IZKUŠNJE« — kako subtilna in navdušujoča pomisel!

Ursula LeGuin

no je bil pri roki krog življenja, da si ga narisal na zid ali pločnik, kjer so ga Avtoritete morale videti. Ko pa je prišlo do imen, jim je

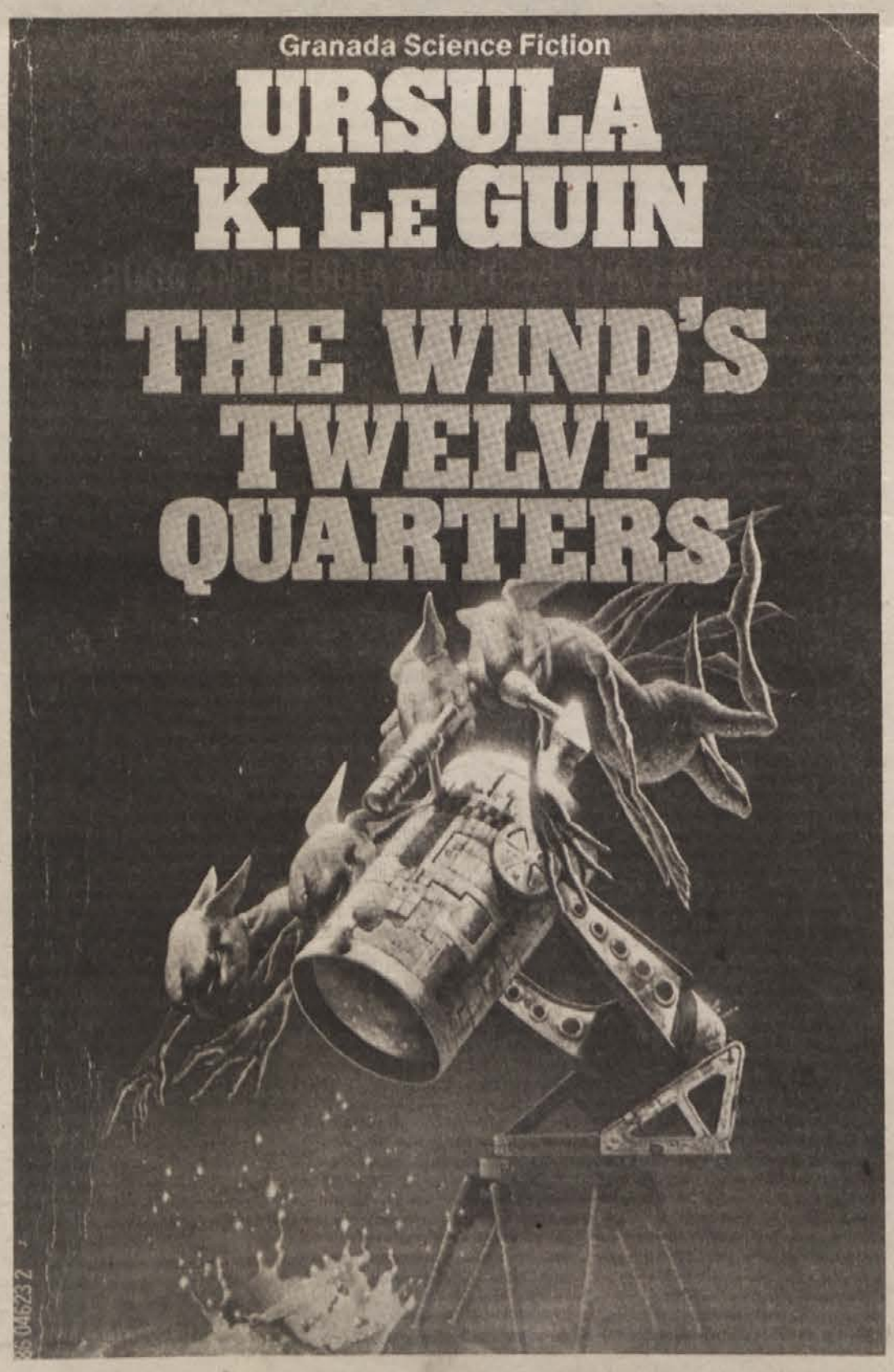

co, a samo blok naprej se je začela Temeba, odprta tržnica, nekoč slaven center črnega trga s psihogeniki, sedaj omejena na zelenjavo, rabljene obleke in ubožno glumaštvo. Neizmerna vitalnost tržnice je izginila, ostali so le napol hromi pijanci, krošnjarji, petorazredne kurbe, zastavljalnice, igralnice, vedeževalke in ceneni hoteli. Laia se je obrnila k Tembi, kot išče voda pot navzdol.

Nikoli se ni bala mesta ali ga prezirala. To je bila njena dežela. Če bo revolucija zmagala, ne bo več takih četrti. A beda bo. Vedno bo beda, gnoj, krutost. Nikoli se ni pretvarjala, da spreminja stanje človeštva, da je velika mama, ki vzame tragedijo otrokom, da se ne bi ranili z njo. Vse drugo prej. Dokler imajo ljudje svobodo izbire, je njihova stvar, če hočejo žganje in življenje v gnojnici. Dokler to ni stvar Poslov, vir dobička in moči za druge. To je čutila, preden je vedela karkoli, preden je napisala prvi pamflet, preden je odšla iz Parhea, preden je vedela, kaj je to »glavno mesto,« preden je bila dlje kot do Rečne ceste, kjer se je z drugimi šestletniki igrala gnilo jajce, klečeč na pločniku s krastavimi koleni. Vedela je to: da je ona, in drugi otroci, in njeni starši, in njihovi starši, in pijanci, in kurbe in vsa Rečna cesta, da je to dno nečesa — da je to temelj, resničnost, izvir.

Ali hočeš potegniti civilizacijo dol v blato? so kasneje kričali pretreseni dostojni ljudje, in leta jih je skušala prepričati, da če je blato vse, kar imaš, in si Bog, da tedaj narediš iz njega človeška bitja, in če si človek, da poskusiš narediti iz njega hiše, da bi ljudje lahko živeli v njih. Pa ni nihče, ki je mislil, da je boljši od blata, hotel razumeti. Zdaj — voda, iščoča gladino, blato k blatu — je Laia drsala po umazani, hrupni cesti in vsa grda šibkost njene starosti je bila doma. Zaspane kurbe z zrahljanimi in povešenimi polakiranimi frizurami, enooka ženska, utrujeno kričeča, da bi prodala svojo zelenjavo, bebasta beračica, odganjajoča muhe, to so bile njene sodeželanke. Take so bile kot ona, žalostne, ogabne, prostaške, pomilovanja vredne, nagnusne. Bile so njene sestre, njeni ljudje.

Ni ji bilo dobro. Dolgo je že bilo, odkar je hodila tako daleč, štiri ali pet ulic, sama, v hrupu in gneči in smrdeči poletni vročini. Hotela je iti do parka Koly, trikotnika prašne trave na koncu Temebe, in sesti k starcem in starkam, ki so vselej posedali tam, da bi videla, kako je sedeti tam in biti star, pa je bilo predaleč. Če se zdaj ne obrne, se ji lahko zvrti in groza jo je bilo, da bi padla, da bi padla in morala ležati tamkaj in gledati ljudi, ki bi prišli, da bi zijali v starko na tleh. Obrnila se je proti domu, namrščena od napora in gnusa nad seboj. Čutila je, da je njen obraz zelo rdeč in plavajoč občutek se je pojavil in izginil v njenih

li mimo. Nihče se ni ustavil pri njem. Nihče je ni pogledal. Odo, kdo je bila Odo? Slavna revolucionarka, avtorica *Družbe, Anologije,* itd., itd. Ona, kdo je bila ona? Starka s sivimi lasmi in rdečim obrazom, sedeča na umazanem pragu v predmestju, mrmrajoča sama zase.

Res? Je bila tisto ona? Gotovo je bilo to tisto, kar je videl vsakdo, ki je šel mimo nje. Ampak ali je bila to ona, res ona, kaj bolj, kot je bila to slavna revolucionarka itd.? Ne. Ni bila. Kdo je bila potlej ona?

Tista, ki je ljubila Tavirija.

Da. Dovolj res. Pa ne dovolj. To je minilo; tako dolgo je bil mrtev. *»Kdo sem?«* je zamrmrala Laia svojim nevidnim poslušalcem,. in oni so vedeli odgovor in ji ga povedali v enem glasu. Bila je majhna deklica s krastavimi koleni, sedeča na pragu, strmeča dol skozi umazano zlato meglico Rečne ceste v vročini poznega poletja, šestlena, šestnajstletna, divja, nasprotujoča, od sna obsedena deklica, nedotaknjena, nedotakljiva. Bila je ona. V resnici je bila neutrudni delavec in mislec, a krvni strdek v žili ji je pobral to žensko. v resnici je bila ljubica, plavalka sredi življenja, a Taviri je bil umirajoč odpeljal to žensko s seboj. Nič ni ostalo, resnično, samo temelji. Prišla je domov. Nikoli ni zapustila doma. »Resnično potovanje je vrnitev.« Prag in blato in prag sredi sluma. In tam čez, na koncu ulice, polje polno visokega suhega plevela, upogibajočega se v vetru, ko pade noč.

»Laia! Kaj počneš tukaj? Ti je dobro?«

Ena od žensk iz Hiše, prijazna, malo fanatična in vedno govori. Laia se ni mogla spomniti njenega imena, čeprav jo je poznala leta in leta. Dala se je peljati domov, ženska je govorila so pot. V veliki hladni skupni sobi (nekoč so v njej blagajniki na zloščenih pultih šteli denar pod nadzorstvom oboroženih stražarjev) je Laia sedla. Ni se še mogla spoprijeti s stopnicami, čeprav bi bila rada sama. Ženska je kar naprej govorila in prišli so še drugi vznemirjeni ljudje. Kazalo je, da se pripravlja demonstracija. Dogodki v Thuju so se tako širili, da je ogenj zajel tudi tukajšnje razpoloženje in je bilo treba kaj storiti. Pojutrišnjem, ne, jutri, bo pohod, velik pohod od starega mostu do Glavnega trga — tista stara pot. »Še ena Vstaja devetega meseca,« je rekel mlad mož, navdušeno in smeje, in pogledal Laio. Še rojen ni bil za časa Vstaje devetega meseca, zanj je bila vse to zgodovina. Zdaj si je hotel narediti nekaj lastne zgodovine. Soba se je napolnila. Splošno srečanje bo tukaj, jutri, ob osmih zjutraj. »Govoriti moraš, Laia.«

»Jutri? Oh, jutri me ne bo tukaj,« je rekla osorno. Tisti, ki jo je vprašal, se je nasmehnil, spet drugi se je zasmejal, le Amai se je ozrla nanjo z začudenim pogledom. Nadaljevali so z govorjenjem in kričanjem. Revolucija. Zakaj neki je to rekla? Kakšna stvar, da jo poveš na večer pred revolucijo, celo če je to res.

Počakala je nekaj časa, uspela vstati in se pri vsej svoji nerodnosti neopažena izmuzniti med ljudmi, zaposlenimi z načrtovanjem in navdušenostjo. Prišla je do hodnika, do stopnic, začela se je vzpenjati po njih, korak za korakom. *»Splošna stavka,«* je rekel glas, dva glasova, deset glasov v sobi spodaj, za njo. »Splošna stavka,« je zamrmrala Laia, počivajoč na presledku stopnic. Zgoraj, pred njo, v njeni sobi, kaj jo je čakalo? Privatna stavka. To je bilo blago smešno. Začela se je vzpenjati po drugi rami stopnic, stopala je na vsako posebej in premikala nogo za nogo kot majhen otrok. Vrtelo se ji je, pa je ni bilo več strah, da pade. Tam spredaj, tamkaj, so suhe bele rože kimale in šepetale v odprtih poljih večera. Dvaisedemdeset let in nikoli ni imela časa, da bi se naučila kako jim pravijo.

prevedel Samo Resnik

Novelica Dan pred revolucijo je bila prvič objavljena v reviji GALAXY leta 1974. Zveza ameriških pisateljev znanstvene fantastike ji je dala nagrado Nebula.

3&4. Izčrpanje zalog in polucija: ti točki lahko jemljemo skupaj, ker ju lahko rešujejo iste vesoljske tehnologije. Pomagata lahko nadzorovanje zalog iz orbite *(Earth Resources monitoring)* in industrija (skupaj z energetiko) v vesolju. Na obeh področjih je bilo storjenega že precej, a doslej opravljeno delo je težilo k majhnim, včasih celo eksotičnim rabam, ne pa h globalnim rešitvam problemov.

Pri upravljanju s planetarnimi zalogami je opazovanje iz orbite lahko v prav neverjetno pomoč. Koristi lahko v gozdarstvu, kmetijstvu, pri rudarjenju in vsakršni rabi zemlje, pa tudi v širokem spektru pomorskih aktivnosti. Iz orbite lahko opazovalci natančno nadzorujejo padavine, poplave, bolezni posevkov, degradiranje in izboljševanje plodne zemlje; od tam se da ocenjevati zaloge rib, dosegljivost hraniv, poročati o zaledenelosti in vremenu na morju nasploh; z visokega razgleda lahko opazovalec ocenjuje onesnaženost zemlje, morja in zraka. *treba pa je poudariti, da so meje širili človeški poleti.* Instrumenti lahko okrepijo domiselno delo očesa in misli, ne morejo pa ga zamenjati. Ta trend se je začel že na prvih človeških misijah, in nadaljuje se s poročili astronavtov in znanstvenikov o pojavih, ki jih instrumenti niso zaznali. Tako je 1985 na konferenci o vesoljskem razvoju v Washingtonu Charles Walker opisal opazovanja petindvajsetih megličnih plasti v Zemljini atmosferi, kjer so instrumenti videli le štiri. Takšna poročila vodijo k razvoju občutljivejših instrumentov, a sedanja stopnja človeškega in instrumentalnega opazovanja je daleč pod mejo, potrebno za globalno gospodarstvo z zalogami.

Doslej se je le malo razmišljalo o rabi podatkov orbitalnih opazovanj v takšnem merilu. Pa vendar obstaja potencial za pregledno svetovno oceno zalog ter podrobno analizo škode (in zdravilnih procesov) v okolju. Slika »vesoljske ladje Zemlje« bi se lahko čisto dobesedno utelesila, ko bi bila vsa dogajanja na planetu opazovana prav tako skrbno kot dogajanja v vesoljski ladji s človeško posadko. A še tako podrobni podatki bi komajda koristili, če bi zgolj spremljali in merili trden trend propadu nasproti, ali tedaj, če bi dvignili še zadnjo dirko za bogastvi, ki bi samo pospešila katastrofo.

Navodila Politike preživetja se bodo morala ujeti z ideologijami skupin, ki naj bi jih uresničevale. Pri vseh napetostih in sporih modernega sveta bodo prvi cilji Politike nujno preprosti, a tudi ti lahko prinesejo daljnosežne posledice. Eden prvih takšnih programov, ki bi povezal opazovanja z orbite z napori na tleh, bi bil lahko mednarodni program, ki bi stekel v poznih 1980'ih z ambicijo, da v naslednjih dvajsetih letih odstrani lakoto s sveta.

Preprostost in razsežnost te želje za več redov velikosti presega Kennedyjev slavni cilj (postaviti človeka na Luno pred koncem desetletja), pa vendar si človek težko predstavlja ideološke razloge, s katerimi bi kakšna skupina na Zemlji lahko nasprotovala takšnemu programu. Narobe, prej bi pričakovali politični plaz, kjer bi se skupine, ki dandanes ne razmišljajo preveč o človeškem trpljenju, trudile, da si poiščejo način, kako prispevati k programu, da si poiščejo način, kako prispevati k programu, da bi se potem lahko hvalile z delom zaslug. Tako bi identificiranje **in imenovanje** večjih virov polucije atmosfere in oceanov impliciralo, da omenjeni viri prispevajo k možnostim za neuspeh programa. Že nekajkrat smo videli, da je rezultat takšne medijske pozornosti pogosto prostovoljna prekinitev onesnaževanja, pospremljena z glasnimi izjavami o družbeni odgovornosti. Običajen ugovor pri omembi takšnega programa je, da **ne** računa s človeško naravo; a dobro premišljen program, katerega korakom se ne bi mogel nihče upreti, ne da bi bilo javnosti očitno, da zagovarja stradanje in revščino drugih ljudi, bi lahko obrnili v svojo korist še najbolj sebične skrbi za svojo korist. In treba je reči, da je z občutkom za lastne koristi lažje delati kot z apatijo.

Nadzorovanje vremena in posevkov se je v celinskih merilih že začelo, z upanji, da bi se tako dalo oceniti in prehiteti sušni problem v Afriki.[18] Takšno opazovanje se veže s predlogi za svetovne banke hrane, opreme in medicinskih zalog, ki bi lahko posredovale, **še preden** se lakote razvijejo v plaz. Še dolga pot pa nas čaka do stopnje, ko se bo dalo krize ozdraviti že v kaleh, ko bo mogoče zaobrniti širjenje puščav, in pogosta pritožba je, da za to potrebovana sredstva ne bodo zmanjšala vojaških proračunov, da bodo torej omejila druge produktivne dejavnosti. Zdi pa se, da bi takšen projekt lahko deloval le z izkoriščanjem vojaških strojev, ki so si jih zgradile oblasti po svetu. Nihče drug nima ladij, letal, talnega transporta, komunikacij in osebja za študije na tleh, potrebne za praktično akcijo, ki naj bi sledila. Ta trend se že kaže z rabo vojaških ladij in letal za zaščito narave — recimo pri varovanju ribiških področij — ter za pomoč žrtvam naravnih nesreč in lakote. V tej smeri bo treba narediti še veliko več.

Program za odstranitev lakote se ukvarja le z organskimi zalogami planeta, s sposobnostjo kopnega in morij za pridelavo hrane. Mreža zbiranja podatkov bi ocenila tudi mineralne in energetske zaloge, a polno izkoriščanje tega potenciala bi bilo pogubno — zaradi takojšnjih posledic za okolje in pomanjkanja, ki bi sledilo. Politika preživetja bi naj ta razvoj preprečila in olajšala industrijsko breme, ki sedaj teži naravne zaloge Zemlje in njeno okolje. Cilj, ki naj bi se uveljavil v drugem velikem programu — ta bi se začel v poznih 1990'ih, bi moral zahtevati, da v naslednjih sto letih z Zemljine površine odstranimo vsakršno večje zbiranje surovin, pridobivanje energije in industrijsko delo.

Naj se zdi tako postavljen cilj še tako fantastičen, temelji tega prenosa že stojijo in za številne

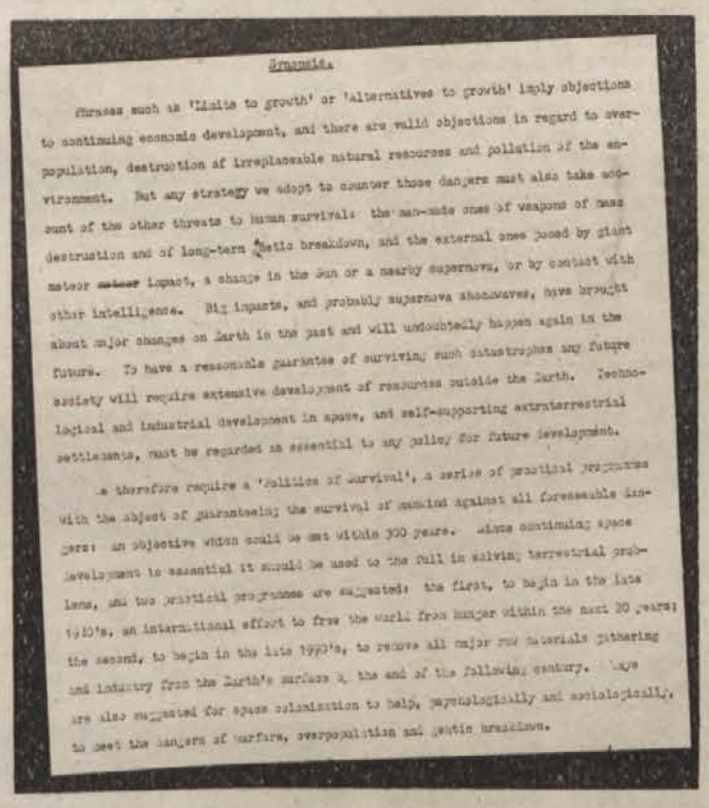

Synopsis.

Phrases such as 'limits to growth' or 'alternatives to growth' imply objections to continuing economic development, and there are valid objections in regard to overpopulation, destruction of irreplaceable natural resources and pollution of the environment. But any strategy we adopt to counter those dangers must also take account of the other threats to human survival: the man-made ones of weapons of mass destruction and of long-term genetic breakdown, and the external ones posed by giant meteor ~~meteor~~ impact, a change in the Sun or a nearby supernova, or by contact with other intelligence. Big impacts, and probably supernova shockwaves, have brought about major changes on Earth in the past and will undoubtedly happen again in the future. To have a reasonable guarantee of surviving such catastrophes any future society will require extensive development of resources outside the Earth. Technological and industrial development in space, and self-supporting extraterrestrial settlements, must be regarded as essential to any policy for future development.

We therefore require a 'Politics of Survival', a series of practical programmes with the object of guaranteeing the survival of mankind against all foreseeable dangers: an objective which could be met within 300 years. Since continuing space development is essential it should be used to the full in solving terrestrial problems, and two practical programmes are suggested: the first, to begin in the late 1980's, an international effort to free the world from hunger within the next 20 years; the second, to begin in the late 1990's, to remove all major raw materials gathering and industry from the Earth's surface by the end of the following century. Ways are also suggested for space colonisation to help, psychologically and sociologically, to meet the dangers of warfare, overpopulation and genetic breakdown.

vmesne korake so bile že predlagane tehnične rešitve. V ZDA in ZSSR tečejo programi raziskav za proizvodnjo v vesolju, in Evropa ter Japonska vstopata v igro.

Še nedavno se je zdelo, da bodo prve ameriške samodejne orbitalne tovarne delovale že 1987, v 1990 in bi jim naj sledila stalna postaja v orbiti, urnik sovjetskega programa pa ni znan. Najprej bodo prišli dragi, pa lahki izdelki, kot so cepiva in elektronski deli, a ko bo industrija v orbiti enkrat obstajala, bo začela obračati oči k luninim surovinam, saj je dostava z Lune lahko cenejša kot z Zemlje. Cene bodo padle in počasi bo večina industrijskih procesov lahko z dobičkom tekla v orbiti.[19] Naj še enkrat rečem, da je to, kar sedaj potrebujemo, program, ki bo premostil prelom med eksotičnimi, omejenimi aplikacijami in širokopoteznim delovanjem, ki ga potrebujemo. Predlog o Starseed — Zvezdnem sepa je, kako naj plača zanj? Eden od odgovorov je zanimivi, doslej neobjavljeni predlog mojega prijatelja Johna Braithwaita, da naj bi Svetovna banka dodeljevala deželam v razvoju kredit na podlagi naravnih zalog, ki jih bodo pustili **neizrabljene.** Isti sistem bi lahko uporabljali, da zagotovimo delež Tretjega sveta v vesoljskih industrijah ter preskrbi z minerali z Lune in asteroidov.

Tehnologija vesoljske industrije — pridobivanje kisika na Luni, elektromagnetski metalci na sončni pogon, elektrarne za geosinhrono orbito, tovarne za predelavo lunarnega in asteroidnega materiala — raziskave vsega tega tečejo, toda ne v državnih programih, temveč v Inštitutu za vesoljske študije v Princetonu.Sredstva za lunin polarni orbiter, ki bi zaokrožil oglede in meritve, zastavljene s programom Apollo, so bila spet in spet zavrnjena v ZDA in Evropi, a sedaj sta Sovjetska zveza in Japonska oznanili, da se bosta lotili naloge. V zaključnem govoru princetonske konference o vesoljski proizvodnji se je 1985 profesor O'Neill zavzemal za prav tak program; za sondo v sončni orbiti, ki bi poiskala prizemeljske (Earth-grazing) asteroide; za majhno, učinkovito vozilo za prevoz osebja na vesoljske postaje in z njih spet dol. Tudi študije o takšnem vozilu so že nekaj časa v teku, spet ne pod državnim plaščem, temveč v Škotski zvezi za astronavtske raziskave *(Association in Scotland to Research into Astronautics* (ASTRA): to je Waverider, (vozilo, ki jezdi na udarnem valu, konfiguracija je lepo vidna na nasiovnici Man and the Planets, op. p.) zamisel profesorja Terenca Nonweilerja z univerze v Glasgowu, ki začenja vzbujati resno zanimanje v Evropi in ZDA. S stališča Politike preživetja bi bili lahko veliki waveriderji, leteči verjetno brez pilotov, v odločilno pomoč vesoljski industrializaciji, saj bi z njimi minerali ali končni izdelki s transferne orbite Zemlja-Luna ali orbitalnih tovarn lahko pristajali na kateri koli zemljepisni širini in na običajnih letališčih.[20]

Industrializacija Meseca bo vodila dalje, k Marsovima lunama in prizemeljskim asteroidom, v iskanju tam prisotnih hlapljivih snovi, nujnih za življenje. Luna jih ima le malo, v tleh vezanih nanosih sončnega vetra. Za bogatejše zaloge vode, vodika in helija pa bo vesoljsko civilizacijo habitatov potegnilo k velikim planetom, in tako bomo počasi dorasli do polnega »strateškega« razvoja sončnega sistema, pustili za seboj vse sedaj predvidljive grožnje človeškemu preživetju nam je za diskusijo ostala še ena.

Dolgoročne genetske spremembe (točka 5) so sporno vprašanjein tukaj ni prostor za obravnavo finih razlik med željenimi lastnostmi. Obstaja strah, da bodo podedovane napake, kakršna je hemofilija, s časom postale tako množične, da bi večkrat povečale učinek kakršne koli že katastrofe, tako da bi morda preživelo premalo zdravih osebkov, da bi se vrstâ nadaljevala. Tišja primera umetnega vpliva na selekcijo sta zobno zdravstvo, ki je skoraj odpravilo pritisk naravnega izbora proti mehkim zobem in očala, ki so tudi storila svoje. Kolonizacija vesolja bi pomagala proti temu trendu, delno z razpršitvijo, ki je katastrofa ne bi mogle doseči, še bolj pa zato, ker bi se takšne slabosti v vesolju bolj čutile in bi se pojavili novi pogledi na družbeno odgovornost, ki bi počasi rodili sadove tudi na Zemlji.

Očitno je, da bo treba storiti vse, da Zemlja ne postane slum »nezaželjenih genov«, a težko je reči, kakšne bodo možnosti izboljšav z genetskim inženirstvom in kakšna bodo moralna vprašanja okoli te tehnologije. Očitno pa je vsaj to, da širitev po sončnem sistemu razvodeni genetske spremembe kot grožnjo preživetju vrste.

Sklep. Namen Politike preživetja je, da uvede »strateški pristop k sončnemu sistemu« in zagotovi dovolj širok temelj vesoljskih naselij, preskrbe z materiali in energijo, da bo človeško preživetje varno pred vsemi zamisljivimi tveganji. Ne želi pa, da bi se rast prebivalstva in industrije nadaljevala v nedogled. Profesor Dyson je nekoč predvidel prihodnost, kjer bi iz golih maltuzijanskih razlogov človek raztrgal planete in zgradil lupino okoli sonca, da zagotovi kar največji življenski prostor in dosegljivo energijo, hkrati pa bi izseljenske ladje razširile našo inteligenco »kot tehnološki rak« čez galaksijo. V Astrinih diskusijah, ki so privedle do knjige Man and the Planets se je trdno uveljavilo mnenje, da bodo ohranjevalski pogledi prevladali že dolgo pred približevanjem takšnih ekstremov. Vsekakor upamo, da bo do časa, ko bo preživetje zagotovljeno, človeška vrsta našla nove perspektive in bolj razvite želje od teh, ki se jih Dyson boji.

Prva sprememba naših pogledov, ki so jo tiho prinesle vesoljske raziskave, je bila zavest o naši ranljivosti, darilo podob krške Zemlje, videne z luninega površja. Odgovor temu zavedanju je program Politike preživetja, ki ranljivosti ne odstrani, reši pa nas možnosti njene dokončnosti.

Drugo veliko spremembo perspektiv lahko prinese miroljuben stik z drugo inteligenco, kar bi rešilo strahove točke 8. Ta stik bi dokazal vsaj to, da visoko tehnološke kulture niso *obsojene* na propad in to, da je vesoljski razvoj res pot k preživetju. Arthur C. Clarke je pripomnil, da bi bilo širjenje v vesolje lahko tako pomemben korak v evoluciji življenja, kot je bil nekoč prehod z morja na suha tla; Ko bomo svoje opravke lahko postavili v medzvezdno perspektivo bomo morda pričeli zaznavati nadaljne izbire med potmi razvoja, ki ležijo pred nami.

prevedel Samo Resnik

References:

18. John Tierney, ›Drought in Africa: the Bigger Picture‹, Science 85 vol. 6 no. 3 p. 14 (April 1985).

*19. J. von Puttkamer, ›The Next 25 Years; Industrialisation of Space: Rationale for Planning‹, **L 5 News** no. 15 pp. 1—7 (Nov. 1976).*

20. Anthony Sampson, ed., »North-South: a Programme for Survival«, Pan Books, 1980.

*21. Dave Dooling, ›Outlook for Space‹, **Spaceflight** vol. 18 pp. 422—425 (1976).*

22. J. Peter Vajk, »Doomsday Has Been Cancelled«, Peace Press, 1978.

*23. Duncan Lunan, ›Applications for Nonweiler Waverider Spacecraft‹, **JBIS** vol. 35 pp. 45—47 (1982).*

24. Freeman Dyson, pismo, Scientific American, april 1964.

POLITIKA PREŽIVETJA

DUNCAN LUNAN

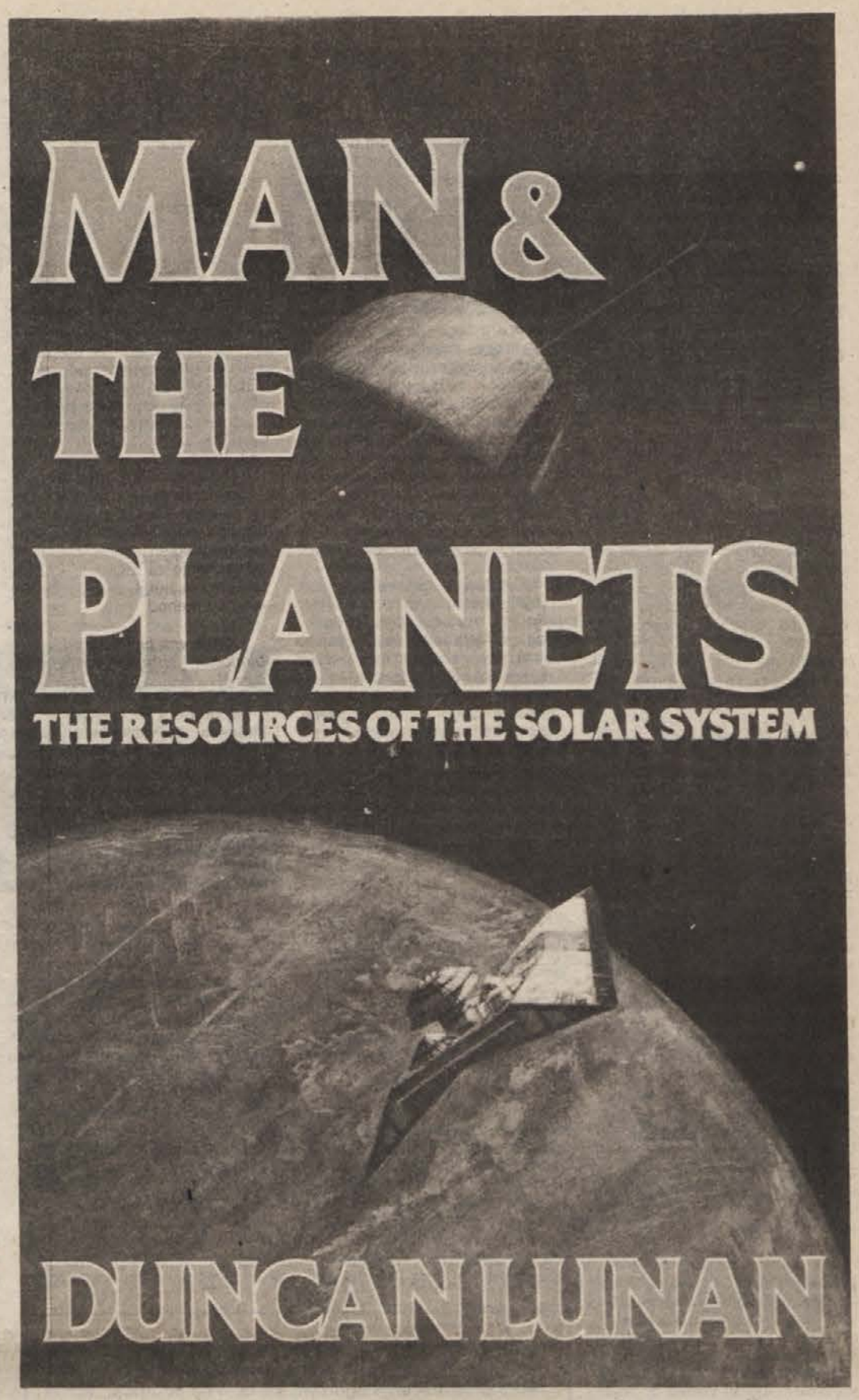

KOSTA ČAVOŠKI

INTERVJU

TEK NA MESTU

● Vse bolj jasno postaja, da je kriza v Jugoslaviji ne le ekonomska, temveč tudi politična. Kakšne so zgodovinske korenine te krize? Ali lahko pridemo iz nje samo z modifikacijo političnega sistema ali pa bodo potrebne globlje zareze?

Bojim se, da so korenine te krize zelo globoke, da so vsebovane v sami naravi vladajočega političnega reda. Ob koncu svojega življenja je Enrico Berlinguer izrekel »heretično« misel, da so vsi politični režimi na Vzhodu izčrpali možnosti lastnega izpopolnjevanja, da so na meji nadaljnje uspešne rasti, ki je v obstoječi obliki ne morejo preseči. To v precejšnji meri velja tudi za našo politično ureditev. Ta je relativno hitro, morda že v začetku šestdesetih, *prešla svoj zenit in izgubila moč lastnega izpopolnjevanja in prilagajanja novemu času.* To je zelo opazno že pri naravi ljudi, ki jih ta ureditev dviga na vrhove oblasti.

Pri tem izhajam iz klasičnega prepričanja, da je oblika politične ureditve v marsičem odvisna od prevladujočega tipa človeškega značaja, ki ga določena politična skupnost časti. Državljani, katerih vrline so najbliže prevladujočim vzorom, morajo imeti odločilno besedo v politični skupnosti, s tem pa praktično določajo tudi naravo njene ureditve. Platon n. pr. pravi v **Državi,** da je toliko držav, kot je človeških značajev, ker državne ureditve izhajajo iz značaja ljudi, ki državo vlečejo kot utež na tehtnici. Na začetku Zakonov, potem ko je ugotovil, da mora biti poreklo kritskih zakonov človeško, če ni božansko, poudarja, da obstaja različnost tipov ljudi zakonodajalcev — prvi tip v demokraciji, drugi v oligarhiji, tretji v monarhiji.

Tak način razmišljanja lahko prenesemo tudi na našo politično ureditev. Poglejte samo kakšne ljudi dviga na najvišje položaje! V primerjavi s svojimi predhodniki so bolj pismeni in izobraženi, bolj vešči javnega nastopanja, skoraj vsi imajo višjo ali visoko izobrazbo, nekateri tudi akademske titule. ***Manjkajo pa jim lastne ideje,*** za katere bi se bili pripravljeni žrtvovati, se bojevati s svojimi nasprotniki in vzeti nase tveganje svoje politike, tveganje, ki se ob neuspehu plača z izgubo položaja, ob uspehu pa s hvaležnostjo sodobnikov in spominom potomcev. Namesto tega so glavne lastnosti, ki »krasijo« današnje politike, skrajna opreznost, zadržanost in brezbarvnost lastne osebnosti. Poglavitno je, da se ne zmotijo, pa čeprav za ceno tega, da praktično ničesar ne počno. Takšni ljudje po pravilu nimajo nikakršnih idej, po katerih bi se ločili od ostalih. Če jih slučajno vendarle imajo, jih javno ne izražajo, še posebno ne v času volitev. Če si tudi drznejo to kdaj storiti, pa se trudijo nove ideje zakriti v legitimnih ideoloških floskulah. Ko naletijo na težave in nasprotovanja, se takoj umaknejo, *saj sta kariera in položaj pomembnejša od privrženosti lastnemu prepričanju.*

Na kratko — najpogosteje se drže načela: naj gre, kakor gre, samo da gre. S takšnimi ljudmi pa se ne da priti daleč, kaj šele rešiti se iz sedanje krize.

Nekateri mislijo, da je za krizo in neuspešnost dela federacije kriv policentrični etatizem republik in pokrajin. Kako povečati moč federacije, ne da bi zmanjšali suverenost republik in pokrajin?

Izraz »policentrični etatizem« je, kolikor mi je znano, izumil Vidoje Žarković. Pri tem je namerno uporabil izraz »etatizem«, saj ima ta v vladajočem ideološkem žargonu negativne konotacije.

Meni je mnogo bolj všeč zapažanje znanega jugoslovanskega ekonomista Branka Horvata, ki je na predavanju v Beogradu obstoječi sistem imenoval zvezo regionalnih oligarhij. V tej označitvi sistema je vsebovan njegov avtoritarni oziroma nedemokratični značaj. Ta sistem je gotovo vplival na nadaljnjo globitev krize, čeprav se je ta pojavila precej prej, pred zadnjimi ustavnimi spremembami 1974. Tedaj jo je bilo težko opaziti, zato pa bi se mnogo laže rešila. Danes jo vsi opazijo, saj je postala skoraj nerešljiva.

Težje je vprašanje suverenosti. Izhajate iz tega, da so republike in pokrajine suverene. Jaz bi pokrajine takoj izvzel, saj je logično nemogoče, da bi imele enako suverenost SR Srbija kot celota in obe pokrajini kot njena sestavna dela. Toda vedeti morate, da se beseda suverenost v tem kontekstu ponavadi ne uporablja v prvotnem pomenu. Nekoč je Jean Bodin definiral suverenost kot vrhovno oblast nad državljani in podaniki, ki ni omejena s pravom.

To je **stalna, neprenosna** (oziroma prenosna brez omejitev in pogojev), **neodtujljiva, nedeljiva** in **pravno neomejena** oblast, ker je suveren izvor prava. Najpomembnejše obeležje suverenosti je pravica suverena, da sprejema zakone *brez soglasja višjih, nižjih ali sebi enakih.* Ostale značilnosti so: pravica napovedovanja vojne in sklepanja miru, pravica imenovanja državnih uradnikov, pravica sojenja na zadnji instanci, pravica pomilostitve in pravica kovanja denarja ter obdavčevanja.

Takoj pade v oči, da federalne enote recimo nimajo **ius belli** (pravica vodenja vojne), medtem ko morajo biti zakoni, ki jih sprejemajo, v skladu z zvezno ustavo.

Ko se v zveznih ustavah govori o suverenosti federalnih enot, se izraz »suverenost« ne uporablja v prvotnem pomenu. Predvsem gre tu za določila, po katerih je suverenost federalnih enot omejena z višjimi pravicami zveze. Razlogi za takšno uporabo izraza po pravilu niso teoretski ampak praktično-politični. Pravzaprav se želi poudariti visoko stopnjo samostojnosti članic federacije, zato se uporablja izraz (suverenost), ki označuje najvišjo stopnjo državne samostojnosti. Pri tem je suverenost do te mere sinonim samostojnosti, da se izraz iz političnih razlogov uporablja tudi takrat, ko gre očitno za samostojnost federalnih enot, ki je v večji ali manjši meri omejena z zvezno ustavo in pravicami, poverjenimi federaciji.

Ob takšnem pragmatičnem pojmovanju suverenosti republik kot članic federacije, bi brez prikrivanja pripomnil, da se ne dá v istem trenutku doseči dveh nasprotnih ciljev: ohranjanja polne suverenosti republik in krepitve federacije. Korpus oblasti predstavlja relativno določen sklop pooblastil, ki se na ta ali oni način delijo med federalne enote na eni strani in federacijo na drugi. Kadar se v okviru te delitve oblasti povečajo pooblastila federacije, se temu sorazmerno zmanjšajo pooblastila republik, in obratno.

O krepitvi federacije ob ohranitvi polne suverenitete republik se torej da govoriti samo v prenesenem smislu. Za obstojnost in trajnost federacije kot sestavljene državne skupnosti, je pomembno, da je narod v vsaki federalni enoti zadovoljen z obstoječo ustavno ureditvijo. V tem smislu lahko rečemo, da je federacija močna, tudi če ima relativno omejeno pristojnost, pod pogojem, da ni resnega nezadovoljstva v posameznih federalnih enotah. Pri nas tega seveda ne moremo trditi, saj so zaradi krize in brezizhodnosti vsi postali nezadovoljni.

Ali bi trodomna skupščina, v kateri bi poleg današnjih bil tudi zbor proizvajalcev, najbolj adekvatno ustrezala Jugoslaviji?

Nisem prepričan, da bi bila to najboljša rešitev. Tisti, ki danes predlagajo ustanovitev zbora proizvajalcev, imajo za bregom nekaj drugega, vendar tega nočejo odkrito povedati. Dvodomna struktura zveznega parlamenta v klasičnih federacijah počiva na dveh različnih načelih: načelu enakosti federalnih enot, neodvisno od števila prebivalcev, in načelu enakosti državljanov kot takih. V ustavi iz leta 1974 je bilo drugo načelo popolnoma prezrto, tako da v Skupščini SFRJ nimamo pravega spodnjega doma, v katerega bi se poslanci izbirali iz volilnih področij z enakim številom prebivalcev. Zgleda, da predlog za uvedbo zbora proizvajalcev v Skupščino SFRJ predstavlja poskus, da se ponovno uvede zbor, ki bi bil zasnovan na enakosti državljanov, kar praktično pomeni, da bi bile federalne enote v njem zastopane sorazmerno s številom prebivalcev ali morda sorazmerno s svojo gospodarsko močjo.

V kolikšni meri je konsenz pravzaprav ovira? Ali je treba omenjati način glasovanja v Skupščini?

Mislim, da tukaj ne gre za konsenz, temveč za načelo soglasnosti, oz. za pravico veta. Tak način odločanja ne obstaja v nobeni sodobni federaciji. V zgodovini naletimo nanj le v Združenih provincah Holandije, ki so kot konfederacija nastale konec 16. stoletja, po osvoboditvi izpod španske dominacije. Ena od osnovnih slabosti te konfederacije je bilo ustavno določilo, ki je zahtevalo soglasnost vseh sedmih provinc pri odločitvah v skupščini in potrditev vsake province posebej.

Prav to določilo je bilo vzrok, zaradi katerega je bila v kritičnih trenutkih skupščina prisiljena prekoračiti določena ustavna pooblastila. Tako je bil n. pr. Vestfalski dogovor iz 1648. leta, ki je Združenim provincam Holandije formalno priznal neodvisnost, sprejet brez soglasja province Zelandije. Konec 18. stol. so Združene province, ob sprejemu mirovnega dogovora z Veliko Britanijo, zopet spregledale načelo enoglasnosti.

V našem ustavnem sistemu je soglasje republik in pokrajin nujno ne le ob spremembi najmanjšega ustavnega določila, recimo o krajevnih skupnostih, temveč tudi pri sprejemanju najpomembnejših zveznih aktov, kot n. pr. družbenega plana Jugoslavije, pri sprejemanju zveznih zakonov, ki urejajo odnose na področjih: monetarni sistem, devizni sistem, zunanjetrgovinski promet, kreditiranje in ekonomski posli s tujino, denarne in devizne rezerve in razpolaganje z njimi, kadar je to v interesu cele države, carinska in izvencarinska zaščita, družbena kontrola cen itd. Vsi ti zakoni in akti so del tekočega državnega življenja, zato težave ob doseganju soglasja privedejo državo na rob odprte krize.

Ob koncu svojega življenja je Enrico Berlinguer izrekel heretično misel, da so vsi politični režimi na vzhodu izčrpali možnosti lastnega izpopolnjevanja, da so na meji nadaljne uspešne rasti, ki je v obstoječi obliki ne morejo preseči. To v precejšnji meri velja tudi za našo politično ureditev. Ta je relativno hitro, že v šestdesetih letih, morda že v začetku šestdesetih, prešla svoj zenit in izgubila moč lastnega izpopolnjevanja in prilagajanja novemu času.

Zgleda, da sta bili ob uvajanju načela soglasnosti in pravice veta republik in pokrajin kar dve napačni predpostavki: prva, da bo vladajoča stranka kot ideološko homogena politična organizacija, zasnovana na demokratičnem centralizmu, ob vsaki priložnosti zagotovila potrebno soglasnost; in druga, da bo vsako republiško in pokrajinsko vodstvo, v duhu pomiritve in »višjih« interesov celote, pristalo na ukrepe, ki sicer ne ustrezajo njegovi federalni enoti, ostale enote pa jih vztrajno zahtevajo. Prva predpostavka je bila ovržena že pred šestimi leti, druga se samo občasno potrjuje. Zadnji primer neradega pristajanja na odločitev, ki ne ustreza določeni federalni enoti, je soglašanje srbskega vodstva s prispevno stopnjo iz dohodka za pomoč nerazvitim republikam in pokrajini Kosovo. Srbsko vodstvo je najprej trdilo, da bo predlagana prispevna stopnja povečala relativno zaostajanje republike glede na ostale, gospodarsko razvite. Kasneje je na predlagano stopnjo pristalo in dobilo od ZIS-a v povračilo meglene obljube o drugih ukrepih, s katerimi bi zmanjšali zaostajanje Srbije. Dejansko pa je šlo za pomanjkanje smelosti, da bi se ob tej pomembni priložnosti odprla kriza in bi se pokazalo, do česa lahko dosledno upoštevano načelo soglasnosti privede.

Zaradi teh in drugih vzrokov mislim, da je treba zmanjšati možnosti uporabe načela soglasnosti. Federalne enote bi morale oceniti, katera določila zvezne Ustave so bistvena za njihovo identiteto, državnost in nemoten razvoj. Načelo soglasnosti bi se zadržalo samo pri teh določilih. Za spremembo ostalih določil zvezne Ustave bi zadostovala, odvisno od njihovega pomena, absolutna ali kvalificirana večina. Razmislite sami! Ali je recimo pri spemembi ustavnih določil o krajevnih skupnostih, položaju delavca v združenem delu, konstituiranju in poslovanju organizacij združenega dela, samoupravnih interesnih skupnosti, združevanju kmetov, samostojnem delu z osebnimi sredstvi, načinu izbora sodnikov in pri celi vrsti drugih vprašanj res potrebna soglasnost ob njihovi eventualni spremembi? Ko pa gre za akte tekočega državnega življenja, kot so skupni zvezni proračun, družbeni plan Jugoslavije in ustrezni ukrepi ekonomske politike, dosledna izpeljava načela soglasja sploh ni več smotrna. Če je EGS, kot nadnacionalna skupnost, lahko uvedla večinsko odločanje o posameznih finančnih in gospodarskih vprašanjih, zakaj bi bilo potem to neprimerno za našo federacijo?

Ali ni morda prava pot, da se dopusti večja samostojnost republik, zveza pa se okrepi ob samo nekaterih, skupnih vprašanjih?

Dobro bi bilo, ko bi bilo to mogoče, pa ni. Ne da se istočasno krepiti federacije in federalnih enot. Čim se določena pooblastila prenesejo na zvezne organe, se zanje prikrajša federalne enote, in obratno.

Naš politični sistem v teoriji najpopolneje izraža interese državljanov. V praksi je morda delegatski sistem samo veriga posredovanja. Ali je neposredna demokracija samo fikcija? Katere so prednosti posredne demokracije? Ali obstaja resnejša razlika med samoupravnimi interesi in pluralizmom političnih interesov?

Neposredna demokracija je gotovo boljša od posredne, toda na žalost je mogoča samo v manjših političnih skupnostih, kot n. pr. demokratične Atene ali Rousseaujeva Ženeva. **Tako postane posredna demokracija ideal druge vrste, ko pa neposredna demokracija, kot ideal prve vrste, ni mogoča.** Tisti, ki je trdil, da t. i. delegatski sistem pomeni dokončno uveljavitev neposredne demokracije v tako veliki deželi, kot je Jugoslavija, *je očitno lagal.* Še več, delegatski sistem ni samo veriga posredništva, je tudi sistem štirikratnega sita, ki v bobnu zadržuje tiste, ki kandidirajo zunaj uradnih organizacij.

Zaradi teh in drugih vzrokov mislim, da je treba zmanjšati možnosti uporabe načela soglasnosti. Federalne enote bi morale oceniti, katera določila zvezne Ustave so bistvena za njihovo identiteto, državnost in nemoten razvoj. Načelo soglasnosti bi se zadržalo samo pri teh določilih. Za spremembo ostalih določil zvezne Ustave bi zadostovala, odvisno od njihovega pomena, absolutna ali kvalificirana večina

Nikoli nisem popolnoma razumel, kaj pomeni sintagma »pluralizem samoupravnih interesov« in kdo je ta, ki bo presodil, kateri interesi so samoupravni in kateri ne. Edino, kar je v tej sintagmi pravilno, je beseda »pluralizem«, ki je s tem tudi uradno priznan kot legitimen. Pojem političnega pluralizma je mnogo določnejši. To je negacija enostranskega monopola oblasti.

Naš politični sistem je prerasel iz večpartijskega v enopartijski. Kakšne posledice je to imelo? Ali je uvajanje samoupravljanja izpolnilo pričakovanja? Ali ni samoupravljanje v nasprotju z idejo avantgardne partije? Je napaka v samoupravni teoriji ali pa je ideja dobra, le da se v praksi slabo uresničuje?

Posledica uvajanja enostrankarskega sistema je bilo ukinjanje političnega pluralizma. V precejšnji meri pa je postavilo pod vprašaj celo vrsto ustavnih svoboščin in pravic, ki so formalno zajamčene, v praksi pa zelo težko uresničljive. To so n. pr. svoboda združevanja v politične stranke in organizacije, svoboda mirnega združevanja in manifestacij, svoboda misli in javnega izražanja, še posebej pa kritiziranja tistih, ki so na oblasti.

Nikoli se nisem posebej ukvarjal s teorijo in prakso samoupravljanja. Zdi pa se mi, da ljudstvu, ki je sposobno samoupravljati, ni potrebna nikakršna avantgarda.

Če pa kdo to zares želi biti, pomeni to samo, da vse ostale, ki jih vodi, smatra za politično nezrele, tako da jim mora šele pokazati njihove prave interese.

Nikoli se nisem posebej ukvarjal s teorijo in prakso samoupravljanja. Zdi pa se mi, da ljudstvu, ki je sposobno samoupravljati, ni potrebna nikakršna avantgarda. Če pa to zares želi biti, pomeni to samo, da vse ostale, ki jih vodi, smatra za politično nezrele, tako da jim mora šele pokazati njihove prave interese.

Ali sta politični pluralizem in posredna demokracija pravi rešitvi za izhod iz krize? Ali lahko politični pluralizem v socializmu sploh obstaja? Kakšne bi bile posledice za vodilno partijo? Ali so morda njeni cilji tako veliki, da jih ne želi z volitvami postavljati na kocko?

Danes, ko je kriza tako globoka in očitna, je težko predlagati kakršno koli rešitev iz nje. Politični pluralizem ima to prednost, da omogoča sklicevanje na odgovornost in zamenjavo odgovornih. V pravem političnem pluralizmu se napake v politiki plačujejo z izgubo dotedanje oblasti. Porota, pred katero se postavlja vprašanje odgovornosti, je svobodna javnost in svobodne, neposredne volitve. Nihče ne more trajno in v nedogled razpolagati z javno oblastjo, sklicujoč se le na svoje prejšnje zmage in zasluge, zgodovinsko misijo in avantgardno vlogo.

Na volitvah se ne odloča o velikih zgodovinskih ciljih, temveč o kandidatih, ki nas prepričujejo, da jih bodo dosegli. Za oceno so najprimernejši kandidati, ki so že bili na oblasti, saj zlahka ugotovimo, kaj od tega, kar so prej obljubljali, so tudi uresničili. Zgleda, da bi mnogi današnji politiki izgubili že na prvih pravih volitvah, saj jih volilci dobro poznajo, dobili pa bi novi, danes večinoma neznani ljudje.

Na volitvah v pluralistični politični ureditvi se izbira vodilne kadre in ameri politike.

Toda večstrankarski sistem ima svoje pomanjkljivosti. Ali predpostavlja naš politični sistem pravico do alternative?

To morate vprašati tiste, ki so trenutno na oblasti. Bojim se, da za zdaj niso pripravljeni priznati legitimnosti kakršne koli alternative. Strinjam se z vašo trditvijo, da ima večstrankarski sistem določene pomanjkljivosti. Nobena oblika političnega sistema ni popolna, tudi večstrankarski sistem ne. Njegova osnovna slabost je dejstvo, da gre za konkurenco in občasno izmenjavanje elite, večina ljudi pa, razen na dan volitev, ostaja brez dejavnega vpliva na politiko. Toda to je tudi slabost enostrankarskega sistema, saj v njem ni pravih volitev, zaradi omejene svobode tiska, govorjenja in združevanja *pa ni niti resnično svobodne javnosti.* V enostrankarskem sistemu ni mogoče postaviti vprašanja odgovornosti stranke, ki je na oblasti. *Ta lahko n. pr. popolnoma uniči gospodarstvo svoje države, ne da bi za takšne napake v svoji politiki tudi odgovarjala.*

Kakšen je pomen državljanskih pravic? Ali imajo globljo vrednost, preko katere ne more niti liberalizem?

Nedotakljivost z ustavo zajamčenih državljanskih pravic in svoboščin je največja pridobitev liberalizma, ki jo lahko socializem samo prevzame in razvija naprej. To je tista sfera individualne ali skupinske svobode, ki je oblast ne more ogroziti, ne da bi s tem kršila ustavne in zakonske omejitve. Drugače rečeno — temeljne svobode in pravice človeka in drža-

Ko sva s Kosto Čavoškim tistega novembrskega dopoldneva skupaj preletela nekaj vprašanj, sva morala na veliko presenečenje ugotoviti, da celo na področju teorije ostajajo določene luknje in pasti, kamor bi se skoraj prehitro lahko ujela noga radovednega popotnika. Ugotovila sva, da bo potovanje ksozi mrežo vprašanj precej nerodna zadeva, ki potrebuje kot spremstvo predvsem precizen in zvit premislek. Ker pa resnica ne trpi zvijačnosti in je po svojem najglobljem bistvu netolerantna, sva se odločila za kompromis — in tako je ta sestavek treba brati med vrsticami.

Ko sem v svoji sveti jezi zmajeval z glavo in nerazumevajoče robantil nad tako polovičarskim intervjujem, se je Čavoški samo smehljal in prešerno gledal svojo skodelico kave. Njemu je bilo seveda jasno, kako je potrebno z besedami. Kot star maček se že desetletja uspešno lovi na naši politični brvi, ki ne pozna razlike med teorijo in propagando . . .

In potem je svojo modrost izdal tudi meni.

Vse moraš izreči tako, je dejal, da bo poslušalec tvojo misel sam domislil do konca . . .

Potem je pogovor lažje stekel. Ni bilo potrebno napisati misli, ki jih boste lahko doumeli sami. Tako v tem intervjuju stavki tečejo tudi še za piko in koncem. Vsebino pa boste našli tudi tam, kjer bo vestno cenzorjevo oko zadelo samo ob belino papirja . . .

Prijetno branje!

Kosta Čavoški se je rodil leta 1941 v Banatskem Novem Selu. Pravno fakulteto v Beogradu je končal leta 1964, kjer je potem leta 1969 magistriral in leta 1973 doktoriral. Od večjih del je objavil »Filozofijo otvorenog društva« (Politički liberalizem Karla Poppera, Beograd, filozofsko društvo Srbije, 1975), nato »Politička filozofija Džona Loka (filozofske studije, V, 1974), Mogučnosti slobode u demokratiji, (Beograd, bibilioteka Izazovi, 1981), ter skupaj z Vojislavom Košutnico »Stranački pluralizam ili monizam« (Beograd, institut društvenih nauka, 1981)

Kosta Čavoški je eden redkih avtorjev, ki se pri nas ukvarja s samo politično teorijo. Vsa dela, ki jih je objavil, se po nekaterih vidikih med seboj razlikujejo, vendar pa se kljub vsemu stiskajo v nekaj pomembnih točkah. To so predvsem empirično raziskovanje političnih sistemov ter privrženost tistim principom, ki omogočajo demokracijo v na prvi pogled omejenem in samo formalnem oziru, a na ta način tudi kot učinkovito demokracijo. Ob tem je v našo politično zavest z raziskovanjem dela Karla Poppera vnesel tudi pomembno novost — liberalistično koncepcijo družbe, ki jo Čavoški sicer kritizira, a kljub temu pokaže tudi na njeno zgodovinsko relevantnost. S tem je gotovo zapolnil pomemben primanjkljaj v tovrstnem poznavanju politične misli pri nas. V »knjigi »Mogučnosti slobode u demokratiji« avtor raziskuje medsebojno pogojenost in povezanost obeh pojmov, razvoj in bistvene značilnosti demokracije, odnos med neposredno in posredno demokracijo ipd. Tudi tu ga odlikujeta predvsem klasičen pristop k problemom demokracije in doslednost, ki se je še posebej izkazala v njegovem morda najbolj spornem delu »Stranački pluralizam in monizam.« V tem delu raziskuje predvsem jugoslovansko demokratsko in strankarsko tradicijo ter analizira vzroke ter rezultate postopnega ukinjanja večpartijskega sistema ter njegovo preraščanje v monizem.

vljana morajo imeti višji status od pooblastil posameznih organov oblasti. Da pa bi bila meja med individualno svobodo in prisilo javne oblasti zagotovljena in trajna, je nujno neodvisno sodstvo, ki bi restriktivno tolmačilo pooblastila posameznih organov oblasti.

Sodniki seveda ne smejo prejemati nikakršnih navodil od Partije ali katere koli politične organizacije oz. državnega organa.

Menim, da načelo strpnosti vključuje toleriranje vseh naukov, tudi militantnih. Ko pa se besede spremenijo v nasilno dejanje, je treba za preprečevanje le tega takoj uporabiti silo zakona. Zavedam se, da je toleriranje nasilnih in prevratniških naukov zelo tvegano. Toda to je cena, ki jo demokracija mora plačati, da bi bila vredna svojega imena in svoje obrambe.

Naša Ustava sicer jamči temeljne svoboščine in pravice, toda ne na najboljši način. Mislim predvsem na formulacije, s katerimi se jamči, istočasno pa tudi omejuje te svoboščine in in pravice.

Gre n. pr. za norme, da se to ali ono pravico ali svoboščino izkorišča *»pod pogoji, določenimi z zakonom«* (Ustava SFRJ čl. 167, st. 3) ali, da se je ne sme zlorabiti *»V politične namene«* (čl. 174, st. 4). Sporne so predvsem formulacije v 203. členu Ustave, s katerim se te ustavne svoboščine omejujejo na splošen način. Tako se ustavna prepoved izkoriščanja pravic in svoboščin »za rušenje temeljev samoupravne socialistične demokratične ureditve« v kasnejši praksi zvede na prepoved »zlonamernega prikazovanja situacije v državi«.

Kaj pomeni, da ni potrebno biti strpen do nestrpnih? Kje so meje tolerantnosti v odprti, demokratični družbi? Ali to pomeni, da je nestrpen tisti, ki uporablja silo, ali kaj drugega?

Določanje meje strpnosti do nestrpnih je eno najtežjih vprašanj v odprtih, demokratičnih družbah. Gre za t. i. paradoks strpnosti, ki ga je svojčas skušal rešiti Karl Popper. Boreč se za strpnost kot priznanje in posledico človeške zmotljivosti, ali načelo strpnosti predpostavlja tudi strpnost do nestrpnih. Popper odločno trdi, da strpnost do nestrpnih ni mogoča, da neomejena strpnost nujno privede do lastnega propada. Ker, če načelo neomejene strpnosti velja tudi za nestrpne, in če nismo pripravljeni braniti strpne družbe pred nestrpnimi, potem bodo strpni uničeni, z njimi pa tudi samo načelo strpnosti. Za obrambo strpnosti je Popper v določenih primerih dopuščal preprečevanje militantnih naukov, ki pridigajo nestrpnost. Predvsem je mislil na vzpon in prihod fašizma.

Meni se vendarle zdi, da je praktično zelo težko, če že ne nemogoče, potegniti jasno mejo med nauki, ki pridigajo nestrpnost in nasilje, in tistimi, ki zagovarjajo strpnost. Vsekakor so tu možne velike zlorabe. Raje bi potegnil razliko med mislijo in dejanjem, med besedo in samim aktom nasilja. Menim, da načelo strpnosti vključuje toleriranje vseh naukov, tudi militantnih. Ko pa se besede spremenijo v nasilno dejanje, je treba za preprečevanje le-tega takoj uporabiti silo zakona. Zavedam se, da je toleriranje nasilnih in prevratniških naukov zelo tvegano. Toda to je cena, ki jo demokracija mora plačati, da bi bila vredna svojega imena in svoje obrambe.

Koliko smo pri nas res rešili nacionalno vprašanje?

Dolgo so naši voditelji trdili, da je pri nas nacionalno vprašanje končno rešeno. Naivno so verjeli, da so mednacionalni spori značilnost buržoazije oz. stare Jugoslavije in da bosta pod njihovo oblastjo vzpostavljena splošni mir in blagostanje. to je bila usodna zabloda. Danes je nacionalno vprašanje bolj zaostreno kot pred vojno.

Ali Zveza komunistov danes še lahko odigra pomembno politično vlogo?

*ZK politična stranka, ki je že štirideset let na oblasti, zatorej je bila njena vloga vedno pomembna. Ali bo njena vloga tudi blagodejna, bo pokazal čas, ki je pred nami. Za zdaj lahko rečemo samo, da smo teh štirideset let zelo hitro tekli na mestu. **Mnogi pokazatelji** kažejo, da je v evropskih okvirih, tako kot pred vojno, za nami samo Albanija. Medtem sta nas prehiteli tudi Grčija in Španija.*

Za zdaj lahko rečem samo, da smo teh štirideset let zelo hitro tekli na mestu. Mnogi pokazatelji kažejo, da je v evropskih okvirih, tako kot pred vojno, za nami samo Albanija. Medtem sta nas prehiteli tudi Grčija in Španija.

Potrebujemo transmisijo ali samostojne sindikate, združenja, organizacije?

Gotovo potrebujemo to drugo, toda po izkušnji s poljskim sindikatom »Solidarnost« so možnosti za ustanavljanje samostojnih sindikatov in organizacij majhne.

Kakšna bi bila pot v odprto družbo?

Ker nisem pristaš nekritičnega optimizma, se ne bi spuščal v to, kar je ta trenutek samo stvar varljivega upanja.

SPRAŠEVAL: IGOR MEKINA
PREVOD: BORIS SVETEL

V vseh teh javnih izjavah o pluralizmu, o Socialistični zvezi, ki naj bi opravljala nalogo, kakršno v drugih sistemih vrši večstrankarski sistem, o dialogu med komunisti in nekomunisti, ni tako težko uzreti določene podobnosti z začetnimi proglasi in tolmačenji ljudske fronte po vojni. Z izginjanjem sledov strankarskega pluralizma v političnem sistemu in Ljudski fronti ter presnavlja njem le-te v monolitno organizacijo in transmisijo Komunistične partije po letu 1948, je prvobitna narava Ljudske fronte postopno izginila iz zavesti ljudi. Nekatere od navedenih nedavnih izjav o pluralizmu in dialogu toliko bolj spominjajo na neizvedenost javnih izjav in obljub v letih, ki so bila predmet našega raziskovanja.

Sprejemanje »pluralizma samoupravnih interesov« ob hkratnem zametavanju »političnega pluralizma govori, da boljševiška tradicija reševanja problemov politične demokracije in strankarskega pluralizma še vedno ni povsem zapuščena. (..) Šele popolna pozaba te boljševiške dediščine bi nas lahko ponovno srečala s to isto dilemo, ki se je odprla leta 1945 — pluralizem ali monizem.

Resnična razrešitev te dileme se lahko rodi le iz praktičnega izkoriščanja ustavne svobode združevanja kot splošne in enake pravice, s katero razpolagajo vsi državljani brez razlike.

(str. 182)
Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški
Strankarski pluralizem ali monizem
Univerza v Beogradu, 1983

...

Dejanski smisel teh moralnih kvalifikacij, ki naj bi jih imeli kandidati za sodnike, je najbolje opisal Miloš Minić. Takoj je razkril, da ni vprašanje v moralni, temveč v politični primernosti, pod to pa je razumel vdanost tekoči politiki vladajoče stranke. Zahteva, naj bodo sodniki pravniki, pravi Minić, prihaja iz mišljenja, da se gre po liniji manjšega odpora, če se vzamejo sodniki, ki bodo lažje razumeli zakon, namesto da bi se šlo po drugi, mnogo pravilnejši liniji, in se zagotovilo vdan kader za naša ljudska sodišča.

Po Milošu Miniću so pravniki sicer lahko sodniki, a le pod pogojem, da bodo »brezmejno vdani«. Če je torej treba izbirati med neukimi, a vdanimi laiki ter učenimi pravniki, ki niso vdani, je treba dati absolutno prednost prvim.

.. (str. 117)

....

Tako je Miloš Minić na nov način razumel neodvisnost sodstva. Sodniki bi po njegovem morali biti neodvisni le od *starih, predvojnih* oblastnikov, in če to niso vselej bili, se jim je dalo reči, da nimajo hrbtenice. Če pa bi ti isti sodniki pod **novimi** oblastmi še dalje sodili po svoji vesti in svoji lastni oceni teže storjenega prestopka, ... tedaj je to po njegovem mnenju znak konservativnosti, ne pa neodvisnosti.

Za razliko od takšnih nastopov predstavnikov skupščinske večine so predstavniki manjšine odločno branili neodvisnost sodstva ter njegovo vlogo pri zagotavljanju osebne varnosti in zaščiti človeških svoboščin in pravic. *»Težko deželi* — je rekel Tripko Žugić — *kjer pravosodje ni na dostojni višini! V državi lahko imate slabo policijo in težek režim, toda če je sodišče na ravni, ste si lahko gotovi življenja, časti in imetja. Če nimate sodišča — nimate ničesar.«* (avg. 1945)

.... (str. 118)

...

Mladi Marx je to dobro opazil: »Sodnik nima drugega predpostavljenega razen zakona. A njegova obveza je, da pri uporabi v danem primeru tolmači zakon tako, kot ga je on sam po vestnem proučevanju razumel ... Neodvisni sodnik ne pripada ne meni ne tebi.« (..)

Tvorci porevolucionarne pravne ureditve v Sovjetski zvezi in drugih deželah Vzhodne Evrope pa so zavrgli to davno preverjeno vrednost in napravili sodstvo za orodje tekoče politike. Tako so možnost zlouporabe sodne funkcije in neomejenega teptanja osnovnih človeških pravic ugradili v sam sistem pravosodja. (..) Kaže, da je 1945. Miloš Minić sodil, da sodnik vseeno nekomu pripada, in da pripada tisti isti strani na kateri je tudi javni tožilec.

.... (str. 121)

....

Tako se je pokazalo, da je imel v sporu z Milošem Miničem Dragoljub Jovanović prav, a na svojo nesrečo ne ob pravem času. Če je bil 1946 Jovanović daljnovidnejši v oceni, kaj v resnici predstavlja napredek pravne znanosti in prakse, pa je Minić bolje predvidel bližnjo osebno usodo svojega sogovornika, ko mu je rekel: *»Tukaj se ne govori o pravnih, temveč o čisto političnih vprašanjih. On* (D. Jovanović) *pravi: tožilstvo je organ KP. Izsledник je organ tožilstva. Vse to je v rokah ene partije. Izsledник lahko človeka prime, tožilec ga postavi pred sodišče; sodijo neuki ljudje, tožilec je vsemogočen — morda je g. Jovanovića tudi zase strah, da se nekega dne ne zgodi, da nekdo sproži postopek proti njemu, da ga postavijo pred sodišče, **tam sedijo neuki ljudje, tožilec je vsemogočen, pa lahko človek odide na robijo — samo če se tako zazdi partiji, katere organ je tožilec.** Vidite, koliko podlosti in nevere v naše ljudske oblasti se najde, če povežete vsa ta stališča.«* A pokazalo se je, da je bila bojazen Dragoljuba Jovanovića upravičena: maja 1947 je bil po nalogu tožilstva prijet in obsojen na devet let zapora, morda prav na isti način, ki ga je leto prej Miloš Minić s takšnim zaupanjem predvidel.

... (str. 123)

Univerzitet u Beogradu
Institut društvenih nauka
CENTAR ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENU TEORIJU

VOJISLAV KOŠTUNICA
KOSTA ČAVOŠKI

STRANAČKI PLURALIZAM ILI MONIZAM

DRUŠTVENI POKRETI I POLITIČKI SISTEM
U JUGOSLAVIJI 1944—1949.

Beograd, 1983.

CHARLES TESSO

DUH IN ČRKA

»Nedefinicija: S kakšno pravico lahko rečemo, da je nek film A in drugi B? Ali je treba imeti filme Richarda Thorpa, Nicholasa Raya, Roberta Aldricha, Samuela Fullerja za predstavnike serije B? Ali tudi Boetticherjevi westerni iz 50-ih let, v proizvodnji Universala, spadajo v serijo B? Nekateri pravijo da, medtem ko drugi, kot William K. Everson, pravijo *ne* in dodajo, da so bili Boetticherjevi filmi namenjeni konkurenci majhnim serijskim westernom, ki jih je producirala televizija v črno-beli tehniki. Obdobje Dwan-Bogeaus (ob Val Lewtonu, najbolj inventivnem proizvajalcu serije B, ki nam je dal nepozabne »Silver Lode« in »Slighty Scarlet«), ali se tudi to

EX CATHEDRA

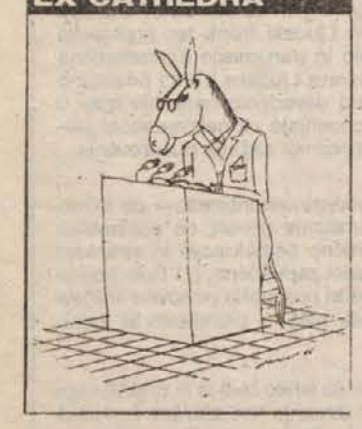

obdobje vpiše v serijo B? Če imamo lahko *»Appointment in Honduras«* režiserja Jacquesa Tournerja za B film, pa imamo lahko pomisleke pri filmih »Out of the past,« »Anne of the Indies« in »La Flèche et le Flambeau«.

Če je praktično nemogoče konkretno definirati B film (ekonomske etape so bile preveč nihajoče), ga lahko vseeno poskusimo vsaj očrtati. Za začetek recimo, da ves žanrski film ni nujno B film (npr. »Asfaltna džungla« režiserja Hustona, Premingerjeva »Laura« ali Hawksovo »Veliko spanje« niso B filmi), čeprav je vsak B film neizogibno žanrski film. Tako kot vsak film, krajši od 90 minut ni avtomatično že B film, čeprav B film ne more trajati dlje kot 80 minut; njegova idealna dolžina pa je nekje med 60 in 70 minutami. Tako bi lahko podaljševali seznam in si spotoma izmišljali nove parametre, kot so: trajanje snemanja (določimo na primer, da ima film, ki je posnet v manj kot treh tednih, več možnosti, da bo B film, kot če bi snemanje prekoračilo 20 dni); stroški produkcije (fiksiramo imaginarno mejo med A in B filmom, tam nekje okoli 500 000 dolarjev); izvor filma (neodvisna produkcija ali sistem studijev, Major ali Minor).

Vsi ti parametri pridejo v poštev, če hočemo skrčiti in omejiti polje, ne da bi pri tem popolnoma izključili protislovne elemente. Serija B, kolikor je malo videna, ostaja v sami svoji definiciji objekt, ki ga je težko doseči. To tudi že razloži, zakaj se ti filmi, predvsem zaradi razlogov ekonomske narave, upirajo prikazati se v svoji pravi luči. Nemogoče je nekemu filmu na definitiven in nepovraten način nalepiti etiketo »serija B«. To je že v osnovi zgrešeno. Vsi nesporazumi in zablode glede produkcije serije B, in filmov, ki jo sestavljajo, izhajajo prav od tod.

UMETNOST IN INDUSTRIJA

S serijo B bi bilo potrebno obrniti znamenito Malrauxovo frazo. Film serije B je postal umetnost, ki je v celoti industrija, in industrija, ki je med drugim umetnost.

Serija B ni šola, še manj vsakdanja dogovorjena estetika. Estetika serije B je produkt ekonomskega pritiska, ki jo je tudi v celoti ustvaril. Kolikor je serija B umetnost, ni nikoli zapustila svojih industrijskih korenin. Ekonomski pritiski permanentno zahtevajo produkt. Skozi industrijo in njene nenavadne imperative proti sleherni artistični preobremenjenosti, je serija B, v rokah nekaj cineastov, ki so verjeli v zmožnosti njene ekonomije, uspela postati za sebe popolna umetnost.

MAJHNI MOJSTRI

Film reference režiserjev—cinefilov je rad posnemal in se formalno oplajal ob velikih mojstrih Welles, Hitchcock). Režiserji so vzeli že izdelan način režije, kot sta forma in vsebina, da bi nam predstavili podobo, ki ga je zreducirala na čisti površinski efekt. Imamo tudi velike neimitirane mojstre, ker se je nanje pozabilo (Eisenstein) in druge, ki se jih ne da imitirati (Renoir, Ford, Hawks).

Lahko se poklonimo Renoirju, toda ne moremo ga ponarediti, ker je vsak plan tako enoten, da iz njega ne moremo odvzeti in postaviti na površino formo ali sistem režije. Tudi majhni mojstri serije B, zaradi drugih razlogov sicer, ne vstopajo v ta zaprti krog referenc. Samo žanri (policijski, fantastični), katerim so pripadali, ne da bi se z njimi kdaj zares popolnoma identificirali — prav po tem jih natančno prepoznamo — služijo danes masovni referenci daljnih dispozicij, da bi zasnovali različne vaje v stilu. Melville je privilegiral policijski žanr, ne da bi v svojem delu prikazoval posamezne cineaste, ki so ta žanr ustvarili. Če film še vedno raste iz formalnih zalog, ki so v rezervah velikih mojstrov (Hitchcock-Palma), je kar zadeva serijo B žanr tisti, ki se kopira (Lucas, Spielberg, Dante), in ne poseben način režije cineasta B filma. Obilica klišejev, vzniklih ob ameriških črnih filmih, je obratno sorazmerna z nevednostjo o režiserjih, ki so te filme naredili; ti režiserji so celo padli v pozabo.

Vsak film režiserjev serije B nudi resnično moralo režije. Ob gledanju filma se vedno nekaj naučimo in gledalec lahko v njem najde odgovore na konkretna vprašanja: kako namestiti kamero glede na osebe in dekor, kadar nimamo veliko časa niti denarja? Po definiciji cineast serije B ne išče, to je nekdo, ki je že našel.

Njegov film je tukaj zato, da nam preskrbi odgovore, dobre ali slabe, na posamezne probleme, ki so predvsem ekonomski (upravljanje z delnim prostorom in časom) in nujno estetski (prostor in čas znotraj režije). Film B lahko cineasta globoko inspirira, ne da bi proizvedel takojšen vidni efekt; le poredko pa se to zgodi na površini. Na svoj način je mojster serije B neposnemljiv, zakaj rešitve, ki jih v muhastih pogojih snemanja predlaga, so enkratne. Direkten citat, tranzitiven poklon, kot jih Godard prakticira v filmu »Do poslednjega diha«, posvečenem Monogramu, in videnem z očmi, ki so videle preteči 10 let ameriške B serije, izhaja iz nekega drugega odnosa do nje. Natanko tako kot film »Detektiv«, ki je posvečen Johnu Cassavetesu, Clintu Eastwoodu, in Edgarju G. Ulmerju. Poznamo prvega, pričeli smo spoznavati drugega, toda kdo se spominja tretjega?

KLASIČNO ALI MODERNO

Serija B je bila narejena po modelu klasičnega hollywoodskega filma v senci velikih studijev. Sredstva (čas in denar) so različna, toda način produkcije in izdelave filma, tehnična infrastruktura je nespremenjena. Kako je lahko film serije B, ki je bil narejen z istim materialom (tehničnim, človeškim, fikcionalnim) kot film A, tako različen od slednjega? Če si danes ogledamo nekaj filmov, opazimo radikalno zarezo med serijo B in med kanoni klasične estetike ameriškega filma. Film kot »Detour« je bližji Dreyerjevemu »Ordet« kot katerikoli drugi ameriški film svoje dobe, in serija B iz 10-ih let je na nek splošen način sodobna italijanskemu neorealizmu (kočljivi pogoji snemanja, tehnike pripovedi, in režije).

Tako serija B ni direktno izžarevanje podlage produkcije ranga A. Ali je torej serija B moderna, ne da bi to vedela? Recimo, da so zaradi pogojev produkcije režiserji B serije bili primorani v večjo iznajdljivost. Na primer: zavetje so imeli v besedi, kar producenta ni veliko stalo, kar pa je zahtevalo s strani igralcev in režije večjo vzdržljivost in več energije. Svobodneje so se lahko zatekli k offglasu in zunanjemu polju, kar pa je odskočna deska za popolnoma nenavadno režijo, s katero so se izognili pomanjkanju denarja. Tako kot pri Tournerju, kjer je zunanje polje vse (determinirajoč princip njegovega načina režije) in kjer vse (figurativnost) konča tako, da izgine v zunanjem polju. Na kratko — namesto, da bi bila B serija pasiven posnetek in da bi tako zmanjševala estetiko A filmov, se je zgodilo, da je serija B skozi pobude nekaterih režiserjev prispevala k neki resnični estetiki in rarefakciji, ki sta bili blizu Bressonu, Dreyerju, Straubu, Durasovi. Malo po sili razmer, to je pod težo ekonomskega pritiska, vendar kljub vsemu rarefakcija.

ROJSTVO IN PROPAD VZPOREDNEGA IMPERIJA/SERIJA B SKOZI ŠTEVILKE

Serija B se je rodila z zvočnim filmom in predvsem zaradi njega. Pojavila se je zato, da je odgovorila na upadanje obiskovanja kinodvoran in prenovila kinematografsko industrijo v krizi. Leta 1930 je v ZDA tedensko obiskalo kinodvorane 110 milijonov gledalcev. Leta 1933 obisk pade na 60 milijonov, kar je približno za 50 %. 1934 se številka povzpne na 76 milijonov in se leta 1939 ustavi pri 75 milijonskem tedenskem obisku. Mejo 100-ih milijonov ponovno preseže leta 1946, kar je 2/3 takratne ameriške populacije, da bi se leta 1948 znižala na 85 milijonov. Leta 1950 se je proces upadanja povečal in dosegel usodni prag 60-ih milijonov iz leta

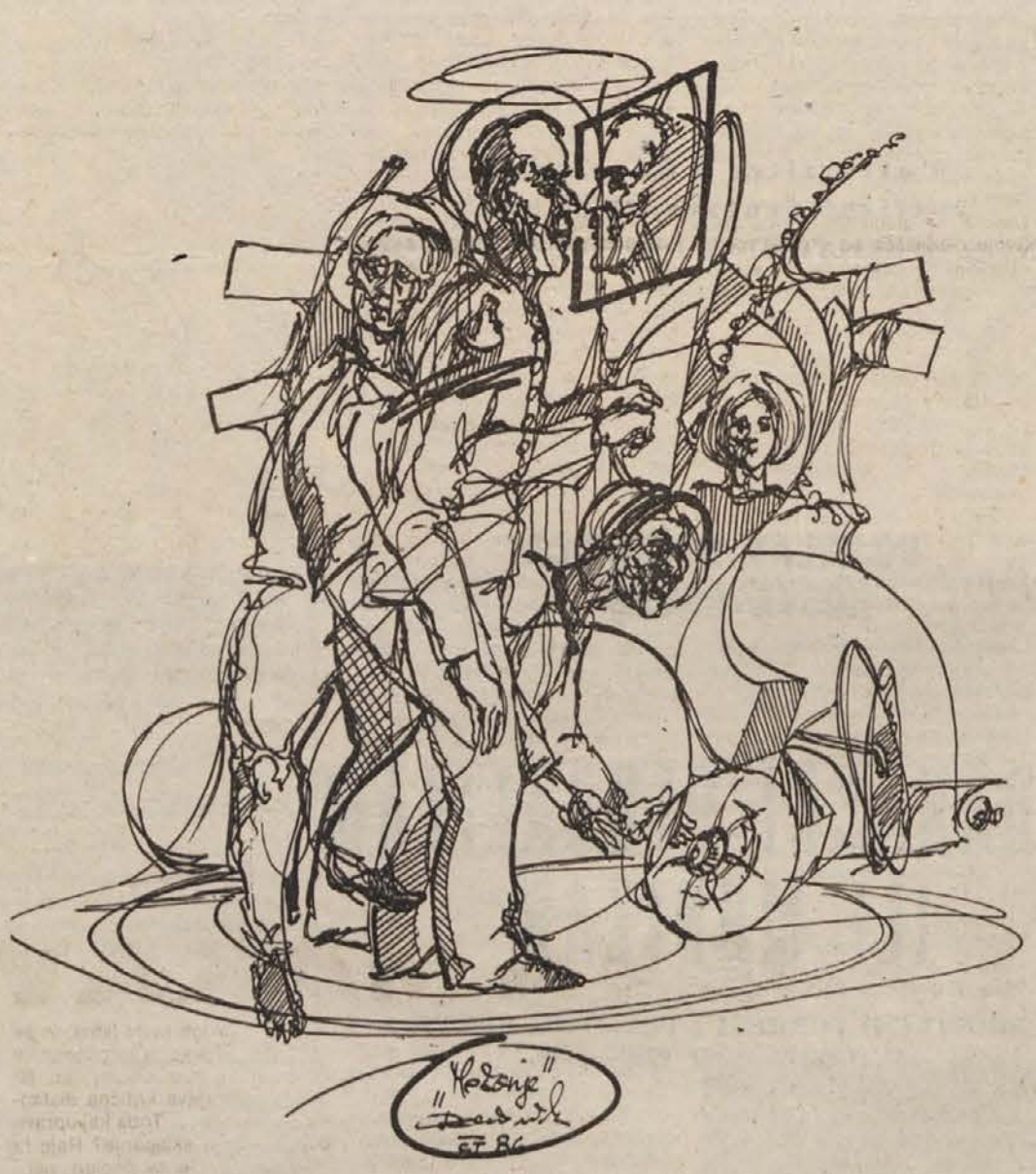

1933. Padec, ki je bil od takrat naprej neizogiben, je pospešila še televizija in število obiskov leta 1957 pade na 40 milijonov. Na koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let tedenski obisk kinodvoran niha okrog 20 milijonov gledalcev. Eksistenca serije B se mimogrede lahko prebere v teh številkah. Uradno, se pravi industrijsko, je rojena med letoma 1933—34, v trenutku, ko se je padec obiskov nenadoma zaustavil. Znaki propada pa so se pričeli kazati proti koncu 40-ih let, da bi nato v začetku 50-ih let serija B uradno — vendar ne realno — izginila.

Na enako evolucijo naletimo, če pogledamo tabelo letne filmske produkcije. 300 filmov v letu 1930, 361 filmov leta 1943 in v letu 1941 rekordno število 492 filmov; ob koncu leta 1940 so številke podobne tistim iz leta 1934. Tendenca padanja se okrepi (253 filmov leta 1954) in od leta 1959 redno stagnira pod 200 filmov letno. Še enkrat nenadni presežek filmov v notranjem ritmu standardne produkcije, povečanje letne produkcije, sovpade s krivuljo obiskov in dá natančno indikacijo časa v katerem je obstajala serija B. Večina zgodovinarjev se strinja glede življenjske dobe serije B, ki naj bi bila 15 let (njena zlata leta pa so bila med 1934 in 1949 letom).

DVOJNI PROGRAM

Serija B spočetka ni bila ideja producentov, čeprav so le-ti pozneje postali glavni člen v verigi. Enačba o poceni in hitro posnetih filmih (to sta dve bistveni karakteristiki serije B), ki bodo omogočili naglo in predvidljivo amortizacijo, izhaja iz protislovnega računa z duhom serije B. Izvorno je serija B predvsem iniciativa načrtovalcev programa kinodvoran. Programerji so bili tisti, ki so reagirali ob upadanju obiskovanja kinodvoran in so proti temu vpeljali prakso dvojnega programa. Predlagali so glavni film, (ki je bil isti kot prej), vendar podvojen z nekim drugim, manjšim (tako v trajanju kot v stroških), kar je v očeh gledalcev zgledalo kot darilo, brezplačni dodatek. Tej zahtevi občinstva (dva filma za enega), izrabljeni in še dodatno napihnjeni s strani programerjev, so hitro pritegnili tudi producenti in pričeli producirati »več«, da bi tako zadostili novim mrežam programov.

Da je produkcija tako hitro odgovorila na pobudo lastnikov kinodvoran, deloma razloži, zakaj je serija B, kolikor je film produkt, do danes ostala nedefiniran objekt, težko razumljiv v svojem ekonomskem in estetskem statusu, zakaj ni bil samo način produkcije ta, ki je iz njega naredil B film, ampak tudi način prihoda v redni program. Konec koncev, je programiranje odločilo o statusu filma. Če je večina B produkcije bila prikazana v terminu serije B, v dvojnem programu, pa se je zgodilo, da so neuspel A film Major produkcije prepustili družbam, ki so producirale samo serijo B, zato da bi ga prikazali v kategoriji B dvojnega programa.

Recipročnost je resnična in velja tudi obratno: tako so v Hollywoodu gledali filme, ki so bili producirani v prisilnih sponah filmske B družbe, ki pa so nosili komercialni naboj, in so, vključeni v serijo B, presegli meje njene distribucije. Ti filmi so bili preko vodilnih predstavnikov družbe prodani Majorju in bili prikazovani v terminu A dvojnega programa. Ta medsebojna zamenljivost statusa med filmom A in B razloži večinoma negativno slavo, ki obkroža film B. Od dveh filmov, ki sta bila prikazana v dvojnem programu, je bil film B ocenjen za manj kvalitetnega, nevrednega možnosti komercialnega uspeha. Sodbe o vrednosti ne angažira nič drugega kot politika producentov.

Prvič se je sistem dvojnega programa pojavil v ZDA leta 1932. Leta 1935 so preuredili 85 % kinodvoran, razen prvorazrednih v velikih mestih. Tudi pred letom 1935 je bilo nekaj poceni filmov, ki bi zaradi tega lahko sodili v serijo B, vendar je hitra razširitev dvojnega programa narekovala obvezno produkcijo B filmov v serijah. V tem času so bili štirje ogromni Majorji (M. G. M., Twentieth Century Fox, Warner Brothers, Paramount) in trije mini Majorji (R. K. O., Universal, Columbia) prisiljeni odpreti oddelek zraven spadajoče produkcije s studiji, tehniki, igralci, režiserji, da bi tako zadostili kinematografskemu B programu. Vzporedno so se pojavile majhne družbe (Mascot, Monogram, Republic), ki so se posvetile samo produkciji filmov B za dvojni program.

BREZ IZGUBE NI DOBIČKA

Bili bi v zmoti, če bi mislili, da se je serija B pojavila zato, da bi povečala dobiček od filma s proporcionalnim zmanjšanjem stroškov produkcije, ki so bili fiksni že od vsega začetka. Filmov niso snemali hitro in poceni zato, da bi povečali maržo dobička. Produkcija serije B nikdar ni bila mišljena kot v sebi rentabilna produkcija ali neposredno sama sebi zadostna. Če je serija B omogočila Hollywoodu povečati in okrepiti njegovo moč, tega ni storila direktno, ampak indirektno, v tem smislu, da je film B na novo privabil gledalce v kinodvorane na ogled filma A, ki je sam zase iz tega potegnil ves dobiček. Produkcija serije B je bila brez tveganja. Po tej strani ne sodeluje v igri, ne sodeluje v praznem prostoru med koncepcijo projekta in rezultatom, ki se vidi v akumulaciji dobička ali v vrtoglavici izgube. Serija B je film računa, katerega produkcija je planirana vnaprej in izključuje možne neuspehe. Če je Hollywoodu omogočila povečati produkcijo, so produktivne sile, prenovljene s politiko dvojnega programa, bistveno prenesle svojo suplementarno energijo na produkcijo filmov A. Neenakost med filmom A in B v dvojnem programu ni samo problem vrste, ranga ali vrednosti, ampak finančnega uspeha. Film A je gledan s strani dobička, medtem ko je za film B rezerviran pavšal. Film A se je prodajal s takso 60/40: 60 % izkupička se je razdelilo med producenta in distributerja, 40 % je pripadlo kinodvorani. Za izjemno uspel film se je dobiček pogosto razdelil v razmerju 80/20,izjemoma celo 90/10. Obratno se je film B vrtel za fiksno ceno. V to ceno je bila všteta taksa na lokacijo, kot tudi število lokacijskih točk, vnaprej domenjenih, ki so na rigorozen način določale proračun in koncepcijo filma. Stroški B produkcije so temeljili na zagotovljeni predprodaji. Višina stroškov je bila zaradi takse in števila dogovorjenih lokacij predvajanja seveda različna. Pri tem seveda niso pozabili na dohodkovno kritje, ki je bilo odtegnjeno na isti način kot pri filmu A; to je zneslo okoli 10—15 % pri, v povprečju, 15000-ih dolarjih izkupička filma B. Bilo je torej nepojmljivo, da bi film B lahko izgubil denar, kot tudi ni bilo mogoče, da bi ga veliko prislužil, saj je dobiček prevzel formo vnaprej dogovorjene določene provizije. Serija B ustreza ničelnemu računu. Vse je preračunano na način ekonomije produkcije filma A v okviru ogromnega dobička. Bilo je zadosti, da je v istem programu film B ugajal bolj kot film A, in že je slednji, favoriziran s procenti, izšel iz operacije kot zmagovalec. Pravilo je preprosto, hkrati pa tudi obtožuje cinizem sistema vse do njegovih pleonazmov: po definiciji je bila produkcija serije B obsojena na obstoj na vedno istem nivoju. Lahko dodamo, da razlika med A in B filmom deloma izhaja tudi od tod: film B je produkt, je tisti, ki ne sme ustvariti dobička (ker je bil ustvarjen s sredstvi in produkcijo serije B) ali pa tega ne zmore (v primeru produkta A, deklasiranega in programiranega v B).

ZAKON ANTI-TRUSTA

Leta 1948 se je moral Majors zaradi zakona o anti—trustu odpovedati svojim kinodvoranam. Ta obvezna razcepitev je povzročila progresivno opuščanje dvojnega programa in potemtakem tudi opustitev avtonomne B produkcije. Leta 1949 je Paramount prodal svoje kinodvorane, naslednje leto je bil na vrsti R. K. O.. 1952 je M. G. M. prepustil svoje dvorane Loewsu, Fox pa svoje National Theatru. Družba Warner je to storila leta 1953. Hkrati so te družbe prenehale z medsebojnimi poslovnimi stiki pri produkciji B. Seveda so se tudi po tem obdobju snemali B filmi, vendar, zaradi novega zakona, nikdar več tako načrtno in v takšnem obsegu, ampak le sem ter tja. Film B tako vstopi v novo zgodovino, vse do danes.

Spet bi se zmotili, misleč, da je nastop televizije kriv za propad produkcije B. Nasprotno: televizija je sama po sebi nasledila dejanski presežek (igralce, režiserje, nenadoma nezaposlene) in presežek produkcije, zaustavljene v polnem teku, zaradi zakona iz leta 1948. Televizija ni povzročila propada produkcije serije B, ampak je bila samo srečni dobitnik njenega prisilnega prenosa.

Cahiers du Cinéma, 1985

p.: Leonora Nardoni

KUKAVICE NAD LETEČIM GNEZDOM 1975—1986

»Ponovno odkupljena licenca« — če ste prezrli ali ste bili premladi, si oglejte, če ste pozabili, si oglejte, če mislite, da niste pozabili, si oglejte in se prepričajte . . . Ni nam do tega, da bi razkrivali ekonomsko zaledje domače filmske distribucije. Zanima nas sprememba. Gospodar filma je vendarle gledalčevo oko, četudi se ga ne more dotakniti. In prav oči so, ki so se spremenile. Ob Formanu, ki je že dolgo (čeprav včasih rahlo zapozneli — Hair, Let nad kukavičjim gnezdom) modni zapisovalec (ne kreator), kronist nečesa, čemur bi lahko rekli atmosfera mikro Zeitgeista Zahoda, je seveda lahko govoriti o spremembi in zastarelosti. V našem drobezljavem stoletju generacije pač hudičevo hitro menjavajo zabuhle obraze svoje metafizike.

Let nad kukavičjim gnezdom je film prezrtih možnosti. Ko se vztrajno oklepa sklenjene arhitekture, postavljene na temeljih lastne (ene same) optike, se mu izmuznejo številne možnosti osvobajajočih odvodov relativizacije. Oblast, ki producira lastne podložnike, tako da jih interpelira na vedno razpoložljivo mesto patoloških objektov obvladovanja (preko manipuliranja z erotičnim seveda, toda pustimo to, tukaj imajo monopol vednosti posamezne institucije, slišim, da bodo pri društvu prijateljev mladine osnovali odbor za ohranjanje dušne in moralne čistosti, obljubili so mi mesto dopisnega svétnika), je arhetipska zastavitev razvitega družbenokritičnega motrenja. A kaj se je iz tega izcimilo? Nekaj ameriškega, kajpada — naivna mitologija antipsihiatrije. Mimogrede, tudi Formanova gesta je prav preoblačenje (in ne Slačenje): demitologizira, da bi goloto nanovo mitologiziral (Amadeus in problem umetništva). Seveda pa je čez deset let gledalec tisti, ki mora »novo« mitologijo demitologizirati. Vendar pa zadeva ne prinaša zadoščenja, kot bi ga pričakovali nekateri samovšečni kritizerji. Zato naj, da bomo Formanu pravični, povem še tole: rokokojsko-sholastična zgodba Amadeusa, podložena s tradicionalno Formanovo korektnostjo in profesionalnostjo celotnega projekta in z izpiljeno spektakelskostjo *(o glasbi molčim, prehitro bo film ob njej postal problematičen)*, je subtilnejša in bolj razvajena od sicer trdne enodimenzionalnosti ptičje tragikomedije. Ni izključeno, da bo demitologizacija Amadeusa v devetdesetih letih, če stvari pri nas seveda ne bodo spremenile hitrosti, zadela samo njegove obrobne rezsežnosti.

Da ne bo nesporazumov: Let nad kukavičjim gnezdom je skozinskoz gledljiv film, zgodba koherentna, kompozicija in ritem trdna, brez vrzeli, igra briljantna (nič čudnega, vsi so naturščiki — »oblast« in »norci«, morda sta to edini vlogi, ki ju znamo vsi dan za dnem brezhibno odigrati — gre sploh za igro?), Jack Necholson neponovljivo obvladujoč velikiplan, toda . . . Kar je filmu ob današnjem predvajanju odveč, je gledalec (subjekt osemdesetih), ki mu implicitna mitologija norčevstva že preseda.

Še komentar, ki sem ga slišal na enem polnih ljubljanskih mestnih avtobusov: *»ful špon film. Jack Nicholson in Indijanec nimata kaj delat, pa se gresta zajebavat v norišnico.«* Komentar tepcev, porečete. Že, že, toda tepcev osemdesetih let. Tudi oni so zamenjali svojo slepoto. Indijancem pa je koža tako in tako zbledela in nič več ne razbijajo oken.

Ko boste v zgodnji pomladi prvič zaslišali kukavico, dajte, zmigajte nekoliko svojo glavo. Da bo v njej kaj zacingljalo, sicer močno dvomim — odvisno pač od usode in od vas. Toda negujte svojo pozornost, kukavice so, naveličane lastne nemorale, spletle svoja gnezda. Iz leta v leto bolje obvladujejo skrivnosti ptičjega rokodelstva. Oponašalke pač. Ampak tam, tam ni sedemdesetih in osemdesetih, ni filma, ni špekulacij, **tam je bolezen, ljubčki.** Takšna, kot smo je danes po pravici že rahlo naveličani.

Boris Svetel

UMETNOST / KOT STIČIŠČE NASPROTIJ

Vili Ravnjak

Šestdeseta leta dvajsetega stoletja predstavljajo svojevrsten vrh in konec moderne gledališke umetnosti. To obdobje obsega celo stoletje in se pravzaprav začenja z romantiko, prvo zavestno umetnostno ideologijo in prvim, za avantgardizem tipičnim, »pro et contra« obnašanjem. Avantgardizem doživi svoj prvi vrh koncem prejšnjega stoletja, drugega pa v dvajsetih in tridesetih letih z dokončno osmislitvijo v Artaudovi in Brechtovi teoriji. Oba misleca in tudi gledališka praktika želita iz gledališča narediti nekaj koristnega, uporabnega, namenskega. Njune ambicije se v najbolj ekstremni varianti pokažejo v vsesplošni kontrakulturniški revoluciji šestdesetih let. V happeningu na eni in fizičnem, spektakelskem gledališču na drugi strani. Želja, kako narediti umetnost čimbolj zavezano in povezano z življenjem, se je končala s happeningom, ki izenači umetniško in življenjsko stvarnost; nezadostnost literarnega, tudi realističnega gledališča, pa je iznašla s pomočjo eksperimentalnih, gledališki medij raziskujočih metod, svoj nadomestek v fizičnem znaku telesa in zvoka; gledališki jezik kot tak je ostal razdrobljen na elementarne prafaktorje, morfemske enote.

Gledališka umetnost je v svojih končnih konsekvencah doživela v šestdesetih letih svojevrsten kolaps, pravi umetniški samomor. Zlila se je z življenjem in pristala v razbitinah lastnega jezika. Dejansko stanje je bilo torej enako ničti točki. *Umetnost kot taka je bila ukinjena.*

To so kmalu spoznali tudi sami protagonisti teh samomorilskih aktivnosti. Tako so se nekateri med njimi z umetnostjo prenehali ukvarjati (npr. Grotowski), drugi pa so se postopoma vrnili k priznavanju osnovnih gledaliških zakonitosti. Iz vrst teh drugih so izšli glavni oblikovalci postmodernistične gledališke estetike sedemdesetih in osemdesetih let. Med njimi tudi Brook, Zadek, Stein, Strehler, Ciulli, Bondy in drugi. Osvojili so gledališke institucije. Svoje gledališče so v veliki meri utemeljili na reinterpretaciji klasike, predvsem starejše, pa tudi na dramskih tekstih dramatikov, ki so tako ali drugače sovpadali s šestdesetimi leti (Strauss, Mueller, Kroetz, Pinter, Shaffer, Handke, Turrini), gledališko umetnost pa definirali kot intelektualno-kritično in polemično (politično in moralno), temelječo na čutnem spektaklu.

Gledališče poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih let, ki ga je mogoče v splošnem označiti za postmodernistično (dogaja se po padcu avantgard in z eklektičnimi metodami uporablja vse mogoče stile in vsebine), pri podrobnejšem pregledu razpade na več razločljivih smeri, in sicer: v retrogardizem, novo sintezo, polemizirajoče eklektično gledališče in v več sočasnih anahronizmov.

Retrogardizem je najbolj ekstremen postmodernizem. Imenovati bi ga bilo mogoče tudi neoavantgardizem, antiavantgardizem. Delovati želi po obrnjenih avantgardnih principih in združuje vso stilno avantgardistično tradicijo v specifičen postmodernistični gesamtkunstwerk. Taka je npr. estetika dunajskega Serapions Theatra ali ljubljanskih Scipionov.

Situacija **nove sinteze** je na prvi pogled nejasna in nebogljena. Iz razbitin, ki jih je pustila za sabo gledališka revolucija šestdesetih let, torej iz osnovnih, najbolj temeljnih elementov gledališča, skuša graditi nov jezik dramskega gledališča, ki pa verjetno ne bo kaj bistveno drugačen od doslej poznanih. Gre za razgradnjo znaka, s katerim operira današnje spektakelsko (semiotično) gledališče, v simptom. Znak poseduje pomen v koncentrirani, zbiti obliki. Je predmet, ki kaj pomeni ali išče zvezo z drugim predmetom. Simptom pa je slučaj, dogodek, naključje; vnanji znak, pred-znak, napoved, karakteristika nečesa. Bistvo dramskega gledališča je v simptomu, tj. v večpomenskosti — v procesu dogajanja, v igri, dejanju, besedi (vendar ne v smislu literarnega gledališča), v zgodbi. Zametke take estetike je npr. pokazala predstava »Gevrey-Chambertin«, gledališča Chapeau rouge iz Pariza ali pa »moč gledaliških norčij«, skupine Jana Fabreja iz Antwerpna. To gledališče spet začenja graditi na aluziji. Izmika se spektaklu, je precej asketsko, klasično izčiščeno, gradi na človeški psihi (emocijah), in »dihu« telesa.

Polemizirajoče gledališče je podaljšek happeninga šestdesetih let oz. ritualno-političnega in spektakelskega tipa gledališkega ustvarjanja. Danes vsekakor dominantno gledališče. Dogaja se predvsem v institucijah. Uporablja moderno tehnologijo, visok igralski profesionalizem, dramaturško-znanstveno pripravo. Intelektualno in čustveno problematizira celotno zahodnoevropsko historično izkušnjo, opirajoč se predvsem na klasiko (v sedemdesetih letih najbolj aktualna starogrška tragedija — Stein: Oresteja, Shakespeare; v začetku osemdesetih romantika; zadnji dve leti — 17. in 18. stoletje: barok, rokoko, razsvetljenstvo). Ena glavnih podzvrsti tega gledališča je tip politizirajočega, političnega — v jugoslovanskih razmerah Ristić-Jovanović-Pipanovega »revolucionarnega« gledališča. Poleg tega živijo še številni **anahronizmi** — od »predrevolucijskega«, literarnega gledališča, do ekstremnega happeninga, uličnega gledališča in drugih oblik.

Približno taka je situacija danes. In kaj lahko pričakujemo jutri? Predvsem nikakršne enotnosti. Različnost bo še bolj poudarjena. Sicer bodo verjetno obveljale nekatere skupne značilnosti, kot npr. poudarjena estetskost in artificielnost, visoka profesionalnost, privzemanje najmodernejših tehnologij (kakor tudi njihovo ekstremno zanikanje); v vsebinskem pogledu pa: smrt in ljubezen, strah in nasilje, beg pred resničnostjo (v grotesken smeh in čudežno pravljičnost). Intenzivno bo prisotna težnja po ustvarjanju maksimalne **iluzije** (iracionalen spektakel, ki pa bo grajen na matematično racionalni strogosti forme), pa tudi **deziluzije** (intimističen, asketski teater človeške bližine, topline, poezije — zaradi medijske prezasičenosti se bo potreba po pristnem človeškem kontaktu in neposredni bližini stopnjevala). Če bodo dogajanja v okviru nove sinteze obrodila sadove, se zna postopoma oblikovati nov tip dramskega gledališča, ki bo gradil najverjetneje na **aluziji** (tako kot starogrško ali elizabetinsko gledališče) ali **iluziji z odrsko zavestjo,** na dejanju, zgodbi. To bo gledališče igralca in dramatika. V njem režiser, vsaj tak kot ga poznamo danes, ne bo imel kaj početi. Seveda pa bo v ostalih tipih gledališča dominiral še naprej, najbolj bo potreben političnemu gledališču — ideološko-himničnemu, ideološko-kritičnemu in intelektualno-diskurzivnemu, pa tudi žanrskemu gledališču vsakdanjih tem, musicalu in še kje.

Torej raznovrstno, pisano in med seboj že kar nasprotujoče si gledališče. Hkrati pa med ostalimi modernimi visokotehnološkimi mediji, kot sta npr. televizija in video, za modernega človeka komaj kaj vredno, *skoraj neopazna reč.* Obstaja pravzaprav veliko vprašanje, kaj bo sicer pomenila modernemu človeku umetnost na pragu tretjega tisočletja. Čeprav bi lahko na osnovi izkustva današnjega sveta rekli, da mnogo. Vendar, vsi ljudje nikoli ne bodo imeli estetskih potreb, zato bi bil pretirani optimizem odveč. Toda tistim, ki jim bo umetniška želja življenjska nuja, zna umetnost pomeniti mnogo. Celo mnogo več kot nam to pomeni danes ali kdaj koli prej.

Današnji svet je tako atomiziran in shizofren, da nobena enotnost ni več mogoča. Največ, kar sploh še lahko dosežemo, je toleranca in spoštovanje različnosti. Človek živi po znanstveno-tehničnih merilih, razcefran v posamezne ideološke svetove, fragmente. Znotraj tega razbitega, shizofrenega prekletstva, lahko nastopi umetnost kot proces pomirjanja nasprotij in ustvaritve nekega, sicer lažnega, vendar enotnega jaza. Območje odsotnosti volje. Trenutek večnosti. Tihe radosti in nerazumljive sreče, ki nam jo omogoča doživetje katarze s sočasnim spregledom človeške bede in veličine. Čisto katarzično spoznanje — umetnost v svoji etični funkciji. To bi verjetno morala biti prava umetnost prihodnosti! Ne glede na svoj stil. *Umetnost, ki bo človeka etično plemenitila in ne ideološko begala.* Aristotel namesto Platona!

Človek je imanentno duhovno bitje in nahaja svoj najvišji izraz v duhovnih dejavnostih. Osnovna naloga umetnosti, če smemo to sploh tako poimenovati, bi morala biti vrnitev vere in zaupanja v moč človeškega duha. Tega ne moremo pričakovati od znanosti in tehnike, kaj šele od socialno-političnih ideologij! Filozofije ni več; univerzalnih, prvinskih in za vse sprejemljivih religij tudi ne. Torej! — Upajmo, da se bo v človeku zdramil samoohranitveni duhovni instinkt.

Sicer se zdi, da danes obstajata pravzaprav samo dve razvojni možnosti: ali duhovna (in s tem etična) prenova družbe, ki bo morala iznajti visoke oblike strpnosti, medsebojnega spoštovanja in tolerance, ali pa stopnjevanje v barbarstvo, v popolno brezvladje in anarhijo, v definitiven razkroj — v logiko fizičnega in moralnega cinizma. Morda se bo zaradi stopnjujoče se grožnje individualne in kolektivne smrti, ki je iz dneva v dan otipljivejše (zmerom realnejša možnost atomskega uničenja, aids, ekološke katastrofe), dogodila nova definicija smrti, kar bi potegnilo za seboj celotno redefiniranje etične podstati družbe.

Pravzaprav se svojevrstna duhovna regresija že dogaja. Gre za generacijo ustvarjalcev, rojeno okrog leta 1960, ki se od prejšnjih, upornejših in programsko-manifestativnih generacij, bistveno razlikuje. V to jo postavlja splošna duhovna in kulturno-umetniška situacija, ki je enaka ničti točki. Mladi so prisiljeni reagirati konstruktivno, z vidika nekdanjega uporniško-destruktivnega avantgardizma »konservativno«. Kot da se ustvarjalni proces zgodovine začenja znova. S postavljanjem novih vrednot, idealov — nove duhovne zgodbe in kulturne zgradbe, ki se verjetno ne bo kaj bistveno razlikovala od prejšnjih, tistih, ki so jih predhodne generacije uničile, vendar bo drugačna, nova, »naša«. Morda je tako gledanje preoptimistično, tudi zato, ker je današnja mlada generacija izrazito resignirana, nepovezana, utrujena. Ne proklamira svoje različnosti v manifestnih oblikah, temveč preprosto živi in dela drugače kot njihovi predhodniki. *Gre za generacijo, ki ne želi delovati iz »out« pozicije; tiho in neopazno prehaja v institucije ali pa se sama obnaša institucionalno.* Zdi se, kot da črednega nagona ne pozna; če pa se ta že pojavi, nastopi v izrazito ekstremnih variantah. Generacija samozadostnih posameznikov, otroci vsesplošne atomiziranosti in shizofrenosti današnjega sveta. — Želja po avtoriteti in izrazitih osebnostih. Način komunikacije (medsebojne in medgeneracijske) še ni prav izdiferenciran, vendar zna biti tudi izrazito totalitarističen, če upoštevamo nekatere vidike eklatantnih, v skupine povezanih predstavnikov ali tudi demokratično toleranten, saj v večini primerov ne gre za nikakršno vsiljevanje konceptov, kakor tudi ne za negiranje tujih idej, prej bi lahko govorili o neki splošni ignoranci oz. čustveni indiferenci do drugačnosti, preteklosti.

Najbolj tipična skupna lastnost mlade generacije je torej različnost, konstruktivna različnost. In pa želja po ustvarjanju nečesa trajnega, oprijemljivega (vrednote, h klasični zrelosti stremeče umetniško ustvarjanje). Svojevrstna statika. Priklic večnosti. Zato velja osrednja pozornost vsebini. Napredek v umetnosti je le pogojen. Dogaja se predvsem na področju forme. Vsebina le variira.

Pri modernizmu dvajsetega stoletja so v ospredju vprašanja forme. Tudi pri tako velikih ustvarjalcih, kot je npr. Artaud, govorimo o vsebini predvsem skozi formo. Toda, opreti se na statiko in stremeti k večnosti, pomeni prenehati se ukvarjati s formalnimi inovacijami in se v prvi vrsti posvetiti vsebini, zgodbi. Čim se ukvarjamo z vsebino in izdelujemo (pripovedujemo) zgodbo, moramo tudi misliti o etičnih relacijah. Na tej točki pa se spet znajdemo pri Aristotelu in njegovem katarzičnem ognjišču, ki je morda poslednje pribežališče za shizofreno raztrganega modernega človeka. — Umetnost kot coincidentia oppositorum, torej.

ZADEVA MAKAVEJEV

Ljubljana, 7.—16. 1. 1987, retrospektiva filmov Dušana Makavejeva v CD (Človek ni ptica, 1965; Ljubezenski primer ali Tragedija uslužbenke PTT, 1967; Nedolžnost brez zaščite, 1968; WR — Misterij organizma, 1971; Sweet movie, 1974; Mr. Montenegro ali Biseri in svinje; 1981).

Koga srečam za šankom bifeja v CD? V. d. gl. in odg. urednika, jasno. Dečko je kaj redkobeseden: »Ti si dobil vstopnice za Makavejeva, daj, napiši nekaj. Mudi se!« Kar prebirate, je izpolnitev njegove želje (mar počnemo kdaj kaj drugega?), napisana v neki januarski noči ledenih rož. Let us go then, you and I . . .

Dušan Mekavejev, ki so mu nekatere institucije naprtile vlogo enfant terribla jugoslovanske kinematografske produkcije in s tem usmerile percepcijo njegovih filmov (vsaj pri dobršnem delu publike) na iskanje Tistega, kar mora biti . . ., zaradi česar . . . Jasno je, še enkrat smo se pripričali, da Tistega na koncu seveda ni, kar pa nikakor ni pomanjkljivost filma, ki s tem nima nobenega opravka, temveč je dokaz več, da oblast za svoje funkcionarje pač ne potrebuje nobene druge legitimacije (povzemam Marxa, da ne bo pomote), razen golega implicitnega sklicevanja na lastni status vse drugo je ples v maskah, karneval. Tako. Niti besede več o prepovedi, cenzuri, odnosu oblasti do filmskih stvaritev in ustvarjalcev. Čas je, da se te zgodbice preselijo v Praktično ženo in v Nedeljski dnevnik.

Filmi D Makavejeva dobro potrjujejo mojo tezo o neeksistentnosti fikcije. Preprosto: fikcije ni, ker je ne more biti, ker si v strogem smislu sploh ni mogoče ničesar iz-misliti. So samo realije (od materialnih do idejnih in imaginarnih) in njihovo selekcioniranje, komponiranje ter vzpostavljanje medsebojnih relacij. Montaža na tehnični, slogovni in semantični ravni. Seveda nam ta daje nove celote, nove sporočilnosti, toda daje samo zato, ker jih sami skonstruiramo. Videnemu v skladu z lastno dovzetnostjo, izkustvom in zmožnostjo percepcije pripisujejo smisel, prepuščeni varljivemu branju polziranja označevalcev. Ob Makavejevu n. pr. pogosto govorimo o ironizaciji — pokaže nam kvazi dokumentaren prizor, prežet z naivnim arhaizmom, ga pervertira z glasbo, ki ne daje pričakovanega konteksta, ampak kot leitmotiv vpelje reference na druge ravni filma, in že gledalci reagiramo sproščeno, z nasmeškom in smehom, češ, jasno . . . avtorjeva kritična distanca, ironizacija . . . Toda kaj upravičuje tovrstno sklepanje? Raje bi rekel, da gre le za pogled, neobremenjen z neizogibnimi zaslepitvami, ki jih pač prinaša pripadnost tej ali oni ideologiji. Od tod tisto, kar nekateri imenujejo brezobzirnost in nesprejemljivo amoralnost, pa bi to lahko mirno prekrstili v samostojnost, nevezanost, sproščenost in dragocenost. Morda drži, da Makavejev ničesar ne jemlje resno, toda samo, če hkrati povemo tudi to, da je stvar mogoča le, ker vse jemlje resno.

Praktik semiologije, bi ga lahko imenovali, tega našega D. M., obvladovalec medija. Poigrava se z žanri, od risanke do melodrame, od pravljice do reportaže, od burleske do kriminalke in reklamnega spota, podtika klišejske postavitve in avtentično gradivo, artikulira stvarnost v njeni kompleksni razsutosti in sprijetosti. Sled produkcije pušča v produktu, tehnične madeže procesa konstrukcije v konstruktu, katerega estetsko nosilna sestavina naj bi bila ravno očiščenost od le-teh. Vendar to še malo ne pomeni odstiranja zakulisja, ravno obratno — tudi ti potujevalni efekti, odtisi lastnega delovnega procesa, so le skonstruirano ogrinjalo, ki že po naravi lastne celuloidne pojavnosti ne more pokazati, česar se pač pokazati ne da. Makavejev je seveda na nasprotnem koncu voluntarističnega tropa ekshibicionistov, ki še vedno menijo, da je bistveno tisto, kar je pokazano, in da se dá to tudi pokazati. Ne, Makavejev ves čas ponavlja, da mu še na misel ne pride, da bi nam kazal to, česar se ne dá pokazati, zato pa kaže prav to, da se tega pač ne dá pokazati. S tem je povezano tudi eno osrednjih vprašanj estetike Makavejeva — vprašanje dokumentarnosti in dokumentarnega. In če smo prej rekli, da fikcije ni, povejmo zdaj, da tudi dokumentarnosti ni. Edina možna dokumentarnost je tista, ki se tega zaveda, ki že a priori odbije »objektivno« pozicijo neposredne odslikave sveta in se udejanja prav z doslednim upoštevanjem skonstruiranosti, lažnosti, »igranosti« sleherne dokumentarnosti. Tako z vsakovrstnimi zastranitvami in vložki poudarja, razkriva filmskost filma (in dejanskosti, kajpada), vendar pa jo na paradoksen način prav s tem utrjuje.

Sweet movie je ep današnjega sveta. Vizualen, bestialen, biznisomanski, radikalno posesiven, tekoč in stekleno oster, poln presunljive estetike, prekipevajoče poln naše norosti. Današnji svet ima pač točno takšne filme, kot jih zasluži. Na srečo pa tudi radodarneže, kot je Makavejev, kajti **Sweet movieja** ta svet gotovo ne zasluži. V njem je M. strnil in uravnotežil vse svoje postopke v izbrušeno celoto, v kristalni kaleidoskop (ne pozabimo — optična prevara pravzaprav, v njem so drobci steklovine!), v katerem konzervirani svet pleše po taktu Internacionale, Lili Marlen, Ode radosti in kola. Danes, ko Božanske komedije zlepa ne vzame več kdo v roke . . ., ah, oglejte si Sweet movie, to je vse.

Ve kdo od vas, cenjeni bralci, zdaj kaj več o Makavejevu in njegovih filmih? Ne? No, pa saj to tudi ni bil namen tega pisanja. Izpolnitev želje, saj veste. Makavejev počne enako, izpolnjuje želje tega sveta, le da k želji sveta sodi tudi to, da izpolnitve sploh noče opaziti.

Boris SVETEL

POSLEDNJI TANGO

Zvesti bralci te destrukcijsko dokončne rubrike, kjer je prepozno za vsa objokovanja, ponovno pozdravljeni! Nekaj časa nas loči od prejšnje številke in v tem času se je na mojo srečo zgodilo več stvari, tako da vas nikakor ne mislim spustiti iz rok, nog in rok'rola. Pa gremo kar kronološko, kraj in dogodki ter ključne osebe pa se bodo rotirale (vertikalno in ne horizontalno kot sem nekje zasledil) popolnoma neodvisno, kar bo povzročalo nekake blage vrtoglavice v mojem koordinatnem sistemu.

Kraj dogajanja: Zagreb, dne 10. 12. 1986 ob 20. uri, v Kulušiću. Skupina: JANITORS, z otoka, odkritje lanske jeseni ob izdaji plošče, ki je bila pri angleških kritikih in publiki zelo ugodno sprejeta.

Najlepše pri vsej stvari pa je bilo, da pri nas nismo imeli pojma o njihovem delu, nobene informacije in v bistvu smo bili vsi radovedni poskusni zajčki. Le kaj bo to? Nekateri so govorili o punkpsychobilyju in o ne vem čem, vsi pa so popolnoma udarili mimo. Na razne — bilyje jih na trenutke veže le bobnar z včasih značilnim ritmom, kateremu se pridruži še basist, kopanje kitarista in pljuvajoče-prežvekovalsko-deroči vokal pevca pa imata kar premalo skupnega z vsemi etiketami. Prišli so na oder, silovito začeli, zlivali pesmi eno v drugo (nisem se še odločil, ali je slabo ali dobro, da so si skladbe zelo podobne) in nas brez vdiha, oziroma predaha ali dopuščanja kakršnegakoli presenečenega razmišljanja, držali v šahu eno uro, ko so ravno tako kot so prišli na oder, le-tega zapustili, da publika ni utegnila niti zaploskati. Mislim, da marsikdo sploh ni registriral, kaj se je zgodilo, diši pa mi po izreku veni vidi vici (Julij Cezar). Janitors so svoje poslanstvo izvršili, tudi če ne izdajo nobene plošče več *(upam, da bodo znali preseči padec v lastno kopiranje, ki se mi zdi najnevarnejša čer glede na podobnost izvajanega materiala.).*

Ljubljana, naslednjega dne, 11. 12. 1986, v **mali dvorani** Študentskega naselja (česar nisem razumel, saj se je ljudi trlo), stari znanci alter scene, saj so na njej že deset let; po krivici so bili v senci borbenih tovarišev, skupne cramps, s katerimi so dolgo časa sodelovali, pred časom pa to sodelovanje prekinili: gre za POISON GIRLS — presenečenja skoraj niso možna. Krasno vzdušje pred koncertom, prodaja plošč, majic, revij Poison girls in izdaj ŠKUC-a, video in še kaj je že najavljalo dober večer, katerega nam je potem ob najavi zaželel še Igor Vidmar — *in ni se zmotil.* Sam nastop se je začel s subtilnim duetom najvitalnejše punkerke, več kot petdesetletne Vi Subversa in kitarista Richarda Famousa, edinih članov iz prvotne zasedbe. Tu so se pokazali prvi problemi zaradi neprimernosti male dvorane, saj se ob vsem prerivanju poslušalcev, ki so silili naprej, kakšni kletvici . . . ni dalo zbrano spremljati nastopa, kar je ves čas, to je nekje dve uri, tako motilo, da nisem vedel, kaj bi in sem se sprijaznil s stanjem polovične zavzetosti.

Za obupance so direktno prenašali video v preddverju) Ribe v konzervi so bile ta dan na boljšem! Po pavzi, ki je sledila krasnim vokalno-kitarskim izvedbam (čeprav kitarist včasih ni bil kos nalogi, vendar je Vi magična speljala stvar), so prišli na oder kompletni Poison girls, tokrat v formaciji kvarteta, in odigrali krasen presek svojih najboljših skladb, zaktualiziran z novim albumom. State control'rock'roll, Fear of freedom, I have done it all before so samo eni od biserov, ki smo jih bili deležni v krasni, z energijo nabiti in zelo občuteni izvedbi, kar je ponovno pokazalo ves čar hvaljenih in po krivici odrinjenih Poison girls, ki jim je uspelo to, kar so UK. SUBS le v agoniji poskušali: **preživeti deset let in nato ponuditi izvraten koncert, mogoče najboljši v lanski koncertni sezoni,** seveda v tem rangu *(Še enkrat: počutje je kvarila le premajhna dvorana, saj se nismo mogli niti zabavati niti stati!).*

Skoraj imaginarno si je bilo zamisliti, da nas naslednji teden pričakuje veliki rege koncert z eno vodilnih svetovnih roots skupin MISTY IN ROOTS, največji drugo glasbeni projekt lani. ŠKUC-R.O.P.O.T. in CD sta s pomočjo Misty in roots in seveda publike napolnila dvorano Tivoli in zabava se je lahko pričela! Na začetku kot predskupina skupina z le enim pevcem, nato v nadaljevanju celotna zasedba (trije vokalisti). Male težave z ujetjem same sebe in najdenjem stika s publiko, ki na rege dogodkov očitno še ni navajena (kako pa naj bi bila?), so prebrodili po začetne pol ure, kjer so med drugim zapacali tudi krasen hit Ghetto in the city. Nato je šlo dosti laže, čeprav so se le redki imenitno zabavali, ostali pa bolj nabirali informacije. Škoda, da se trdo kopajoča ritem sekcija z basom na čelu ni bolj izrazito slišala, na drugi strani pa mi je saxofon na momente že paral bobniče in preko njih možgane, kar je bilo docela neprijetno. Pravi show je videti tri pevce na odru, ki vsak na svoj način vodijo skupino, publiko in celoten program; Misty in roots so nam pri temperaturi globoko pod ničlo priredili vročo zabavo in nam dali začetno lekcijo iz angažiranega roots regija s katerim so začeli pred nekaj leti v četrti proletarskega Londona, kjer so ustanovili svojo neodvisno firmo, pod katero so na primer spadali že videni in že razpadli Ruts. Misty in roots so danes resnično eni najboljših, kot tudi BLACK UHURO životarijo in v agoniji koketirajo s popom, ostali pa so se izgubili v eksperimentalnih vodah. Gremo še malo v Maribor, da pogledamo, če se je v tem prednovoletnem času kaj dogajalo. Mesec december je bil sicer značilen po zelo obsežni študentski dejavnosti tipa brucovanj in ostalih »plesov«, poleg tega pa je avantgardna Študentska komuna, v sodelovanju z oživljajočim Klubom mladih, pripravila krasen prednovoletni teden, začenši z novim drugačno glasbenim projektom Mladinskega radia Maribor, kateri bo rjul v ŠTUKU vsak petek (navali narode!), in koncertom cover skupine iz Zagreba LE CINEMA. Naslednje dneve smo zapravljali čas ob pogovoru z Emirjem Kusturico in ob gledanju enkratne upam, da ne dobesedno) predstave Avdicija v izvedbi teatra OBALA in njegovi režiji. Neki torek, ki je bil dokaj navaden dan, je polepšala prva Cocktail party s kulturnim programom, v ŠTUKU pa je triumfiral AGROPOP, od katerega bomo živeli še kakšen mesec, saj je bilo ob nabito polni dvorani razpoloženje publike, ki so si meli noge, in organizatorjev, ki so si meli rokice, na višku in resnično nič ni moglo izostati. Četrtek si je nadel ime Country Christmas in kronal celoletno delovanje Country cluba, ki je dokazal, da se kljub vsemu **da** v Mariboru kontinuirano furati eno sceno, če le-ta nasiti zabave željne množice. Country club je to zaštekal in vsemu dodal še zanimiv četrtkov program, katerega krona so enkrat mesečno koncerti, pika na ž pa posebni datumi, ki so letos pred novim letom prišli kar v modo.

Upam, da se bo tej izredno svetli točki po novem letu pridružil tudi Mladinski radio Maribor, ki je s pomočjo Đimija Stanića, ta je navdušil prisotno občinstvo z dobrim muziciranjem, kamor je stari šarmer dajal odločilno noto, da ga je občinstvo v intervalu od 15 do 60 let pospremilo s huronskim navdušenjem, kar ni najbolj običajno, napolnil z drugačno glasbo v obsegu od rocka do nove glasbe zadnji petek v lanskem letu. Čeprav se vam mogoče zdi smešno, da ste pretrpeli ta članek, ki se je začel z **Janitors** v Zagrebu (še pomnite, tovariši?), zaključujem pa ga z Đimijem v Mariboru, se ne dajte zmesti, saj je to odraz nekega stanja pri in v nas, ki imamo najraje golaže, sploh če so še prednovoletni. Ni v moji kompetenci, da obsojam kogarkoli zaradi programskih smernic, saj bi to bilo le subjektivno mnenje, ki bi bilo krivično do koga drugega, na živce mi gre le prazna ortodoksnost z neobčutkom za to, kdaj je dovolj, na eni strani in *middle-of-the-road* butnglavstvo z vsiljevanjem srednje poti in prilepljenosti na prepovedi vstopa »drugačnim« naporom na drugi (skratka: nehajmo si težit). Tovariši mladinci, saj smo še vsi mladi, zagnani, včasih zaletavi in še kaj, prostora pa je za vse nas, in, edino, če bomo stali trdno skupaj z ramo ob rami — različni kot smo, bomo lahko rekli, da smo prerasli naše starše.

PEC

LAIBACH: ANOTHER OCCUPIED COUNTRY TOOR

Vzpostavitev COUNTRY TOUR 87

Saj že veste; Laibach so najpomembnejša grupacija/institucija, ki je — vsaj deloma oz. vsaj pogojno — izšla iz okvirjev »rock kulture«. Te okvirje celoten »projekt« Laibach oz. bolje — zdaj kompleksen Neue Slowenische Kunst z IRWIN ter nedavno samoukinjenim Gledališčem sester Scipiona Nasice — že dolgo presegajo. Vendar pa se Laibach tako pri nas kot v tujini še vedno pojavljajo (tudi) v medijih, značilnih za rock oz. popularno glasbo — izdajajo plošče pri tovrstnih založbah, nastopajo tudi v tipičnih rock prizoriščih, o njih se piše v glasbenih časopisih, specializiranih za rock glasbo itd.

Zgodovina bojev

Zametki tistega, kar se je kasneje preko »projekta« Laibach razmahnilo v »Novo slovensko umetnost«, segajo v konec sedemdesetih let, eno od pomembnih mest pa je bila ljubljanska Šola za oblikovanje . . . . . Prvi izstop »projekta« Laibach v javnost se je (oz. naj bi se) dogodil 26. septembra 1980 v Trbovljah. Mesto prve medijske akcije, glasbeno-likovnega projekta z naslovom »Alternativa slovenskih kulturi«, je bil tamkajšnji Delavski dom. Na ta nikoli izvršen dogodek — **prepovedala ga je Uprava za notranje zadeve občine Trbovlje** — so opozarjali plakati, polepljeni po Trbovljah in na nekaterih točkah po Ljubljani. Plakati so bili prvi javni manifest nove estetike »Laibach Kunsta« . . .

Vzporedno z glasbeno dejavnostjo skupine Laibach je svoj projekt razvijala tudi likovna sekcija Laibacha. Sledil je nastop na Novem rocku 1982, razstave in ostali projekti v ŠKUCu in na drugih krajih . . . Potem je vse bolj ali manj znano — anatema v »osrednjem« časopisju, »moralna panika« in vse, kar sodi zraven, nato pa »dokončna prepoved« nastopov Laibacha pri nas. Pred tem so Laibach še napol uspeli izvesti turnejo z Last Few Days iz 23 Skidoo — *napol zato, ker je bil koncert v Zagrebu prekinjen* . . . Iz tega časa je ostala kaseta, izdana pri ŠKUCu — **Laibach/Last Few Days.**

Predsedstvo MK SZDL Ljubljane 29. junija 1983: ». . . protestira proti taki aktivnosti skupine«.

Družbenopolitični zbor Skupščine mesta Ljubljane je v istem času ugotovil; »da nimajo pravice za uporabo imena Laibach«.

8. julija istega leta se je Laibahu odpovedala še ZSMS.

Panorama

Jeseni 1983 so se Laibach z Last Few Days odpravili na prvo turnejo po Vzhodni in Zahodni Evropi — The Occupied Europe Tour 1983. Dokument: kaseta s posnetki koncerta v Berlinu — Vstajenje v Berlinu **(ŠKUC 1984)**. V tujem tisku se pojavijo prvi, skoraj brez izjeme pohvalni, včasih prav evforični zapisi o skupini in njenih koncertih.

Laibach so začeli tudi z diskografsko dejavnostjo. Pri belgijski založbi L.A.Y.L.A.H. je izšel prvi EP Boji, nekaj kasneje pri berlinski Walter Ulbricht Schallfolien dvojna zbirka Rekapitulacija, nato pa (končno) tudi pri nas, pri ŠKUCU, velika plošča z naslovom — Laibach.

Prvo obdobje, ki so ga označevale »najprovokativnejše oblike in simboli ikonografije nazi-umetnosti in soc-realizma«, »identifikacija države (politike in ideologije) ter umetnosti«, kolektivnost po vzoru industrijske produkcije in totalitarizma, sarkastična identifikacija z oblastjo, ter rekviziti — uniforme stare jugoslovanske vojske in Maljevičev črni križ na beli podlagi, se je takrat že počasi iztekalo. Zadnji dogodek v tem nizu, pa tudi že napoved novega, je bil anonimni koncert Laibacha v Domu Malči Beličeve v Ljubljani.

Brat moj

Nato pa Neue Slowenische Kunst. Označbe so se vrstile — postmodernizem, retrogardizem itd.

Retrogarda (po strukturalistih): citiranje vključuje »spremembo pomena v drugem kontekstu«.

Takrat simbole rudarjev, futuristov in konstruktivistov že nadomeščajo simboli Naroda — Triglav, kozolec, jelenji rogovi . . .

V 1985 so bili Laibach zaposleni na tujem, pri nas zamolčani. Edini poskus — nastop v dvorani »Moša Pijade« v Zagrebu — so onemogočili organizatorji, ki so zahtevali, da se z odra odstrani (Maljevičev) križ. Laibach seveda na to niso pristali, koncert je bil odpovedan.

Nato pa 1986 in seveda — Krst pod Triglavom s celotno »Sveto trojico« Nove slovenske umetnosti v Cankarjevem domu. Direktor Institute Of Contemporary. Art (ICA), instituta, ki promovira nove tendence v kulturi, je bil navdušen nad predstavo; Laibach so se še konkretneje dogovarjali za delo v tujini.

UMETNOST IN TOTALITARIZEM SE NE IZKLJUČUJETA. TOTALITARNI REŽIMI UKINJAJO ILUZIJO REVOLUCIONARNE INDIVIDUALNE UMETNIŠKE SVOBODE.
LAIBACH KUNST JE PRINCIP ZAVESTNEGA ODREKANJA OSEBNEGA OKUSA, RAZSOJANJA, PREPRIČANJA (...)
SVOBODNO RAZOSEBLJANJE, DOBROVOLJNO SPREJEMANJE VLOGE IDEOLOGIJE
DEMASKIRANJE IN REKAPITULACIJA REŽIMSKE „TRANSAVANTGARDE"

VABLJENI!

V tem času je kongres ZSMS v Krškem sprejel sklep o legalizaciji imena in dela Laibacha pri nas, v tujini pa sta izšla EPja Panorama ter Die Liebe, oba proglašena za najboljši oz. eni najboljših malih plošč tistega tedna (Sounds, Record Mirror, NME). Pojavila se je tudi (pol)ilegalna plošča s posnetki s hamburškega koncerta — Neu Konservatiw, nato pa v Britaniji še »uradna« nova plošča Nova Akropola. Končajmo naštevanje — konec 1986 so snemali za Johna Peela (eno najpomembnejših medijskih osebnosti v Britaniji, sicer voditelja na BBCju), pri založbi SideEffects je izšla plošča ***Europe Occupied Tour 85***, na kompilaciji Vhutemas/Archetypi iste založbe pa sta še dva komada Laibacha. Nastopali so po Belgiji, Franciji in Britaniji, podpisali pogodbo za britansko neodvisno Mute Records (s katero ima ljubljanska ZKP licenčno pogodbo) ter v živo nastopili v baletu No Fire Escape In Hell plesalca in koreografa Michaela Clarkea. Ob tem je izšel še polurni film »Michael Clarke And Laibach«. Mimogrede, zaradi prezaposlenosti s pripravami na ta nastop Laibach niso nastopili na prvem (odpadlem) večeru Novega rocka 86.

Turneja po enotnem slovenskem in jugoslovanskem kulturnem prostoru

Laibach torej že kakšni dve leti niso nastopili pri nas. Sedaj pa ob moralni in materialni pomoči ter podpori **UK ZSMS Ljubljana** pripravljajo turnejo po Jugoslaviji. Prvi nastopi bodo predvidoma **2. in 3. februarja** v Festivalni dvorani v Ljubljani, nato pa v februarju in začetku marca še v Zagrebu, Sarajevu in drugod (tudi v zamejstvu).

V pripravi je plošča z glasbo iz Krsta pod Triglavom, seveda z naslovom **Krst,** izšla bo aprila letos pri Walter Ulbricht Schallfolien (v sodelovanju z neko belgijsko založbo), pri ŠKUCu in ob sodelovanju z UK ZSMS pa bo izšla še druga »naša« plošča — **Slovenski parlament** («posvečena spominu« Jožeta Plečnika). Kaj hočete še več?

P. S. S tem pa so Laibach edina jugoslovanska glasbena (rock) skupina, ki je v tujini sprejeta kot »integralen del scene«, ki se ji posvečajo resni in poglobljeni komentarji, ocene in analize ne samo v vodilnih glasbenih časopisih (Sounds, NME, MM), temveč tudi v drugem tisku (The Observer itd). Laibach pa so celo vplivali na določene britanske zasedbe (predvsem recimo Test Department) . . .

milko poštrak

PREZRTA GLASBA V CANKARJEVEM DOMU

Na koncu preteklega leta smo lahko prisostvovali dvema glasbenima dogodkoma v osrednjem hramu slovenske kulturne ponudbe, ki pa sta žal ostala v senci ne vem katerih drugih velikih dogodkov. Koncertoma je bilo skupno to, da sta kljub temu, da so zanju uporabili najmanjši (koncertni) dvorani v kulturnem hramu, oba pritegnila zelo malo ljudi — od tistih, ki so prišli, pa je le malokdo odšel domov nezadovoljen. Že zato se mi zdi o obeh koncertih vredno napisati vsaj to:
Ritual nova: Mala dvorana, 25. 11. 86

Najprej se pojavi vprašanje za kaj gre. Morda gre za glasbeno skupino, morda pa za glasbeni projekt, ki ne ostaja samo v polju zvoka, ampak išče zlitje kreativnega odnosa do sveta v novo staro formo, v ritual, katerega del je glasba, ob tem pa ima enak pomen še ples v svetlobi diapozitivov, poleg tega nam seveda postrežejo tudi z informacijsko-teoretskim gradivom.

Relativno veliko vemo o dogajanju v Evropi, na Britanskem otočju in v ZDA, skoraj nobenih resnih informacij pa nimamo o delovanju kreativnih skupin iz »zakotja« naše širše domovine. Na vsake kvatre enkrat nas preeneti kreativni izbruh, (ki nam žal skoraj zmeraj v spominu ostane le kot bežni preblisk).

Tokratna erupcija prihaja iz Novega Sada. Gre za dokaj razgibano sceno v produkciji sodobne glasbe, ki noče ostati zaprta v svojo rodno ravnico, ampak se povezuje z drugačnim glasbenim dogajanjem, ki ga je konec 70-tih let sprožilo združenje Rock in Oposition *(na srečo je imelo nekaj odmeva tudi v naših krajih, čeprav je za pankovske ideologe (bilo) preveč eklektično, staromodno etc.), sedaj pa ga uspešno in izčrpno nadaljuje neodvisna založba Recommended Records, ki sicer deluje v Londonu, ima pa podružnice v nekaj evropskih državah. Ritual nova in ostale skupine ter posamezniki, ki delujejo v Novem Sadu, se nikakor ne zapirajo na nobeno glasbeno področje, ampak od najrazličnejših zvočnih kultur jemljejo tisto, kar preseneča in daje možnost kreativnega pristopa — ta je bil zmeraj pogojen s širino in fleksibilnostjo.*

Performance je bil prav prijetno doživetje, čeprav ni mogoče govoriti o kakšnem navdušenju s strani maloštevilnega občinstva. V živo so igrali Boris Kovač na pihalih in sinthyju (ki je sicer idejni vodja in avtor glasbe), Veljko Nikolić na klavirju in tolkalih, Bora Janić na bobnih (ob tem so vključili tudi glasbo, posneto na trakovih), za slajde je skrbela Ivana Indjin, plesala pa je Olja Kovačević. Vse skupaj je bilo izvedeno dovolj domiselno, na estetsko solidnem nivoju in hkrati dovolj živo in zavzeto. Res je, da so performansi stara stvar, res je tudi, da je večina glasbe Ritual nove takšne, ki ne šokira niti z zvočnimi, niti s strukturnimi prijemi, pa smo vse skupaj kljub temu doživeli kot nekaj novega — morda že zato, ker (skoraj) nismo vajeni tako neprisiljenih kreativnih pozicij.

Glede glasbe je treba povedati, da smo slišali zelo domiselni kolaž tega, kar počnejo »resni« skladatelji tega stoletja, ob tem seveda ne moremo zamolčati vpliva tradicije evropske improvizirane godbe, pa seveda komornih pristopov RIO bandov; dodatna pozitivna značilnost glasbe Ritual nove pa je, da so se zazrli tudi v etnično glasbo svoje in drugih kultur, spretno pa znajo pri tem uporabiti tudi vse tehnične izdajbe današnjega časa. Glavna kvaliteta je ob poslušljivosti zagotovo tudi precejšnja raznolikost skladb, čeprav prevladuje mirna meditativnost.

Pri neodvisni založbi **Symposion Records** iz Novega Sada so izdali LP ploščo, ki se najverjetneje ne prodaja v trgovinah na sončni strani Alp — prav absurdno pa bi jo bilo nabavljati iz Anglije, kajne?
Günter Sommer: Okrogla dvorana, 4. 12. 86

Nastop Günterja Sommerja nam je pokazal vsaj nekaj: da sodobna evropska improvizirana glasba še ni mrtvo truplo, da redki poslušalci, ki si v sedanjih časih video/pop industrije še upajo prisluhniti glasbi, niso oglušeli in vsaj še to, da je vsak od nas začutil primankljaj tovrstnih dogodkov. Dogodek pa tovrstni performance prav gotovo je — še najmanj v tem, da ima v dogajanju občinstvo vsaj tako pomembno vlogo, kot izvajalec sam. Günter Sommer je komunikacijo vzpodbudil že na začetku, ko je pokazal na *(rahlo nevsakdanji)* komplet bobnov in rekel, da je pred nami cel (jazz) band. Vsaka skepsa, ki se nam je ob tem porodila v zdravih glavcah, se je razkadila takoj, ko smo slišali prve takte ritma, ki je zaradi uglasitve bobnov sprostil tudi melodične obrazce.

V času video komunikacije in klubskih (disco, pop, jazz) nice'n'easy scen, se sproščena glasba, ki prihaja spontano, iz notranjih pobud, ali iz čiste kreativnosti, če hočete, ne more dojeti drugače kot alternativa, pa čeprav je improvizirana godba v zahodni Evropi že star štos (da ne bo pomote: Günter Sommer prihaja iz Vzhodne Nemčije!).

Na koncertu smo slišali (in videli!) glasbeno dejavnost, ki je neprestano iskala ironično distanco, (da ne bi zabredla v banalnosti), ob tem pa prezentirala tisto živo kreativnost, ki je potrebna za vsak resnejši glasbeni projekt. Od bobnanja kot standardnega udrihanja po napetih kožah ali plastiki, do uporabe mehov za napihovanje blazin (kako se je vse to slišalo, vam verjetno ni jasno — povem vam lahko le, da nas Günter ni prevaral z uvodno izjavo), ob tem je uporabljal glas, razna tolklala in zvočila, pa tudi zvoke, ki jih je lahko staknil v prostoru samem (koncert ni bil ozvočen, kar je le še dodalo komorni čar dogodku). Dobro, glas res ni bil niti najlepši, niti intonančno vedno točen — bistveno je, da smo se ob vsem skupaj pošteno ZABAVALI, kajti glasbeni performance se je na trenutke spremenil v burlesko v najlepšem pomenu besede.

Tako smo zopet na začetku: Sommerjeva glasba je aktualna ravno zaradi komponente zabave, ki je v glasbenem svetu pač trenutno v modi (recimo v zadnjih letih), vendar to počne povsem drugače: v skladu z usmeritvijo evropske improvizirane godbe.

Po izvrstnih solističnih koncertih Lola Coxhila in Keitha Tippeta pred leti in Petra Kowalda na lanski **Drugi godbi** se je pač izkazalo, da so tovrstne predstavitve vrhunskih jazz (etc.) godbenikov v tem prostoru zelo pomembne. *Ampak, kako to dopovedati ljudem, ki NE prihajajo na solistične nastope resničnih velikanov glasbe* (ki poleg tega izvajajo vedno aktualne stvari), *v trumah pa padajo na razne medijske finte z odsluženimi velikani jazza* (da o odsluženih »velikanih« rocka sploh ne govorimo) *in na koncu ne vedo niti tega, da odhajajo s koncertov z dolgimi nosovi?*

RAJKO MURŠIČ

UMETNOST IN MEDIJI NA JAPONSKEM

Težko je natančno vedeti, kakšna je danes situacija v umetnosti na Japonskem — tako zelo je vpeta v dirko, ki danes prežema vso japonsko družbo. Položaj umetnosti in umetnikov je kompleksen in razgiban, še posebno v zadnjih nekaj letih. Ta položaj je posledica velikih družbenih sprememb po drugi svetovni vojni: hiter ekonomski razvoj, opazen napredek v tehnologiji in velikanski razvoj medijev označujejo Japonsko danes. Država je sestavljena iz neskladnih elementov in podobno velja tudi za umetnost. Moderna japonska umetnost je nastajala pod vplivom Zahodne Evrope in ZDA. Japonska kultura je že od nekdaj sprejemala tuje kulture in jih prilagajala svojemu duhu. To je v njeni naravi-simbiotična koeksistenca z drugimi narodi.

V očeh Zahodne Evrope je tradicija triumfirala nad moderno umetnostjo. Tradicijo pa razumejo kot formo, kot stil. Rojstvo moderne japonske umetnosti zapadnega stila in njen specifični razvoj ni med mediji izzval skoraj nobenega interesa. Nasprotno — vpričo razcveta klasične umetnosti je bil način novega izražanja sprejet z zaničevanjem ali pa obravnavan s prezirljivo vzvišenostjo. Kritiki so jih opozarjali, naj njihov razvoj ne bo tako zahodnjaški. Raje ohranjajo nespremenjeno podobo, ki se morda ujema z nostalgijo, toda v realnosti ni nič drugega kot fikcija. Morda se je kot revelt obstoječemu stanju razvil pop art-umetnost sledi zahodnim trendom in jih tudi uresniči. Nekateri so celo napovedovali, da ga bo v kvaliteti presegel. Gibanja kot so neo-dadaizem, pop art ali new paintings so vplivala na vsakdanje življenje Japoncev in ga tudi spremenila. Pojav pop arta je izpodrinil akademsko kulturo s tem, kar imenujemo subkultura.

Začetek sega v leto 1968, ki je v tem pogledu signifikativno tako za Japonsko, kot tudi za Evropo.

Univerzitetno vrenje spodkopava akademizem, njegove vrednote in absolutno avtoriteto: umetniki začenjajo iskati drugačne prijeme.

Pop art je prišel, razvrednotil umetnine in zavzel njihovo mesto v mračnih razstaviščih. Z intervencijo medijev, stripov, popularnih revij in reklam si je čudežno pridobil široko publiko. Pop art prodira v življenje Japoncev skozi ovitke knjig, embalažo komercialnih proizvodov in dekoracijo javnih mest; tudi moda je art pop. Ta impregnacija vsakdanjega življenja s pop artom je naredila obrat tudi v pojmu vrednosti umetnine, ki nekoč ni implicirala pojma participacije. Njena tendenca se kaže v želji po osvobajanju abuzivnih teorij (konceptualne umetnosti, formalizma). Pop art na Japonskem bi lahko primerjali z revolucionarnim gibanjem, ki spreobrača koncept o duhu časa. Razlikuje se od francoskega pop arta, ki, kot je poudaril Roland Barhes, je bilo artistično gibanje med drugimi in je izzvalo zelo kritične reakcije. Na Japonskem se pop art razvija in širi po prostoru vsakdanjega življenja. Serija fotografij »Séaside Photos« je tako navdušila mladino, da so mnogi odpotovali v Mikronezijo ali na Karibsko morje, mesta, kjer so bile fotografije posnete.

Zanemarjena majica na plaži s parom teniških copat, vržena pivska steklenica na modrem nebu, mirno morje . . . — dovršen stil brezhibnega ameriškega življenja. Pop art amerikanizira življenje Japoncev, vedenje publike nasproti umetnosti se modificira.

Ljudje umetniške stvaritve danes bolj občutijo, kot pa razumejo. Za mnoge je neka popolnoma naturalna stvar že pred nastankom komercialna. Umetniki trdijo, da je treba purificirati gravirane podobe, vtisnjene v glavah potrošnikov in jim ponuditi zadnji krik informacij. Ponujajo torej neko informacijo, hkrati s tem pa tudi svoje impresije. Tako je v aktualnem času razlika na Japonskem med reklamnimi plakati in umetniškimi deli majhna, komaj da opazna. Toda publiciteta ni znala stati sama v izvoru fenomena. Lahko bi omenili tudi evolucijo neo-dadaizma iz 60.ih let. Gempei Akagesava npr., je bil obsojen kot ponarejevalec denarja, ko je razstavljal, je to delal v ZDA Andy Warhol, imitacijo bankovca za tisoč yenov. Odkritje drugačne vrednosti banalnih stvari tako uvaja elemente informacije, neke informacije, ki je navidezno brez substancialnih sredstev, toda, v striktnem pomenu besede ta ni nič bolj artistična. Umetnost in mediji se uporabljajo vzajemno in nemogoče je govoriti o katerikoli struji v umetnosti, ne da bi upoštevali oboje. Pomembnost, ki je pripisana informaciji, je funkcija pomembnosti, s katero se neka informacija utrdi. Od tod izvira sprememba vrednosti. Nujno je tudi zagotoviti pravočasnost neke novice. Enormna količina informacij se neprestano širi tistim, ki veljajo za boljše, tako da dobro funkcionira in nihče več ne ve za njen izvor. Vendar izvor ne igra nobene vloge, če že razpolagamo z informacijo. Ta pot v aktualnosti ima najmanj prednosti, z izjemo zastarelih idej. In s pop artom se začenja zanimanje za potek kreacije, bolj kot za dokončane stvaritve (performing art); in vse to na način, da postane razločevanje med umetnostjo in ne-umetnostjo dvoumno. Vendar v realnosti se to vprašanje ne pojavlja več.

Pred kratkim smo razlikovali umetnino po tem, ker ne opravlja nobene koristne funkcije. V obdobju informatike je bila neka umetnina koristna in artistična obenem, kot reklamni plakati.

Umetnine so še vedno večkrat uporabljene kot reklamna sredstva. Toda žanr ostaja to, kar je; roman ostaja roman, pesem ostjaja pesem, slika ostaja slika.

Žanri ostajajo, a se hkrati tudi spreminjajo in konkurirajo eden drugemu.

Ovitek knjige avtorja Shigea Fukude ima večjo vrednost od knjigine vsebine. Kozarec, ki ga je narisal Taro Okamota, ni nič manj vreden kot Sončni stolp iz svetovne razstave v Osaki. Japonski pop art je avantgarden.

Brez dvoma je to zato, ker ima lastnosti sedanjosti in preteklosti, razlikujoč se v tem od aktualne tendence po uniformaciji in po multipolarnosti; nastopa pa kot antiteza mediatični družbi. Čas pop arta je sestavljeni čas. To pa ne implicira niti nostalgije, niti historične obnovitve, niti anahronizma, tudi regresije in reakcionarnih idej ne. To je neka vrsta presenetljivega in morda pretiranega zaverovanja v sedanjost in v preteklost, enega ki se stara in enega ki se obnavlja. Posledica te nepričakovane zmesi je pač preobrat starega v korist novemu. Toda, če se zgodi, da nekdo izoblikuje nov model za npr. kozarec tu ne gre več toliko za destabilizacijo etabliranih struktur.

In tudi če so umetniki prisiljeni zanašati se na medije, se docela ne identificirajo z njimi. Njihova sporočilnost ostaja ambivalentna in morda ne znajo več ustvarjati ne da bi hkrati tudi rušili. Nekateri izmed japonskih umetnikov se skušajo afirmirati tako, da sami sebe zanikajo, nekateri pa divje zavračajo medije. In drugi se zanimajo za tehnologijo, za performing art. V vsakem primeru, umetnost po japonsko, *L'art à la japonaise*, ne obstaja.

IZ: CNAC MAGAZIN, OKTOBER 86

prevedla: Nataša Perovič

BAJKA O RAZSEŽNOSTIH DISKO KULTURE MLADIH STARCEV

UVODNA KAKOFONIJA

Konec delovnega tedna je. Sit sem puščobnih ulic z enolično potjo stolpnica—pisarna. Tako izpraznjen in utrujen. Kaj je sploh resnično moje? Potrebujem mlado družbo. Moja soba je premajhna za družabni skok. Grem v disko — kam bi vendar drugam?

Pisane lučke in butanje ritma v drobovju. Zajebani pir in pogled na diskačne punce. Topijo se mi utirjeni, disciplinizirani možgani. Iz ozadja duh zatohle, škripajoče produkcije. Ničesar se ne spominjam. Vse se zgrinja nadme. Disko-jockey isti, muzika ista, pir isti. Okorno industrijsko korakanje na butn-ritmičnem plesišču. Ne spominjam se ničesar. Ničesar. Vse je močnejše. Izgubljam se. Tam je Ona, tu so ti ljudje. Zasedajo mi vse misli. Ne spominjam se, kaj je v ozadju. Ne slutim druge poti. Ne zmorem zbrati misli. Stvari so kot so. Totalni samoumevni disko krč možgan delovnega občana. Nasilna pozaba, pijano očiščenje sivih vozlov.

Poti ven, poti ven, poti ven!

OSREDNJA VNEBOVZETNA PROMENADA

Vprašanje vprašanj je tole: ali je v pol-razviti predalpski različici srednjeevropske socialistične družbe možno zaznavno, dovolj dinamično ustvarjanje in življetje novih vrednot, nove glasbe, novega načina življenja? Koliko so poti in rituali bivanja vnaprej določeni, kolikšen je prostor, znotraj katerega se lahko pojavi Novo?

O. K. Recimo, da sem (ne)povprečen delovni človek v konkretnem mestu Maribor in da se tokrat glede pravkar navedenega problemskega nastavka vprašam samo o svoji »kulturi« (kulturi v ožjem pomenu besede) in »zabavi« (kot nujnem korelatu razcepotvorne »produkcije« oziroma združenega dela), pri tem pa na pol odmislim, da sta ti dve področji bolj odvisni spremenljivki kot pa dejavnika, ki v koreninah spreminjata odločilna obeležja človekovega življenja. Ko torej pridem z dela in pojem kosilo, mi ostane še pet ur relativne večerne svobode. Kakšne so moje osebne in družbene možnosti za produktivno miselno in praktično/dejavnostno kulturno-zabavno samorefleksijo?

Osebne (z)možnosti opredeljuje moja lastna doslej pridobljena vednost o kulturi in umetnosti nasploh ter o družbenih in individualno-človeških razsežnostih posameznih zvrsti ter načinov zabave; dalje čas in materialna sredstva, ki so mi na razpolago za večanje količine in kvalitete te vednosti ter neposrednega kulturno-zabavnega udejstvovanja; končno pa še celotna psiho-fizična zmožnost za lastno prodorno inovativno kulturno-zabavno delovanje in razmišljanje.

Družbene možnosti opredeljuje predvsem to, kdo, kako in kje mi lahko ponudi, me obogati in vzpodbudi s kvalitativno novimi dometi Kulture in Umetnosti ter mi pokaže in omogoči nove vrste Zabave.

No, to je izbran prostor obdelave. Zdaj pa po vrsti.

I. Osebne (z)možnosti za sprejemanje, porajanje in posredovanje kulturnega novuma

a) Človekovo vedenje o Kulturi in Zabavi, njegovo poznavanje njunih razsežnosti je odvisno od zaslug šolstva za posameznikovo vednost o njiju, od posameznikovega lastnega (nešolskega, neinstitucionalnega) ubadanja z njima, od količine in kakovosti neposrednih osebnih izkušenj (doživetih na potovanjih, ob bivanju v »drugačnih« okoljih) in še od marsičesa drugega (zaviralni ali pospeševalni učinek družine in širšega družbenega okolja, osebna/psihična nagnjenja oziroma zainteresiranost, . . .). Skratka, družbene in osebne možnosti, potenciali in usmerjenosti so vsakogar od nas pripeljale na vsakomur lastno globinsko-širinsko stopnjo poznavanja Kulture, Umetnosti, Zabave in raznih vrst njihovih prepletov. Vsak človek stoji na svoji lastni omenjeni stopnji in jo živi — nekdo na ustavljen, dokončno pripet in metafizičen, drugi spet na venomer napredujoč, dialektičen in samega sebe presegajoč način.

b) Čas, ki (delovnemu) človeku preostane za »uresničevanje njegovih kulturno-zabavnih potreb«, je odvisna veličina. Določa ga predvsem čas, ki je nujno potreben za pridobitje tiste količine materialnih sredstev, ki je človeku potrebna vsaj za normalno materialno reprodukcijo njegovega življenja (delovni čas/delo vsaj za hrano, obleko in stanovanje), dalje čas, ki ga človek nujno potroši za izpolnitev svojih bioloških potreb (prehranjevanje, spanje, sex, izločanje, higienske potrebe), nato čas, ki je človeku potreben, da se uresničuje kot družbeno in družabno bitje (sodelovanje pri upravljanju in urejanju družbenih zadev; družinski odnosi, prijateljevanje . . .), pa še kakšen drug čas (nabava dobrin, poraba časa v okviru koriščenja uslug raznih servisov, poraba časa zaradi obvezne udeležbe v občansko-državljanskih administrativnih poslih . . .).

Vsekakor velja, da človek delno svoje kulturne potrebe (predvsem osnovne, torej tiste, ki ga šele formirajo kot človeka te dobe in te družbe) uresničuje v vsakem od navedenih časov, vendar me na tem mestu zanima predvsem čas, v katerem človek prizvaja ali se seznanja s kulturnim novumom. Konkretna družba, v kateri se rodiš, in družbena pozicija, kamor se umestiš oziroma te umestijo, igrata odločilno vlogo pri odreditvi časa in seveda tudi materialnih sredstev za ubadanje z navedenim novumom.

c) Notranja zmožnost (delovnega) človeka za ukvarjanje z lastno Kulturnostjo je odvisna od energije, ki mu preostane, ko se delno porabi skozi nujna vsakodnevna življenjska opravila, dalje od lastne in družbeno posredovane motiviranosti ter volje za ukvarjanje z omenjeno Kulturnostjo, pa še od prodornosti in globine pri miselno-dejavnostnem ubadanju z njo oziroma od zmožnosti proizvesti nove »ogotovitve«.

II. Družbene možnosti za porajanje in posredovanje kulturnega novuma

Širšo družbeno razsežnost problematike rasti in razvoja kulturnosti (kulturno »pasivnega«, torej ne kulturno-umetniško samoaktivnega) človeka v nekem konkretnem okolju je lažje prijeti za roge — pač zaradi njene bolj razvidno členjene pojavnosti ter zato večjih možnosti za dober približek dejanskosti kljub posploševanju.

Zagotovo velja, da je lahko družba kulturno razvijajoča se, če se tudi nasploh (predvsem ekonomsko) razširjeno reproducira.

a) Kateri kulturno-zabavni posredniki me torej lahko poneso v naročje novih kulturnih dosežkov in vrednot?

Predvsem bi naj bila to (ob pristajanju na obstoječo družbeno delitev dela, seveda) naloga »kulturnih institucij« (šola, gledališče, galerija, knjižna založba, koncertna poslovalnica, . . .). To lahko storijo ali bi lahko storili tudi množični mediji (RTV, produkcija kaset, plošč, video izdelkov, stripov in poceni beletristike, kino). Tu so še marginalne, bolj ali manj organizirane kulturne ustanove oz. dejavniki (mladinski in študentski kulturni centri, eksperimentalna gledališča, mladinske in študentske radio postaje ter druge profesionalne ali amaterske kulturne organizacije, grupacije in posamezniki — kulturno animatorski promoterji).

Na nivoju primarnih medčloveških odnosov lahko Novo posamezniku posredujejo njegovi najbližji (družina, prijatelji), znanci in seveda vsi tisti, ki aktivno in ustvarjalno delajo na področju Kulture in Zabave.

Večina navedenih ustanov oz. dejavnikov povečini izvršuje svojo vlogo ideoloških aparatov države oz. družbe in zato v glavnem bolj ohranja obstoječe kot pa preseneča z radikalnimi vdori kulturno-novega.

Navedeni kulturno-socializacijski dejavniki oz. oskrbovalci s kulturo lahko ponujajo dvoje: kulturne dosežke iz dokaj različno oblikovane in determinirane »dvorne zakladnice« dominantne tradicionalne kulture in pa (ne le časovno, temveč tudi vsebinsko) nove kulturne dosežke (novo v vsebinskem pomenu besede naj bo opredeljeno kot tisto, kar v nekem zgodovinskem obdobju nakazuje ideje, vrednote ipd. iz prihodnjega zgodovinskega obdobja).

Zagotovo nekatere kulturne institucije pretežno reproducirajo že znano — torej tisto, kar je bilo ustvarjeno v (pol)preteklosti in je že vsebovano v dominantni kulturni zavesti konkretne družbe. Od novega ponavadi predstavljajo le nevsebinsko nove stvari (take, ki niso kaj dosti več kot le variacija na že znane, priznane in sprejete dosežke Kulture) in pa tisto, kar so pred njimi promovirale že druge družbeno-kulturne ustanove oz. dejavniki.

Ponavadi so marginalne družbeno-kulturne ustanove oz. dejavniki tisti, ki spremljajo ter predstavljajo/razširjajo kulturno-novo — pač zaradi svoje vitalnosti, neinertnosti in zaradi nepostavljanja zahteve po preživetju kot prve zapovedi svojega delovanja.

Vsebinsko kulturno-novo (nove kulturno-umetniške vsebine, vrednote in pristopi, nove vsebine in načini druženja ter občevanja ljudi, . . .) pa originarno vznika pretežno izven kulturnih institucij — v živih, dinamičnih, elastičnih celicah druženja in (ne)posrednega izmenjevanja idej kulturno ustvarjalnih ljudi.

b) S kulturnim novumom lahko kulturno-socializacijski dejavnik seznani/napolni posameznika bolj ali manj »objektivno«, bolj ali manj vrednostno, moralno, idejno prizadeto. Novo lahko predstavi tako, da vpne v akt predstavljanja svojo ideološko držo na bolj ali manj izrazit način. Ta ideološka drža, ki je oskrbovalcu-s-kulturo notranje lastna in stalno uhaja njegovemu samozavedanju, obarva predstavitev novuma z bolj ali manj pritrjevalnim ali nasprotovalnim nabojem.

Kdor predstavi novum, nujno razgrne tudi lastno zmožnost miselne prodornosti, razčlembe, dojetja ter analitske obravnave.

c) Kulturno-socializacijski dejavniki oskrbujejo posameznika s »kulturno-umetniškimi predmeti« zvečine na kodificiran način in v prostorih, kjer je vedenje v precejšnji meri vnaprej določeno. V kinu, gledališču, koncertni dvorani, galeriji, pred TV je odnos izvajalec — poslušalec/gledalec fiksiran. Vsakemu udeležencu je določena določena vloga, kar samo po sebi proizvede nespontanost in zabetoniranost dogajanja.

V prostorih oz. v formah kulturno-zabavnega posredovanja, kjer so pravila manj togo kodificirana (disko, rock koncert, happening, . . .) je stopnja prostosti in iniciative posameznika večja.

V »odprtih scenah« (klubi za spontana, nepredvidljiva dogajanja (npr. jam-sessioni, glasbene in plesne delavnice), ulice, trgi, gostilne, vadbeni prostor benda ali plesne skupine, . . .) vnaprejšnjih pravil skorajda ni — hkrati je posameznik tu neposredni in najpomembnejši soustvarjalec dogajanja. Tu ne nastopa več kot porabnik/sprejemnik v okviru kakršnegakoli že posredovanega »kulturno-umetniškega toka«, temveč kot (so)kreator.

POBRCAVANJE ŠTAJERSKE POLKE

Glede na predstavljeno grobo analitično shemo bi bilo možno prežvečiti npr. konkretni mariborski kulturno-zabavni poligon. Ob tem bi bilo vsako tovrstno razmišljanje brez spremljajoče konkretne kritične analize vsebine, ki jo nudijo Radio Maribor, Večer, Katedra, Kino podjetje Maribor, knjižni program Založbe Obzorja, program SNG Maribor, razstave v Avli, Disko M, scena v gostilni Martinov hram, . . ., le bolj ali manj tehtno (in vrednostno prizadeto) subjektivno ugotavljanje in postavljanje sodb razmišljujočega.

Kar sam občutim kot najbolj pekoče v zvezi s kulturno-zabavnim stanjem v Mariboru, pa je naslednje:

a) Postavlja se mi vprašanje, ali omrežje, programi in vsebina tukajšnjih (pol)institucionalnih kulturno-zabavnih ustanov oz. dejavnikov ustreza strukturi in vrsti kulturno-zabavnih potreb prebivalcev mesta in okolice. Ali je z ozirom na (sicer večkrat neartikulirane) potrebe upravičeno, da imamo v mestu npr. eno Opero in par diskotek, pa nobenega mladinskega klubskega prostora z dovolj nevezano vsebinsko zasnovo, da bi ta omogočala in vzpodbujala prost in spontan razvoj izvirne mladinske kulture?

b) Drugo, kar se ponuja v obdelavo, je soočenje vsebine ponudbe obstoječih kulturno-zabavnih ustanov z deklarativno zaželeno podobo človeka naše družbe (»vsestransko razvita osebnost«, zavedajoča se svojih osebnih in družbenih razsežnosti; vrednostno konsolidirana in konsistentna; napredno usmerjena, elastična, razvijajoča se, široka, sprejemljiva za novo; pozorna na zgodovinski spomin). Obstoječi strukturi in vsebini ponudbe kulturno-zabavnih ustanov oz. dejavnikov kakor da zgoraj opisana podoba človeka ne ustreza najbolje in ji ni potrebna. Zato ni čudno, da mnoge od teh ustanov oziroma dejavnikov k razvoju duhovnega sveta oz. osebnosti preljubega občana in delovnega človeka **ne prispevajo kaj dosti.** ***Če bi, bi spodkopavale lasten obstoj — ob nenadni porasti števila razgledanih in intelektualno zahtevnih občanov bi namreč zagotovo padlo število bralcev Večera in Kaja, poslušalcev Radia Maribor in Radia MM2, obiskovalcev Diska M, Kina Udarnik, popevkarskega festivala Vesela jesen in še marsičesa pod soncem mariborskim.***

c) Boleč primer podobe zabave kulturno odtujenih in razlaščenih predstavlja dogajanje v povprečnih (ne le mariborskih) diskotekah. Označuje ga nizka zahtevnostna stopnja glasbenih potreb obiskovalcev, njihovo nepoznavanje vsebine in vrednot, ki jih nosijo posamezne zvrsti oz. žanri glasbe, centraliziran in diktiran izbor glasbe ter popolnoma komercialno-potrošniško in kakopak vsebinsko siromašno intonirana zasnova dogajanja v diskoteki. To, da se v disku Fontana v Mariboru mladi ljudje enako pijano-radoživo odzovejo na polko Avsenikov in takoj nato na Lennonov *»Give peace a chance«*, kaže ne le na popolno odsotnost kakršnekoli (vsaj minimalno kritiške) glasbeno-zgodovinske vednosti in spomina pri njih, ne le na to, da se teh ljudi »predmeti« mass-medijskega posredovanja dotikajo brez kakršnekoli medsebojne povezave, temveč tudi nato, da so kot hvaležna in neproblematična hrana za tovarne in pisarne prav lahko isto tudi za diskoteke *(in jutri potencialno za fronto).*

Eden od rezultatov širokega družbenega procesa, ki bi porajal višjo stopnjo kvalitete javnega modrovanja in obče vednosti oz. izobraženosti nasploh, bi bila tudi osveščena in kvalitetnejša zabava v »diskotekah prihodnosti«.

d) Višjo stopnjo od kvalitetne, osveščene zabave in »razsvetljenega« (sicer še zmeraj porabniškega) sprejemanja ponujene »Kulture« predstavlja ustvarjanje lastne Kulture (glasbe, oblačenja, . . .), lastnih načinov Zabave. Predpogoj za slednje je obstoj javnih (klubskih, odprtih) prostorov, kjer se ljudje družijo nevezano, spontano, vsebinsko, glede na svoje specifične interese, kjer se lahko seznanijo in zbližajo taki s sorodnimi (kulturnimi) aspiracijami, kjer lahko nastajajo neformalne kulturno-umetniške grupacije z novim, razpoznavnim, med seboj sorodnim načinom v ustvarjanju glasbe, fotografij, slik, risb, literature, . . . S produktivnim izmenjevanjem in soustvarjanjem (kolektivnih) izkušenj se lahko v odprtih klubskih scenah poraja (trans)generacijska (sub)kulturna identiteta. Posamezne grupacije (mladine) se tako kulturno osamosvajajo — *totalitaristični težnji, ustvarjati standardizirane, po kalupu oblikovane državljane, je s tem zadan udarec.* Vsebinsko in na osnovi lastnih interesov ter avtonomne specifične kulture združeni ljudje se s svojo »alternativo« mnogo lažje in učinkoviteje uprejo unifikacijsko usmerjenemu delovanju »centra in centrov sistema« kot pa izolirani individui.

Za našo družbo je značilna dokajšnja (morda celo hiper-)institucionaliziranost *(nespontanost, vnaprejšnja opredeljenost)* javnega družbenega življenja. To in pa obstoječa dispozicija kulturno-socializacijskih ustanov oz. prostorov v precejšnji meri vnaprej onemogoča (relativno) kulturno osamosvajanje generacij oz. ožjih interesnih grupacij. V mestih, kakršno je Maribor, je temu tako toliko bolj zato, ker obstoječa družbena struktura ne poraja dovolj ljudi, ki bi vsebovali močna, samosvoja, ustvarjalna spoznanja in pobude **in ki bi se svojih potreb po odprtih, prostih, spontanih javnih prostorih oz. scenah, ustreznih svojim spoznanjem in pobudam, zmogli zavesti ne le miselno, temveč tudi akcijsko!**

Samoupravljanje je pač pri nas še vedno prej državno-politična naložba kot pa spontano proizveden način organiziranja in delovanja interesno povezanih ljudi.

jože kos

LISTINA 77. dokument št. 26/1986

SVETOVNEMU MIROVNEMU KONGRESU V KOPENHAGNU

DRAGI UDELEŽENCI KONGRESA!

Listina 77 je državljanska iniciativa, ki si prizadeva za uveljavljanje človeških pravic. V zadnjih desetih letih smo — več kot enkrat — izrazili naše poglede na vprašanja evropskega in svetovnega miru. Zlasti od leta 1981 dalje je Listina sistematično opozarjala na tesno povezanost teh vprašanj s priznavanjem in spoštovanjem pravic ljudi. Pred vsem drugim smo prepričani, da je resnični mir lahko samo mir svobodnih narodov in posameznikov.

To prepričanje se opira med drugim na izkušnje dveh svetovnih vojn v tem stoletju. Vsakokrat je bil izvor agresije v deželah, v katerih so državljani izgubili nadzor nad militarističnimi silami v lastnih državah. In zakaj se je to zgodilo? Zadnja vojna je primer, ki pokaže to s klasično jasnostjo: sile agresije so, da bi izpeljale svoje načrte, najprej razgnale institucije demokratičnega nadzora in zaprle državljane, ki so mislili drugače, v zapore in koncentracijska taborišča. In ko se učimo iz te grenke izkušnje, pravimo: **mir je ogrožen povsod tam, kjer je utišan glas kritičnega državljana.**

Zato je noro verjeti, da je mogoče omejiti boj za mir na vojaške in tehnološke vidike razorožitve in da je mogoče vprašanja človeških pravic in svoboščin pustiti na plečih organizacij, kakršna je Amnesty International. Mir je nedeljiv ne le v geografskem pomenu; nedeljiv je tudi v globlji človeški dimenziji. Resnični mir pomeni odstranitev despotizma in groženj, ki ne izvirajo samo iz odnosov med državami, ampak tudi iz odnosov med državno oblastjo in posamezniki. Dovolite nam, da na osnovi teh predpostavk pripomnimo nekaj o naši udeležbi na tem kongresu in o problemu udeležbe neodvisnih državljanskih skupin iz našega dela razdelje ne Evrope nasploh.

Čeprav smo bili povabljeni na kongres, na njem ne moremo sodelovati osebno. Češkoslovaške oblasti niso omogočile našim predstavnikom, da bi odpotovali v Kopenhagen, pa tudi uradni Češkoslovaški mirovni komite je sprejel negativno stališče do naše udeležbe.

Zaradi tega pa ne želimo zmanjševati vloge uradnega Mirovnega sveta, ker pač verjamemo, da je mogoče zagotoviti mir v Evropi samo s sodelovanjem vseh pomembnih družbenih sil, h katerim nedvomno sodijo tudi vlade in, ko gre za takoimenovano Vzhodno Evropo, tudi uradni mirovni komiteji, kolikor izražajo interese vladajočih sil v teh državah. **Pojmovanje, po katerem bi morali ti uradni mirovni komiteji imeti monopol in se edini — menda v imenu celotne družbe — ukvarjati z mirovnimi vprašanji, pa je seveda nepravilno in nesprejemljivo.** Vsakdo, ki sprejema elementarna načela demokracije, vsakdo, ki pripoznava helsinške sporazume, pa tudi vsakdo, ki želi biti objektivno informiran o mirovnih aktivnostih v našem delu Evrope, bi moral to pojmovanje nujno zavračati.

Ne vemo, kakšno bo poročilo uradnega Češkoslovaškega mirovnega komiteja na kongresu. Gotovo bo govorilo tudi o organizaciji mirovnih dogodkov. V obdobju po zadnjem kongresu vašega gibanja, ki je bil junija 1983 v Pragi, je bil največji med temi dogodki romanje v Velehrad lansko leto ob praznovanju obletnice sv. Cirila in Metoda. To romanje, ki so ga uradno predstavili kot mirovni festival, je bilo v resnici mogočna akcija češkoslovaških katolikov, ki se borijo za svobodo veroizpovedi, ki je na različne načine omejevana. Prepričani smo, da so bile te proslave prav toliko, kolikor so bile izraz odločenosti naših sodržavljanov braniti njihovo cerkev, religijo in vero, tudi resničen prispevek k perspektivi trajnega miru, ki ga je mogoče doseči samo v družbi, ki spoštuje državljanske pravice in demokratične svoboščine.

Prav tako se bojimo, da vas delegati Češkoslovaškega mirovnega komiteja ne bodo informirali o nekaterih drugih mirovnih pobudah na Češkoslovaškem. Zato nam dovolite, da jih nekaj na kratko omenimo.

Vse delo Listine 77, ki je v desetih letih obstoja objavila 340 dokumentov, služi stvari človeških pravic in potemtakem miru. Ob nekaterih konkretnih problemih pa je Listina govorila o miru tudi izrecno. V našem dokumentu »Prostor za mlajše generacije«, napisanem letos, **predlagamo uvedbo alternativne vojaške službe brez orožja** se pravi delovno službo za tiste, ki jim vest ali vera prepovedujeta, da bi se urili za ubijanje ljudi. Predlagamo tudi, da bi bila obvezna vojaška služba skrajšana s 24 mesecev na 18.

Listina podpira nekatere mirovne pobude tako, da objavlja sporočila, ki izražajo skupno stališče podpisnikov Listine 77 in drugih češkoslovaških državljanov, denimo Praški apel marca 1985 in nedavno Pismo konferenci (Evropske mreže za dialog med Vzhodom in Zahodom) v Milanu glede memoranduma, ki se ga pripravlja za dunajsko srečanje držav podpisnic Helsinških sporazumov. Ta besedila običajno izražajo stališče vseh podpisnikov Listine 77, četudi jih ponavadi sopodpisujejo protagonisti različnih miselnih tokov. Tako je zato, ker se vsi podpisniki Listine ne čutijo kompetentne govoriti o vprašanjih miru in perspektivah Evrope; pa tudi zato, ker je v pluralistični skupnosti, kakršna je Listina 77, laže doseči konsenz, ko se poroča o konkretnih primerih, v katerih so kršene človeške pravice, in se jih ocenjuje, kot pa na področju mednarodne varnosti in sodelovanja, kjer pridejo bolj do izraza različni politični pogledi. Če smo povsem odkriti: veliko podpisnikov Listine 77 in tistih, ki jo podpirajo doma in v tujini, je nezaupljivih do mirovnega gibanja, ki ga včasih — po pravici ali po krivici — sodijo po moči tistih skupin, ki zgolj ponavljajo stališča ene strani, ali, kar je še huje, kažejo prezirljivo brezbrižnost do kršitev človeških pravic — to pa je področje, na katerem tisti, ki resnično podpirajo mir, ne smejo molčati.

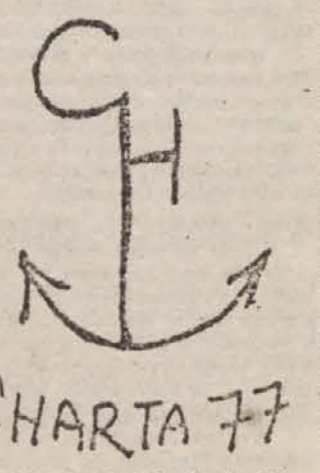

Razume se, da morajo podpisniki Listine 77, še posebej pa govorci Listine, ki so njeni legitimni predstavniki, spoštovati take zadržke. Po drugi strani pa govorci in skupaj z njimi vsi podpisniki Listine spoštujejo tisti del ustanovne deklaracije Listine 77, kjer ponujamo **dialog z državno oblastjo.** Ta ponudba za posvetovanje o vseh vprašanjih, s katerimi se ukvarja Listina, še vedno velja. In velja tudi za take institucije na Češkoslovaškem, kakršna je Češkoslovaški mirovni komite, ali za podobne mednarodne institucije, kakršna je Svetovni mirovni svet. Uradne in poluradne institucije češkoslovaške države, pa tudi sovjetskega bloka, bodo najbolje dokazale, da so resnično pripravljene sodelovati v splošnem dialogu, tako, da iz tega dialoga ne bodo nikogar izključevale, še najmanj pa aktiviste neodvisnih mirovnih pobud, najsi živijo v domovini ali delajo v eksilu. Če bo vaše gibanje denimo uspelo spodbuditi Češkoslovaški mirovni komite in druge uradne češkoslovaške institucije, da bi sprejele dialog, boste bistveno okrepili zaupanje v mednarodno mirovno gibanje in veliko več češkoslovaških državljanov bo pripravljenih sodelovati v generalnih razpravah ali neposrednih dejavnostih. Kar se tiče nas, tj. Listine kot celote, bomo še nadalje imeli dialog z vsemi, ki so zainteresirani zanj: s francoskim Codene, nizozemskim IKV, britanskima END in CND, danskim Nej til atomvaben, ameriškim Peace and Democracy East and West, zahodnonemškimi Zelenimi, z Evropsko mrežo za dialog med Vzhodom in Zahodom, s Pax Christi in seveda tudi z našimi prijatelji v gibanju za mir in človeške pravice v NDR, člani poljskih skupin Wolność i pokój in KOS ter z državljani, ki so angažirani v neodvisnih aktivnostih na Madžarskem.

Sodelovanje nekaterih podpisnikov Listine 77 v delu Evropske mreže za dialog med Vzhodom in Zahodom je že obrodilo rezultate. Memorandum, ki ga je Mreža pripravila za dunajsko srečanje Konference o evropski varnosti in sodelovanju vsebuje nekaj elementov, ki jih je predlagala Listina. Ta tekst izrecno omenja, kako pomembna spodbuda za pripravo memoranduma je bil Praški apel; tudi predlog, naj bi organizirali poceni mednarodna počitniška taborjenja, ki bi omogočala medsebojno spoznavanje mladih ljudi iz obeh delov Evrope, izvira iz našega dokumenta.

Nekatere neodvisne mirovne aktivnosti na Češkoslovaškem se seveda dogajajo zunaj Listine 77. Takšna je bila na primer peticija proti namestitvi sovjetskih raket z atomskimi konicami na češkoslovaškem ozemlju leta 1983. Tak primer je bil tudi v mestu Frydek-Mistek, kjer so mladi ljudje popisali stene z graffiti, med katerimi so bili tudi taki na temo miru. **Letos so bili obsojeni do dvajsetih mesecev zapora brezpogojno.** Tak primer je bil tudi, ko je skupina mladih ljudi po lanskem decembru, ko so s spontano manifestacijo obeležili peto obletnico smrti Johna Lennona, poskušala ustanoviti organizacijo imenovano Mlada umetnost za mir; pridobili so mnogo novih privržencev, vendar je Državna varnost preprečila formiranje te organizacije. V vsem, kar je delala Jazz sekcija Zveze glasbenikov, je bilo očitno prisotno vprašanje miru, med drugim je tudi navezala stike z britanskima mirovnima organizacijama END in CND; kot veste, je zdaj sedem članov te sekcije, praktično ves njen komite, v priporu in jim grozijo zaporne kazni od treh do desetih let. Zelo dobrodošlo bi bilo, če bi se zainteresirali za te spontane akcije, ki so izraz pristnega prizadevanja za mir. Vaš interes — in publiciteta, ki bi jo tako dobile — bo prispeval k zaščiti protagonistov takih aktivnosti in okrepil neodvisni boj za mir na Češkoslovaškem.

Ne moremo si pomagati, da ne bi pripomnili še nekaj. 15. junija 1983 smo se obrnili na Svetovni kongres — Praško svetovno skupščino za mir in življenje proti atomski vojni. V našem pismu smo prosili skupščino, naj »vključi v svojo resolucijo tudi poziv vsem vladam, naj omogočijo objektivno dostopnost svojih govorov in pogovorov vsem ljudem, kar bi pomenilo, da bi vse strani načeloma nepopačeno in izčrpno informirale prebivalce svojih držav ne le o svojih lastnih predlogih, marveč tudi o predlogih drugih strani, jih seznanile ne le z lastnimi argumenti in statističnimi podatki, temveč tudi — avtentično in brez cenzure — z argumenti in statističnimi podatki njihovih sogovornikov. Težko si je predstavljati,« smo pisali, »bolj skromno koncesijo, ki bi jo vlade lahko naredile svoji javnosti, pa vendar bi bila pomembnejša od mnogih drugih stvari: **omogočila bi popoln nadzor javnosti nad postopki vseh vlad.«** Ta poziv ni bil sprejet v sklepno resolucijo skupščine in v več kot treh letih, ki so pretekla od te skupščine, v češkoslovaških sredstvih množičnega obveščanja ni prav nikakršnega napredka pri posredovanju informacij o predlogih in stališču »druge strani«.

Upamo, da boste posvetili našemu predlogu iz leta 1983 več pozornosti, kot je je kongres v Pragi. Kot vidite, je ta predlog še vedno veljaven in aktualen. Preteklo je nekaj časa in morda bo naša sugestija naletela tokrat na bolj odprta ušesa.

Češkoslovaški ministrski predsednik Lubomir Štrougal je na tiskovni konferenci v Kopenhagnu označil poglede Listine 77 na mednarodno politiko za ekstremne. Sami presodite, ali je res tako.

Želimo vam, da bi bile vaše razprave uspešne.

Martin Palouš
Anna Šabatová
Govorci Listine 77
Jan Stern
prevedel Tomaž Mastnak
Op.: poudarki v tekstu so uredniški.

»Z MENOJ BI BILA

UGOVOR VESTI

Da bi pokazali še na eno razsežnost, ki jo pogojuje neustrezno »rešen« problem oporečnikov v Jugoslaviji, objavljamo pogovor z enim od njih, ki je pred 10 leti zapustil to državo. Vegetarijanec in pacifist po duši, brez kakršnegakoli predznanja o mirovnih in pacifističnih organizacijah v svetu, ne da bi se ravnal po kakih religioznih zapovedih in ne da bi se hotel upirati in nasprotovati politiki Jugoslavije, se je »Pajo« *(ki želi ostati anonimen)* izognil konfliktom z vojaškimi oblastmi in je zavedno zapustil Jugoslavijo, takoj, ko je po končanem študiju dobil poziv v vojsko, saj je dobro vedel kaj ga čaka... zapor, vojaška tortura ali umik...

● Pajo, začniva kar v tistem trenutku odločitve — kje in kako se je začela tvoja popotniška zgodba?

O vojski in teh rečeh sem začel razmišljati že v srednji šoli — v Vinkovcih. Sem namreč vegetarijanec, ne jem mesa in ne nosim artiklov, narejenih iz živalske kože. V vojsko nisem hotel iz več razlogov: ker sem te vrste vegetarijanec, ne bi mogel nositi vojaških čevljev, pasu in podobnega, in to bi bil v vojski velik problem. A to ni osrednji razlog. Osnovni razlog je nenasilje. V tistem času o nenasilju teoretsko nisem vedel veliko, saj pri nas o tem nihče ne govori. Ja, Gandija že omenjajo in Indijo, ki se je osvobodila izpod Anglije na nenasilen način — a to se pri nas postavlja v drugačne kontekste — predpostavlja se namreč, da v boju za osvoboditev v drugi svetovni vojni nenasilje ne bi prišlo v poštev zaradi drugačnih okoliščin, kot so bile v Indiji. *O nenasilju se skratka ne govori in zato tudi jaz o kakih nenasilnih gibanjih nisem vedel ničesar. V svoji glavi sem si pa mislil svoje, a nimam pojma iz česa je moje nenasilje zraslo. Zame je bilo veliko vprašanje, kako naj našim to nenasilje pojasnim, saj pri nas enostavno mentaliteta ne dopušča, da bi nenasilje razumeli ali ga bili vsaj pripravljeni poslušati. Poskušal sem odlagati vojsko kolikor se je pač dalo — s študijem. Študiral sem elektroniko, ekonomijo, na koncu pa zgodovino umetnosti. Tako sem nekako prigural do 27. leta.*

● Takrat si dobil poziv. Ali si imel kakšne pogovore z vojaškimi strukturami?

Ne, popolnoma sem vedel, kaj me čaka. Edino, kar bi lahko kakršnakoli diskusija dosegla, bi bilo to, da bi nase pritegnil pozornost. A tega nisem hotel, saj sem, kolikor je bilo mogoče, vedno hotel ostati anonimen. Odločil sem se, da takoj odidem.

● Ali si o tem koga obvestil, ali si imel kdajkoli z zakonom kakšne probleme?

Ne, nikakršnih, nimam nobene kriminalne kartoteke, nobenih konfliktov. O svojem odhodu pa nisem obvestil nikogar.

● V teh trenutkih odločitve si resnično moral imeti močne razloge, da si pretehtal težo odhoda v tujino in težo sklepanja kompromisa z vojsko. Kako si se počutil?

Že pred letom 1977, ko sem bil postavljen pred dejstvo odločitve, sem se v sebi trdno odločil,

POLITIČNA AGATA

Ondan (27. 11. 1986) smo lahko po TV Tedniku gledali oddajo o stanju ter perspektivah računalništva v Mariboru. Novinarka nam je demonstrirala klasičen primer oddaje, od katere si ne moremo obetati veliko. Tema oddaje je bila sterilno izvzeta iz življenjskega dogajanja, saj se je govorilo le o eni stvari *in to v superlativih ter nekritično.* Za boljšo in konstruktivnejšo oddajo bi bilo nujno vnesti tudi npr. razmišljanje o žgoči problematiki mariborskega prostora ter s tem vsaj delno obravnavane zadeve vnesti v kontekst mariborskega sindroma. O tem, kaj razumem pod izrazom mariborski sindrom, delno pišem že v tem razmišljanju, obširneje pa bom to problematiko poskusil analizirati kdaj drugič. Ko omenjam kontekstualni manko v oddaji, mislim predvsem na vsestransko kulturno in intelektualno puščobnost štajerske prestolnice, s tem pa na nujnost razširitve slišnosti RADIA ŠTUDENT na mariborsko področje, kamor v tem primeru prištevam tudi Lendavski kot ter Goričko; da mora ostati KATEDRA nujno vsaj tako kvalitetna kot je bila v prvih jesenskih številkah itd.

MI! KDO SO PA ONI?

K temu kratkemu razmišljanju me je pravzaprav spodbudilo več kontroverznih pojavov, za katere lahko ugotovimo, da so zadnja leta kar permanentno prisotni. Mislim seveda na navidezno demokracijo, ki jo (lahko) dosegamo eni na eni strani ter na ciklične izpade protidemokratičnih tendenc à la Stipe Šuvar et Fuad Muhić na drugi strani. Če grobo analiziramo sociopsihološko ter intelektualno stanje obojih po tej res grobi razdelitvi, potem lahko ugotovimo, da se za zdravorazumsko demokracijo na vseh področjih zavzema predvsem izobražnejši sloj, takoimenovana alternativna gibanja, ki so nujni element vsake civilne družbe, potem kulturno osveščeni in podobno, medtem pa se še vedno znova pojavljajo misli in zahteve, ki so, kakor koli jih obrnemo, nazadnjaške, protidemokratične ipd., pojavljajo pa se med relativno neizobraženimi posamezniki, populacijo z manj razvitih področij in, kar je simptomatično, se najpogosteje v tej skupini znajdejo ljudje, ki so na položajih, ki so v (pre)dobro plačanih službah, člani ZK in pa večina borcev. Seveda so med njimi tudi izjeme prisotne.

Če le preletimo vso zakladnico svetovne humanistične misli od starogrškorimske antične, preko renesančno-humanistične ter razsvetljenske, pa tako imenovane marksistične do današnjih socioloških, filozofskih, psihoanalitskih, potem lahko na osnovi vsega tega ugotovimo, kaj je in kaj ni družbeno zaviralno. Dodajmo še poznavanje zgodovine, predvsem chronique scandaleuse in zgodovine grozot, ki sta še vedno v takšnih ali drugačnih oblikah prisotni v marsikaterem predelu tega planeta. Za našo družbo je predvsem pomembno prepoznavanje stalinističnih prvin, ob katerih so se v tako imenovanem vojnem stadiju nove Jugoslavije oblikovali današnja borčevska populacija ter današnja starejša generacija politikov. Itd.

Pa gremo h konkretnostim.

ZK, BORCI IN KATEDRA

Na seji občinskega komiteja ZKS Maribor Rotovž, kot nas obvešča Večer (13. 11. 1986) pod naslovom »Zakaj nova pojasnila« ter nadnaslovom »Je Katedra odprla nov pogled na preteklo zgodovino?«, so borci spet dvignili svoje nazadnjaške poglede. Mislim seveda na tiste osebe, ki jih **»motijo nekatera ponovna odpiranja pogledov na zgodovino, ki sta jih ZK in javnost že analizirali in dokončno razjasnili«,** kot nas je poučil Ivan Jezernik. Zanima me, kdo je ta imaginarna »javnost« in kako si lahko ZK oziroma tisti nekateri, ki se očitno skrivajo za njo, privoščijo trditev, da so nekatere poglede na zgodovino dokončno razjasnili. Nad to »dokončnostjo« bi se vsak resen strokovnjak namrdnil ter nad takimi mislimi zamahnil z roko. Seveda če... Ovaduštvo, policija, sodstvo, samozaščitni posamezniki itd. Več kot zanimiva ter izvirna je tudi izjava Tomaža Kšele o »enostranskem pisanju o zgodovinskih dejstvih«. Ob tem bi samo zavzdihnil, ah, kako se časi hitro spreminjajo, ljudje pa z njimi.

Zato prav vaju, Ivan Jezernik ter Tomaž Kšela javno vprašujem: *Podrobneje pojasnita, če že vztrajata nad »dokončno zgodovino« ter »enostranskim pisanjem o zgodovini«,* **zakaj prav »vaša« mariborska Založba Obzorja že več kot tri leta zavlačuje z izdajo KOCBEKOVEGA ZBORNIKA.** Kdo bo zdaj, po 10. kongresu ZKS odgovoren za »enostransko pisanje o zgodovini«? Za blokado izida KOCBEKOVEGA ZBORNIKA je namreč nekdo odgovoren in vsakdo, ki količkaj spremlja dogodke, ve, kdo vse stoji za to cenzuro zgodovinske znanosti, humanizma ter našega razvoja nasploh.

EDVARD KOCBEK

Tokrat bi se zaustavil pri osebi, ki se je rodila v tem našem štajerskem predelu, natančneje v Vidmu ob Ščavnici v Slovenskih goricah in ki se je šolala v Mariboru. Mislim seveda na misleca, humanista, svetovljana ter pokončno osebnost, na **EDVARDA KOCBEKA,** ki je zapustil velik dolg nam mladim *ter marsikomu izmed starejše vladajoče oz. borčevske populacije stašno moro,* ki pa so si jo ustvarjali sami, Kocbek je le reagiral nanjo. Vsakdo, ki mu na tem svetu ni vseeno, kaj se dogaja okrog njega in ni indiferenten do ekscesnih pojavov v tej družbi, naj seže po dnevnikih, pesmih, novelah, pismih, ki jih je Kocbek ustvaril. Prav te dni se je v zvezi s tem zgodil pomemben kulturni dogodek.

Založba Globus (Zagreb—Ljubljana) nas je prijetno presenetila, ko je nenadoma, brez vnaprejšnje javne napovedi izdala pomembno delo, dnevniške zapiske Edvarda Kocbeka DNEVNIK 1951—1952. Pomembno zato, ker so pred nami pričevanja, **ki se dotikajo tiste naše polpretekle zgodovine, o kateri se v**

DRŽAVA MOČNEJŠA, KOT JE BREZ MENE«

da vojske ne bom služil, da vojska zame ne pride v poštev zaradi cele vrste razlogov, ki sem jih omenil že prej. Tako puške ne bi hotel nositi zato, ker je to sredstvo za ubijanje, sredstvo nasilja in tudi zato, ker je pas narejen iz kože. Vse to bi bili v vojski sami problemi in jaz se jim nisem hotel izpostavljati, saj mi je bil možen rezultat take konfrontacije bolj ali manj jasen. Stvar bi se sprevrgla v celo vrsto obravnav, poslali bi me v zapor zaradi odklanjanja orožja, preživel bi celo mladost v zaporu. Na drugi strani sem imel enostavno strah tudi pred tem, kaj bi se zgodilo v času vseh teh konfrontacij moje vesti z menoj, ali bi zdržal in ostal mentalno isti. Vsi ti pritiski, ko se vsi v tvoji okolici obnašajo drugače kot ti in se moraš izolirati. V civilnem življenju si z leti najdeš vsaj nekaj ljudi, ki se vsaj približno ali vsaj na filozofski ravni strinjajo s teboj in te razumejo. V vojski te nihče ne bi razumel in niti ne hotel razumeti. Ne govorim le o oficirjih in uradnih vojaških osebah, ampak tudi o ljudeh, s katerimi si deliš spalnico.

● Si vedel kakšne kazni te čakajo, si imel prijatelje, ki bi imeli kakršnekoli izkušnje ali podobne poglede, kot si jih imel ti?

Nobene šanse ni bilo, da bi šel v vojsko, zaradi vseh teh razlogov, in zame je bila edina rešitev, da se sploh ne izpostavim temu problemu — da se umaknem. Nisem imel nobenih prijateljev, ki bi imeli kake izkušnje s to zadevo. Vsi so me razumeli, a so mi predlagali, naj gem in zdržim tisto leto, potem bo pa mir. A v kompromisih, ki jih že tako in tako sklepaš s svojo vestjo, *moraš nekje potegniti črto.* Jaz se ne bi rešil nobenih problemov s tem, da bi zdržal tisto leto. Vojska bi mi ostala celo življenje — kot rezervistu, ali kaj podobnega.

Nobenih prijateljev — oporečnikov nisem imel, in tudi nisem vedel za Ugovor vesti, za mirovna gibanja, za to, da je ugovor vesti praktično v celi Evropi priznan kot človekova pravica . . ., Vse je zraslo izključno v meni, ne da bi bil podvržen kakim verskim sugestijam. Moj pacifizem je bil povsem naraven in oseben. Dejansko sem se včasih spraševal, kaj je narobe z menoj, da se obnašam drugače kot drugi in da to svoje obnašanje jemljem tako resno. Moji prijatelji so se načelno strinjali, a si niso hoteli delati problemov. No, moj dober prijatelj je, ko je prišel iz vojske in bil totalno odštekan nekaj mesecev, dejal: »Vedel sem, da gre le za eno leto, a sploh se ne zavedaš, kako ti v tem letu v vojski operejo možgane. Vse je poskrbljeno zate, ukazujejo ti z leve, z desne, od zgoraj, od spodaj in iz centra in ko prideš ven si totalno izgubljen! Rabiš vsaj leto dni, da se vrneš v normalno stanje, saj prenehaš misliti. Vstaneš, ko se ti ukaže, vse delaš na ukaz — . . .«. Zame, ki ne bi ubogal precej ukazov, bi to pomenilo mentalne šoke in strese. Tako mi je bilo jasno, kaj vse se lahko zgodi in vedel sem, da je lahko še slabše, kot sem si lahko mislil. In vedel sem, da je to nekaj, česar nočem doživeti. Zato sem odšel. Nobenega smisla ne bi imelo preživeti preostali del življenja v zaporu.

● Potem so »potoval«?

Ker sem že kot študent potoval po Evropi, sem se odločil, da bom šel v Anglijo, ki mi je bila najbolj pri srcu. No, Angleži so me zavrnili, ker z vso prtljago nisem izgledal kot turist. Vrnil sem se v Belgijo, tam živel nekaj mesecev. Pomagali so mi na Amnesty International, kjer so me napotili k **War Resisters International.** WRI so mi poskušali pomagati, da bi prišel v Anglijo, a ni uspelo. Marca 1978 sem odšel v Holandijo in kasneje v Kanado, saj so mi Kanadčani zelo hitro ponudili vizum. Tam sem nadaljeval šolanje in potem sem delal pet let kot programer. V Kanadi po treh letih avtomatsko dobiš državljanstvo in mislil sem si, da bom s kanadskim državljanstvom lažje prišel do zaposlitve in prebivališča v Evropi. Kanada je bila torej le ovinek za Evropo. V Evropo sem se vrnil letos in sedaj iščem službo. Trenutno pomagam pri WRI (War Resisters International; London). Tu imam še nek poseben interes. *Ekološke in pacifistične organizacije imajo pogosto nekakšen odpor do računalnikov, jaz pa jim skušam pokazati, da računalniki niso problem, da so problem ljudje, ki računalnike zlorabljajo.* Računalnik je zgolj orodje, ne pa gospodar nad človekom. Vse vojaške in državne institucije uporabljajo računalnike in tudi nam lahko računalniki precej pomagajo v protivojaškem aktivizmu.

Zato tudi sam raje delam v svoji stroki v mirovni organizaciji.

● Pred kratkim ti je v Jugoslaviji umrla mama in si razmišljal tudi o možnostih tvoje vrnitve, kako je s tem?

Ves čas sem spremljal zakonodajo v zvezi z vojsko in z amnestijo v Jugoslaviji, saj je bilo zame to jasno vedno zelo pomembno. Kolikor vem, je vsakih nekaj let izrečena amnestija, a samo za kriminalce, ne pa za dezerterje. Nisem povsem prepričan. Če se vrnem, bi moral odslužiti vojsko, kljub temu da sem že izpolnil 27 let. Mislim, da bom rehabilitiran šele po 50. letu. Na ambasadi sem vprašal, kako bi vrnil jugoslovansko državljanstvo, da bi se lahko vrnil s kanadskim potnim listom. Rekli so mi, da moram izpolnjevati tri pogoje: ne smem dolgovati ničesar jugoslovanskim državljanom, plačati moram vse, kar je država vložila vame, a tretji pogoj je najlepši — odslužiti moram vojsko. Če se vrnem v Jugoslavijo s kanadskim državljanstvom, potrebujem vizo in smo v začaranem krogu. Ko bi prosil za vizo, bi mi jo jasno veseli dali, me spustili noter in me poslali v vojsko. Kljub temu, da imam dvojno državljanstvo, sem, ko vstopim v Jugoslavijo, brez kanadske pravne zaščite, saj avtomatsko padem pod jugoslovanske zakone.

● Dobro veš, kaj se sedaj dogaja v Jugoslaviji s priznavanjem ugovora vesti. Kaj misliš, kako se bo to izteklo?

V Jugoslaviji nisem bil zadnjih deset let, a zelo sem bil presenečen, da se o tem tako odprto govori in to je najpomembnejše. Upam, da se bo dobro izteklo, saj bo le tako Jugoslavija obdržala ljudi, kakršen sem jaz. Dandanes jih izgublja, nekatere popolnoma, druge, zaprte, pa proporcionalno manj. Poleg tega so zapravljena sredstva, ki so jih vame vložili za izobrazbo itd.; enako se ne obrestujejo tudi zaporniki. Glejte, mene in podobne so v Jugoslaviji izšolali zato, da sedaj dajemo tujini, ki dobi kvalificirane ljudi zastonj. To je res neumna poteza oblasti, zame in za meni podobne pa zelo krivična, saj morajo ljudje kot jaz, ki končajo fakulteto, ki o nekih rečeh razmišljajo, na koncu državo zapustiti. **Jaz bi pričakoval, da take ljudi država hoče.** Oni ne potrebujejo neumnih ljudi, ki store vse, kar se jim reče. O. K., taki ljudje so dobri za določena dela, a moraš imeti tudi ljudi z intelektualnimi kapacitetami. In točno take tudi odganjajo s svojo politiko. Zdaj, ko sem računalniški programer in analitik, sem prepričan, da bi bilo za Jugoslavijo precej bolj koristno, če bi me obdržala, ne pa, da me je izvrgla. S svojim delom bi večkrat poplačal, kar mi je družba omogočila. Ne rečem, da sem po znanju v vrhu svoje stroke, a že dejstvo, da takih kadrov primanjkuje celo na zahodu, pove, koliko jih primanjkuje v Jugoslaviji. Tako samouničujoče je, da ne priznajo ugovora vesti. Če bi obstojala t. i. civilna služba, bi lahko recimo delal eno leto v kaki banki kot računalniški analitik zastonj in tako prispeval k napredku. Recimo, da bi dobil plačan le minimum za preživetje. ***Tako bi imela jugoslovanska družba nekaj od mene. Sedaj nima od mene nič.***

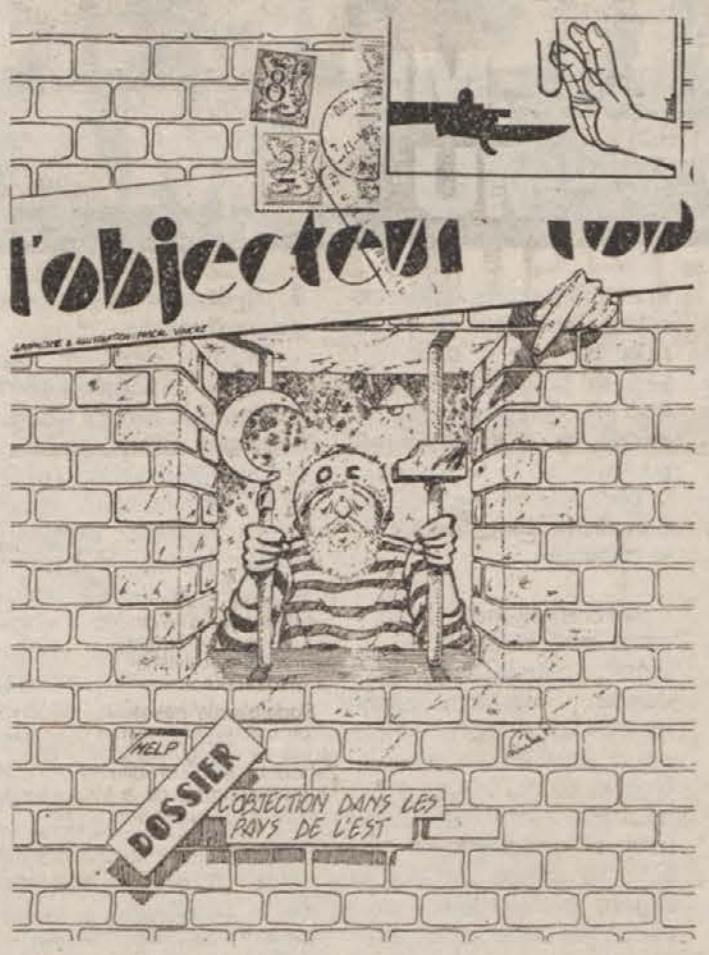

● Večina ljudi, ki se je izpostavila in »pokazala« ob trudu mirovne skupine za priznavanje ugovora vesti v Jugoslaviji, prihaja s strani religioznih. Ti nisi veren?

Ne, nikdar nisem bil veren. Moja stališča ne bazirajo na nobeni veroizpovedi. Vse, kar sem manifestiral, izhaja iz tega, kar sem sam domislil. Prepričan sem, da je še veliko več kot religioznih oporečnikov takih, kakršen sem jaz, a ker vedo, kaj jih čaka, sklenejo kompromis. Druga stvar, ki je tukaj še pomembna, je ta, da nimam nobenih drugih problemov z Jugoslavijo, vedno sem se strinjal s politiko neuvrščenosti. Sam položaj neuvrščene Jugoslavije med blokoma se mi zdi zelo pomemben. Strinjam se tudi z večino stvari v notranji politiki, predvsem s trendom po samoupravljanju. To je tisti pravi socializem, ko ljudje sami povedo kaj mislijo, da ne govori vsega nekdo drug namesto njih. Vsem je treba dopustiti, da mislijo in manifestirajo tisto, kar mislijo. Človek je lahko srečen le, če lahko svobodno živi. Če tega ne more, se čuti prestrašenega. In kaj se zgodi, taki, ki so v eni stvari zatrti, gredo ponavadi na vseh področjih v ekstrem. Na primer, če se nekdo ne strinja z eno stvarjo in jo hoče živeti DRUGAČE, pa ga zatrejo, bo šel potem v vseh poljih po svoje in ne bo sodeloval na noben način. Namesto, da bi mu dopustili »malo različnosti« in z njim sodelovali v ostalih zadevah, ga imamo tako popolnoma proti sebi. To je bedasto. Ljudem ni treba verjeti v druge ljudi, ki naj odločajo zanje, sami se morajo odločiti.

Osnovna neumnost je v tem, da ponavadi ti ljudje nimajo drugih konfliktov z državo in namesto, da bi jih imeli s tem malim odklonom, jih popolnoma odklonijo in jih s tem prisilijo, da postanejo močnejši, bolj oponentni. Ne le da razdvajajo družbo, temveč silijo ljudi v ekstreme. Razmišljal sem o tem, da me silijo v ekstremizem, česar jaz po naravi ne maram. Ker nisem ekstremist, bi s tem uničil samega sebe.

● Eden glavnih argumentov proti priznavanju ugovora vesti pri nas je ta, da smo med dvema blokoma, neprestano ogroženi z leve in z desne, s severa in juga, iz pekla in iz nebes in da zato potrebujemo močno vojsko. Kaj misliš o tem argumentu?

Argument se mi ne zdi ravno dober. Če že smo v taki strateški poziciji in morda res smo, saj se je prva svetovna vojna začela ravno pri nas, je pomembno to, da smo neodvisni. Tudi, če nočemo nobene pomoči z nobene strani, je jasno, da bi vse dežele ščitile našo nevtralnost. Na drugi strani država z nepriznavanjem oporečnikov izgublja dragocene ljudi, ki lahko še kako pripomorejo v različnih nevojaških aktivnostih — jaz bi lahko z računalnikom. ***Z menoj bi bila država močnejša, kot je brez mene.*** Hecno, kajne, a resnično; državo dela močno potencial pametnih in samostojnih ljudi, ne pa armada.

CHRISTIE

preteklosti ni smelo javno govoriti in če ne bo védenja o njej, so vse analize ter izhodi iz sedanjega kriznega stanja pomanjkljivi in otežkočeni.

Usoda, ki je doletela Edvarda Kocbeka leta 1952 je mnogo bolj kompleksna ter zaobjema mnogo širšo družbenopolitično sfero, kot se zdi na prvi pogled. Ekskomunikacija Edvarda Kocbeka v tem navidez spodbudnem letu je eden pomembnih simptomov, na osnovi katerih šele lahko spoznavamo vso fiziognomijo globalne ter počasi že kar permanentne krize, v katero smo zabredli.

PA POJDIMO PO VRSTI

Za boljše razumevanje je potrebno navesti nekaj izsekov iz Kocbekovega življenja. Edvard Kocbek se je kot publicist in urednik revije Dom in svet že precej pred vojno pokazal kot avtonomna ter prodorna osebnost. Na področju duhovnih in humanističnih razmišljanj, s katerimi se je ukvarjal od svoje mladosti naprej, je podajal pomemben prispevek takratnim tik predvojnim dogajanjem na idejnem ter kulturnem področju. Leta 1937 je v reviji **Dom in svet** objavil Premišljevanje o Španiji, kjer je razkrinkal tedanje meščanske kroge, posvetne ali svetne. Ugotovil je, da so se mnogi vodilni kristjani postavili v Španiji direktno, drugod pa idejno v službo militantnemu nacifašizmu. S tem si je nakopal takšno zamero v klerikalnih sferah na Slovenskem, da je revija, ki je imela za sabo izrednih, kar pionirskih 60 let prosvetljevanja, prenehala izhajati. Leta 1938 ustanovi novo revijo Dejanje, ki je v štiriletnem obdobju izhajanja izoblikovala kar številno krščansko-socialistično skupino, katera je na začetku okupacije naše dežele pogumno ter optimistično vstopila v koalicijo strank oz. nazorskih skupin proti okupatorju. *V tem obdobju je mišljenjski pluralizem še cvetel.* Kdor je vsaj malo spremljal takratno Slovensko meščansko časopisje, je vedel, kaj se je v boljševiški, Stalinovi deželi dogajalo — strahote par excellence, ki sta jih le Hitler in Mussolini uspevala presegati.

Marsikomu je že pred začetkom velike morije bilo vse jasno, na drugi strani pa so še precejšnje ljudske množice živele v nevednosti o svetovnem dogajanju, predvsem tiste na podeželju.

Prvo leto okupacije se je na Slovenskem uspela izoblikovati Osvobodilna fronta, pluralistično homogena svobodoljubna organizacija, ki je postala organizatorica odpora proti okupatorju. Vendar se je že takoj v začetku okupacije začela v vseh svojih detonatorskih značilnostih razplamtevati tudi socialna problematika, ki jo je začela potencirati Komunistična partija, takrat že solidno organizirana, *saj je pri njej element jezuitske discipline odigraval odločilno vlogo.* Druga njena značilnost pa je bila brezkompromisna agresivnost proti pripadnikom OF, ki so gojili nasprotne ideje. Prav s temi lastnostmi je KP uspevalo pridobivati nove pripadnike — borce — s pomočjo katerih je organizirala ter izvajala akcije proti okupatorju, pa tudi proti domačim ideološkim nasprotnikom. Bratomorna vojna je bila neizogibna. Socialni spopad ter boj za oblast sta se zapletala v nedoumljivo tragične razsežnosti.

Prvotno homogenost znotraj OF je kaj kmalu začela najedati politika KP, ki je bila v začetku OF v manjšini, vendar pa je bila dobro organizirana ter je s pomočjo izredno obetavnega socialnega programa ter s svojo agresivno politiko — vojna oz. okupacija je pač bila velika priložnost, ki je KP nikakor ni smela izpustiti iz rok — v letu in pol prevzela v svoje roke vse pomembne vzvode znotraj pluralistične OF. Prvotno iskreni socialni program (vsaj pri večini komunistov), kasneje pa bolestno nepriznavanje drugačnosti ter porojeni pohlep po oblasti so bile torej tiste specifične prvine politike ideologov KP, ki je v odločilnih vojnih letih porajala velike družbene interese.

Z dolomitsko izjavo konec februarja 1943 je KP prevzela vso dogajanje v svoje roke. Nestrpnost do drugačemislečih se je stopnjevala. Tudi zaradi tega se je državljanska vojna na Slovenskem razplamtevala do nedoumljivo grozotnih situacij.

Edvard Kocbek je trdno vztrajal znotraj partizanskega vodstva, le-to pa ga je seveda potrebovalo, saj je bil nesporna avtoriteta znotraj krščanskosocialistične nazorske skupine, ki je bila znotraj OF najštevilnejša, s tem pa je bil tudi mobilizator ljudskih mas, tako kmečkih množic, kot inteligence. Še mnoga leta po vojni sta bila kmet in intelektualec v tej družbi drugorazrednika ter permanentna grešna kozla. Proletarec, ki je — posplošeno gledano — ves čas okupacije pridno delal za okupatorja pa je bil zmagujoči KP glavna vrednota.

Domneva se, da so komunistični voditelji prav zaradi Kocbekove popularnosti med krščanskimi socialisti poslali Kocbeka novembra 1943 na jug, torej ven iz Slovenije, saj je prav takrat proces razbijanja krščanskih socialistov kot samostojne organizacije znotraj OF ter absorbiranja njenih članov med komuniste dosegal vrhunec. Krščanski socialisti so bili s Kocbekovim odhodom obglavljeni, in s tem pa se končuje pomembno ter obetavno obdobje znotraj OF. Kasneje formirana SZDL je v senci vladajoče ZK vse do danes le bled odsev nekdanje osvobodilne fronte.

Vse to Edvard Kocbek nazorno opisuje v svojih dnevniških zapiskih. Prvi natis dela dnevniških pričevanj izide leta 1949 pod naslovom TOVARIŠIJA, v njej pa so objavljeni zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943 (DZS, 436 str.). Leta 1967 izide LISTINA, dnevniški zapiski od 17. maja do 2. decembra 1943 (Slov. matica, 551 str.), isto leto tudi ponatis Tovarišije. Obe knjigi, Listina in Tovarišija, sta kasneje še doživeli nekaj ponatisov, vendar pa se šele zadnja leta, a vedno bolj, postavljajo vprašanja, kaj je s tretjim delom medvojnih dnevniških zapiskov, torej od 2. decembra pa do konca vojne. V **Novi reviji,** ki precej prostora posveča Kocbeku, je v št. 19/20 (1983) Radko Polič javno vprašal *»Kje je tretji del Kocbekovega dnevnika?«* Polič pravi, da so zapiski skrivnostno izginili iz Kocbekovega stanovanja, medtem ko so Kocbekovi bili na letovanju.

Obstaja tudi domneva, da je zapiske iz Kocbekovega stanovanja ukradel Kocbekov obiskovalec, njegov dolgoletni sodelavec ter znani slovenski kulturnik. Ob vprašanju Jožetu Javoršku 12. decembra 1985 v Murski Soboti na pogovoru z njim, je Javoršek izjavil, da ta domneva ni resnična, ampak da je resnica ta, da Kocbek sam zapiskov ni hotel dati v javnost, ker jih je imel za slabe, in da ti dnevniki zato še naprej mirno ležijo v Kocbekovi zapuščini.

Skrivnosti torej na pretek!

RESNIČNOSTI

Kocbek je enostavno **preveč vedel** in, kar je značilnost Kocbekovih naslednikov, če lahko pisce o Kocbeku sploh imenujem tako?, bil je **preveč resnicoljuben.** To, da mu Josip Vidmar očita karierizem ter pohlep po oblastništvu, je sprenevedanje, kakršno v naši kulturi le redko srečamo. Kaj bi lahko potem šele njemu ter celi plejadi podobnih očitali, ki so se do oblasti oz. vladanja dokopali in potem na teh vladarskih položajih ostali neomajno v vsej svoji apologetičnosti, pa čeprav obremenjeni z vso grozo RESNIČNOSTI.

V reviji 2000, št. 27/28, str. 129 je bilo objavljeno, da sta Kocbekova sinova pri beljenju stanovanja odkrila prisluškovalne naprave *in to v zlatih, ugodja polnih sedemdesetih letih.* Le kdo jih je montiral?, se lahko retorično vprašujem. O perverznosti tega početja ne bi zgubljal besed. Le kdo se je hotel samozadovoljevati ob poslušanju intimnih diskurzov »političnega sovražnika«, se lahko sprenevedajoče ter »naivno« vprašujem? Pa se spet povrnimo v koreninjenje zla, ki ga lahko najprimerneje poimenujem politični kriminal oz. totalno sektašenje partije, ki se je po krvavi narodovi rihti znašla na oblasti, sektašenje nad vsem, kar ni bilo ukrojeno po meri takratnih »horuk« ideologov. Takoj po vojni je namreč Edvard Kocbek opravljal visoke državniške funkcije, saj je bil do leta 1952 podpredsednik prezidija Ljudske skupščine LRS ter podpredsednik izvršnega odbora OF. Kljub visokim političnim funkcijam je še naprej ostal razmišljajoča ter umetniška osebnost. *Pravzaprav je bil to vse bolj* in v tej točki ga takratni ideologi niso mogli več prenašati, kajti na idejnem in duhovnem polju se je že ves čas dvigal nad njimi in zato je bil »subjektivno kar v redu, objektivno pa zelo nevaren«. Zavist ter obnoreli strah za lastne pozicije jih je bolestno priganjal h konkretni čistki. Samo povod so še potrebovali.

Oktobra 1951 izidejo štiri novele STRAH IN POGUM (DZS, 256 str.), v katerih je Kocbek potegnil črto pod črno belo prikazovanje partizanstva. Literarna zgodovina ima danes Strah in pogum za pomemben mejnik, saj se je z njim končalo obdobje socialnega realizma, začelo pa obdobje kompleksnejšega prikazovanja življenja, pa naj se je obravnavala katerakoli tema, seveda tudi partizanstvo oz. obdobje vojne.

Partijski ideologi so takoj po izidu organizirali gonjo proti Strahu in pogumu, še bolj, kar pa je bil seveda cilj, pa proti piscu knjige Edvardu Kocbeku. Decembra 1951 se je torej začel obračun s politikom in umetnikom Edvardom Kocbekom, ki se je na »literarno-kritiškem« področju najbolj razplantel v januarju 1952. Kritiški konstrukti so se pojavljali po dnevnem in revijalnem tisku. Kocbeku so vse povprek očitali očrnitev partizanstva, izkrivljene poglede na takratno dogajanje in seveda »objektivno nevarnost« za okolje v katerem se je gibal, kar pa so mu ideološki prenapeteži pripisovali že od vsega začetka vojne. Odločilni, politični obračun pa se je odvijal za zidovi vladarskih palač. Prav izid Kocbekovih dnevniških zapiskov iz tistih dni nam delno razkrije tančico, da lažje spoznamo kdo in kako je »odžagal« Edvarda Kocbeka, ki se je moral na hitrico umakniti z vseh političnih funkcij. Bil je na silo upokojen. Začela se je nasilna ekskomunikacija, **saj mu je bilo prepovedano kakršno koli pojavljanje v javnosti.** Naj omenim ob tem, da je KP oz. politično vodstvo že pred več kot tremi leti pretrgalo odnose s Stalinom, torej s pošastjo, ki je bila dolga leta čisto subjektivno in čisto objektivno, če uporabim takratni besednjak, *vzor za naše partijce.* To ugotovitev je bilo potrebno vmestiti v kontekst, ki se tiče partijskega obračuna s Kocbekom zato, da bi lažje razumeli vso tragičnost tega postopka, kajti Kocbeku je bila odvzeta vsakršna možnost ustvarjanja. Sam obračun »tovarišije« oz. revolucije, katero je soustvarjal, zdaj pa naenkrat postal njena brezobzirna žrtev, ga je tako prizadel, da ni bil sposoben ustvariti nobenega dela več. Niti za predal ne, v upanju, da bo kdaj zagledalo luč sveta. Partijin obračun s permanentnim tihim idejnim »nasprotnikom« je popolnoma uspel. Vsekakor moram ob tem dodati še eno nesporno ugotovitev, o kateri se bom moral podrobneje razpisati kdaj drugič, ker je preveč značilna za naš idejnopolitični dril. Politbirokracija je hote ali nehote umetno sproducirala še enega idejnega nasprotnika ter ga uvrstila v plejado vseh mogočih »sovražnikov sistema«, bavbavov, ki jl pomagajo vladati.

DNEVNIK 1951—1952

Dnevniške zapiske iz let 1951—1952 je objavljala že Nova revija (št. 19/20 do 43/44). Začnejo se s 16. novembrom 1951, končujejo pa s 4. junijem 1952.

- se nadaljuje —

Ivo Žajdela

PETICIJE IN POLITIČNA EMANCIPACIJA

VESNA PEŠIĆ

2. del

Represivni ukrepi so zaostrili vprašanja pravic in svobod državljanov, zaostrili pa so tudi spoznanja o naravi družbenega sistema. Počasi je pričelo dozorevati prepričanje, da lahko nastane relevantna kritika sodobne jugoslovanske družbe le ob preizpraševanju izvirnih ciljev socializma kot kriterijev za analizo stvarnosti (kar pa še ne pomeni opuščanja teh ciljev). Mislimo na opuščanje posredne in »ezopovske« kritike, ki se je pretežno ukvarjala z dokazovanjem odstopanja stvarnosti od idealov, družbeno diferenciacijo in sovjetskim stalinizmom. Sedaj se naglas vse bolj seli na neposredno kritiko, oziroma kritiko ideologije in politične organizacije družbe kot bistvenih elementov danega tipa družbene strukture. Spori in represija so zahtevali odgovor na vprašanje: *kako razumeti sistem, ki svojim občanom nudi višje oblike socialistične demokracije, pri tem pa jim ne zmore zagotoviti minimuma meščanskih pravic in svoboščin*, sistem, ki ponuja univerzalno emancipacijo človeka, oporeka pa njegovi delni, politični emancipaciji? To protislovje je odkrivalo kode vladajoče ideologije in vzpostavilo novo začetno točko diskusije: brez politične emancipacije in demokratskih institucij, brez svoboščin, ki so dediščina meščanske družbe — ni mogoče civilizirano življenje, še manj pa razvoj socialistične družbe. Sem, v kontekst selitve poudarka na vprašanja demokratične organizacije družbe ter vprašanje posameznika kot političnega subjekta, se uvršča jugoslovanski peticionizem. Zbira državljane različnih prepričanj, marksiste in nemarksiste, pa tudi tiste brez določene ideološke ali teoretične pozicije. Peticionarja se ne da v naprej in avtomatsko uvrstiti v nobeno ideologijo: ne v liberalistično, ki vidi državljanske in politične svobode kot vrh človeške emancipacije ne v socialistično, pa kateri so te svobode — iz perspektive vsestranske človekove osvoboditve — le minimum.

Bistven element v formiranju peticionaštva je dejansko zaustavljanje procesov demokratizacije družbe kot odgovor na krizo in študentsko gibanje. Čeprav bi bila trditev o neposredni zvezi med zoževanjem »prepustnosti« institucionalnega sistema in pojavo peticionaštva prevelika, pa ne smemo spregledati, da so prav takšni procesi vzpodbudili nastanek peticionaštva, in da ti procesi označujejo sodobno jugoslovansko družbo. Do demokratizacije Zveze komunistov — glavne politične sile — *ni prišlo*; samoupravljanje je padlo v dolgotrajno krizo zaradi krepitve nedemokratičnega ustroja državnih oblasti; delegatski volilni sistem ne funkcionira, celo časopisi redno pišejo o tem; kazenski zakon iz leta 1977 je pomnožil številnost političnih deliktov in poostril kazni zanje; moralno-politična primernost je sedaj zahtevana od vseh učiteljev — od osnovne šole do univerze; ideologizacija izobraževanje je napredovala. Zapiranje institucij odseva v oženju **javnega dialoga** preko organizacij in institucij — zadušitev revij **Praxis** in **Filozofija** predavateljev z univerz, menjave urednikov in novinarjev v časopisnih in radijskih hišah. Predpostavimo lahko torej, da so nerešeni spori iz leta 1968 ter postopno zapiranje institucionalnega sistema pred družbo, represija in oženje javnega dialoga aktualizirali pravico do predajanja političnih iniciativ in predlogov, »rezervni« kanal političnega vpliva.

3. Problem gradiva in periodizacija

Osnovni problem raziskave se je pojavil v zbiranju gradiva. Ker mi niso bili dostopni arhivi državnih organov in družbeno političnih organizacij, nisem mogla določiti skupnega števila peticij, vloženih v obdobju 1970—83. Iz materiala Zveznega zbora zvezne skupščine »Doseganje in zaščita ustavnih pravic, svoboščin, dolžnosti in odgovornosti delovnih ljudi in občanov«[20] se da razbrati, da se »največji del predlogov nanaša na doseganje in zaščito individualnih pravic, medtem ko je predlogov v splošnem interesu znatno manj«. Razmerje ni navedeno in tudi kolektivni predlogi politične vsebine ki so predmet te raziskave se ne navajajo.

Delala sem torej drugače. Iz raznih zasebnih virov sem zbrala šestdeset peticij, ki posredno ali neposredno govore o problemu človeških in državljanskih pravic. Iz tiska sem zbrala obvestila o peticijah bolj nepolitičnega značaja. Kolikor vem, vsebuje zbrano gradivo vse važnejše politične peticije obdobja 1970—83. Pri preučevanju reakcij organov oblasti in drugih političnih teles sem kot vir podatkov uporabile obvestila v tisku in drugih publikacijah, nekatere sodne in administrativne dokumente in podobno.

Po vsebini in širini zahtev, številu podpisnikov in povodih za pisanje peticij lahko v razvoju ločimo dve etapi, mejno leto je 1976. Osnovni kriterij razmejitve je **občost** peticijskih zahtev. V prvem obdobju so peticije relativno redke in najčešče povezane s konkretnimi primeri kršitev človeških in državljanskih pravic. Drugo obdobje prinese peticije, ki zahtevajo **spremembe**, ukinjanje institucionalnih osnov za samovoljno obnašanje oblasti. Meja seveda ni ostra, še toliko manj, ker se čez obe obdobji vlečejo protestne peticije, nastale kot odgovor na sojenja in druge oblike represije, ki jih pisci ocenjujejo za obliko kršenja človeških in državljanskih pravic. Od prve peticije pa do konca raziskave se kaže osnovni spor okoli vprašanja **verbalnega političnega delikta**, ki tako skrbi za kontinuiteto med obdobjema.

ODPOR REPRESIJI

Prva peticija, poslana **jugoslovanskim** oblastem po junijskih dogodkih, je bila podpisovana v jeseni 1970.[21] K njenemu nastanku so prispevale izkušnje s protestnimi peticijami, dobljene v letih 1966—68. Tedaj so jugoslovanski intelektualci in študenti sodelovali v številnih protestih proti represiji in obračunavanju z levičarskimi študentskimi gibanji v svetu. V okviru manifestacij solidarnosti z mladino in ljudstvom Vietnama, ki so tedaj tekle po vsej državi, so beograjski študentje konec leta 1966 poslali peticijo generalnemu sekretarju ZN U Tantu. To protestno izjavo je podpisalo okoli 15.000 študentov. Z mirnih demonstracij beograjskih študentov 11. maja 1968 pred zgradbo odpravništva poslov Zvezne republike Nemčije, so študentje poslali peticijo nemškemu kanclerju kot protest proti predlogu izrednega zakona, ki dopušča tudi uvajanje diktatorske oblasti. Podpisniki te peticije — 376 je bilo — so opominjali kanclerja na odgovornost »za težke posledice za usodo demokracije, ki lahko nastanejo, če bo zakon o izrednem stanju sprejet«. Poudarili so tudi, da grobi postopki oblasti s študenti predstavljajo »očiten primer kršenja osnovnih demokratskih pravic«.[22]

Te in takšne proteste so organizirale uradne študentske organizacije. Edina izjema je bila **samostojna** peticija, ki jo je 1.520 študentov beograjske filozofske fakultete poslalo v znak podpore poljskim študentom in profesorjem, pregnanim z varšavske univerze.[23] Na to peticijo je negativno reagiral Univerzitetni odbor Zveze študentov. V svojem *»Saopštenju«* je Odbor očital študentom, da so »izgubili izpred oči kompleksnost situacije in težino dilem, ki se sedaj razrešujejo na Poljskem, tako da so njihove akcije dobile preveč enostranski značaj«. Stališče Odbora je bilo, da je »najboljša podpora socialističnim in progresivnim silam Poljske, vključujoč tudi podporo mladi napredni inteligenci, naše zaupanje v njihove lastne sile (...) ni naša naloga, da bi se v tej borbi in tej množici dilem in vzajemnih obtožb postavljali kot razsodniki, ki poznajo najboljšo pot, kot navijači«.[24] Na te očitke so študentje odgovorili, da je njihova peticija povsem legitimna in navedli dva argumenta. Prvič, vsak nesporazum je izključen zaradi »polne odgovornosti individualnega podpisa«, nad osebnim stališčem pa ne more imeti patronata noben forum. Drugi argument poudarja samoupravno pravico študentov do samoorganizacije. Glede same vsebine peticije so študentje na kritiko Univerzitetnega odbora odgovorili z vprašanjem: kako pojasniti dejstvo, da Odbor podpira socialistične študente zahodnega Berlina, obenem pa se ograjuje od akcije solidarnosti s poljskimi študenti?[25]

V tujino pošiljane peticije so predstavljale pomembno izkušnjo, ki se je spontano aktualizirala, ko je prišlo do represije na domači sceni. To zavedanje moralne dolžnosti, da se represiji upreš, pa naj se dogaja doma ali na tujem, najbolje kaže odprto pismo časopisu **Filozofija.** Avtor spominja, da so naši intelektualci dvignili glas protesta proti ameriškim zločinom v Vietnamu, se solidarizirali z berlinskimi in poljskimi študenti in profesorji, obsodili invazijo na Čehoslovaško in nasprotovali sojenju Angeli Davis, potem pa se vprašuje: ***»Ali obstajajo razlogi za proteste jugoslovanskih intelektualcev ob raznih dogodkih v Jugoslaviji? Mi je Angela Davis bližja od Vladimirja Mijanovića, študenta filozofske fakultete v Beogradu? Ima moj protest proti sojenju Angeli Davis sploh kakšen smisel, če molčim, ko gre za Vladimirja? Mar bi — če bi bil Amerikanec — protestiral proti sojenju Vladimirju, molčal pa o Angeli? Zakaj ne protestiram proti obema sojenjema?«***[26]

In protestirali so. 840 študentov in profesorjev, večinoma z beograjske univerze, je podpisalo peticijo, tokrat poslano jugoslovanskim oblastem (skupščini SFRJ, izvršnemu biroju in predsedništvu ZKJ) ter sredstvom javnega obveščanja. Podpisniki so protestirali zaradi sprožitve sodnega postopka proti študentoma beograjske filozofske. fakultete Vladimirju Mijanoviću in Goranu Đapiću, predsedniku in sekretarju fakultetnega odbora Zveze študentov (prvemu so hitro sodili, drugi je bil izpuščen iz pripora). Oba sta bila osumljena kaznivega dejanja proti narodu in državi.[27] Poleg tega so podpisniki protestirali še zaradi:

— zaporne kazni za študenta iste fakultete, Božidarja Gorjana, ki je objavljal časopis **Krog;**

— prekrškovnih obsodb zaradi razdeljevanja letakov — obvestila o gladovni stavki na filozofski fakulteti;

— obtožnici proti še devetim študentom, ki so bojda širili lažne vesti

— odvzetja potnih listov petim študentom in enemu docentu iz »razlogov državne varnosti«. Peticionarji so zatrdili, da gre za študente, »ki se javno, kritično in argumentirano zavzemajo za dosledno izvajanje samoupravljanja na vseh nivojih in občo demokratizacijo odnosov v družbi, na osnovi programa ZKJ«. Poleg izpustitve zaprtih in konca kazenskega postopka je peticija zahtevala, da naslovniki zaustavijo vse oblike represije in omogočijo odprto diskusijo v sredstvih množičnih komunikacij o vzrokih teh pojavov v jugoslovanski družbi.

Ta peticija je naznačila osnovne zahteve, ki so se potem spet in spet pojavljale: spoštovanje javnega in kritičnega mišljenja, legalnost institucij, problem komunikacije in dialoga. No, opazljiva je tudi zabloda tega časa — *prepričanje, da je osnovni problem naše družbe v nedoslednem uresničevanju institucionalnega sistema.* Šele kasneje se bodo pričela postavljati vprašanja: zakaj

OBRAZLOŽITEV

O tem, kako absurdne so te protizakonite prepovedi, govorijo naslednja dejstva: film Želimirja Žilnika ZGODNJA DELA JE PREJEL PRVO NAGRADO — ZLATEGA LEVA NA FILMSKEM FESTIVALU V BERLINU 1969, film Dušana Makavejeva W. R. MISTERIJ ORGANIZMA pa je v svetu sprejet kot eden najpomembnejših dosežkov filmske umetnosti po drugi vojni. Film K. Škanate DVANAJST MESECEV ZIME je delo o jugoslovanskih komunistih, žrtvah Stalina: Voji Vujoviću — članu Izvršnega sekretariata Kominterne, Radomirju Vujoviću — organizacijskem sekretarju CK KPJ, Grgurju Vujoviću — članu Politbiroja CK KPJ ... Film ZASEDA, Živojina Pavlovića, je dobil ZLATO PLAKETO 1969 na festivalu v Benetkah.

Zato menimo, da prepoved teh umetniških del, KOT DEJANJE NEZAKONITOSTI IN NESVOBODE, predstavlja enega od faktorjev, ki so prispevali k današnji družbeni in moralni krizi jugoslovanske družbe. Mnenja smo, da bi sprejem iniciative za UKINITEV DEJANSKE PREPOVEDI prikazovanja teh umetniških del in njihove prodaje v tujino pomembno vplival na ustvarjanje klime za DEMOKRATIČNO REŠITEV KRIZE, v kateri je jugoslovanska skupnost. Ker so avtorji omenjenih filmov IZRAZITO SOCIALISTIČNO IN DEMOKRATIČNO ORIENTIRANI IN OPREDELJENI, in so zato v svojih delih umetniško receptirali MORALNE PROBLEME revolucije in družbenih nasprotij pri nas, bi imela odločitev o ukinitvi prepovedi posebno moralno in politično vrednost.

Menimo, da bi uvajanje DEMOKRATIČNE SOCIALISTIČNE PRAKSE V DELU PREDSEDSTVA SFRJ, kjer bi šlo za REVIZIJO NEZAKONITIH PREPOVEDI, tako do teh avtorjev, kot tudi do ostalih področij ustvarjanja, znanosti in družbenega življenja, pomenilo zanikanje politike, ki povzroča umetniško in znanstveno nesvobodo. Vse to bi imelo spodbudno vlogo tudi na področju MOBILIZACIJE DEMOKRATIČNIH SOCIALISTIČNIH SIL za razreševanje jugoslovanske krize v duhu DEMOKRATIČNEGA SOCIALIZMA.

To iniciativo dajemo v prepričanju, da jo bo PREDSEDSTVO SFRJ, V SKLADU S POOBLASTILI, KI MU JIH DAJE USTAVA SFRJ, čl. 314 in 318, SPREJELO IN URESNIČILO.

PREDLAGAMO:

UKINITEV DEJANSKE PREPOVEDI JAVNEGA PRIKAZOVANJA NAVEDENIH FILMOV IN NJIHOVO SVOBODNO PRODAJO V TUJINO.

Beograd, 5. april 1982

PREDSEDSTVU SFRJ
BEOGRAD

Na osnovi 157. člena in v zvezi s 314. členom Ustave SFRJ prinašamo INICIATIVO ZA REVIZIJO REPRESIVNE POLITIKE DO UMETNIŠKIH FILMSKIH STVARITEV.

V jugoslovanski kinematografiji so med ostalimi nastali tudi naslednji filmi: W. R. MISTERIJ ORGANIZMA (producent Neoplanta — Novi Sad, 1971), režija Dušan Makavejev; VLOGA MOJE DRUŽINE V SVETOVNI REVOLUCIJI (Bosna film — Sarajevo, 1971) in SLIKE IZ ŽIVLJENJA UDARNIKA (Sutjeska film — Sarajevo, 1972), režija Bata Čengić; ZGODNJA DELA (Avala film — Beograd, 1969) in KAPITAL (Neoplanta — Novi Sad, 1972), režija Želimir Žilnik; MESTO (omnibus, Sutjeska film — Sarajevo, 1983), režija Kokan Rakonjac, Marko Babac, Živojin Pavlović; SVETI PESEK (Neoplanta — Novi Sad, 1969), režija pesnik Miroslav Antić; DELIJE (Avala film — Beograd, 1968), režija slikar Mića Popović; PLASTIČNI JEZUS (FRZ — Beograd, 1971), režija Lazar Stojanović; DVANAJST MESECEV ZIME (Dunav film — Beograd, 1969), režija Krsto Škanata; ZASEDA (FRZ — Beograd, 1969) in NA SVIDENJE V NASLEDNJI VOJNI (Viba film — Ljubljana, 1980), režija Živojin Pavlović.

Ti filmi v Jugoslaviji NISO BILI JAVNO PRIKAZANI (razen filma Na svidenje v naslednji vojni, ki je bil predvajan samo v Sloveniji, in »Zgodnja dela«, katerega predvajanje je bilo prekinjeno), ker je ”na proti njim vodena ideološko-politična kampanja za njihovo diskvalificiranje. Posledica te kampanje je bila, da so naštete umetniška dela končala v DUNKERJU, kot to imenuje vsakdanji politični žargon. DE FAKTO STA BILA PREPOVEDANA JAVNO PREDVAJANJE IN PRODAJA V TUJINO (razen filmov Zgodnja dela in W. R. Misterij organizma, ki sta bila prodana že pred kampanjo).

S TEM DEJSTVOM JE BILA GROBO KRŠENA SVOBODA UMETNIŠKEGA USTVARJANJA IN USTAVA SFRJ, čl. 169.

se sistem ne izvaja, zakaj tolikšen »razkorak« med normativnim in stvarnim, in, končno, ali je to sploh »razkorak«.[28]

Z začetkom sedemdesetih let se je na teoretskem področju začelo preizpraševanje liberalizma kot ideologije, politične teorije, filozofije in antropologije. Tukaj je imela poseben vpliv zanimiva diskusija na temo »liberalizem in socializem«, ki je leta 1971 tekla med zimskimi filozofskimi srečanji na Tari. Poleg ostalih gledišč se je tam formuliralo tudi to, da je eden temeljnih problemov socialističnih družb, vključno z jugoslovansko, njihova nemoč, da bi obdržala trajne in obče dosežke liberalizma. Mihailo Marković je ta problem takole izrazil: »Je socializem do sedaj v svoji teoriji in praksi uspel prevladati, dialektično prehiteti liberalizem, kakršnega poznamo iz zgodovine, ali pa se je liberalizem zavrglo, mnogi problemi in elementi trajne vrednosti (takšne so človeške pravice in svobode, ki sem jih omenil) pa v socializmu še danes niso realizirani?«.[29] Lahko predpostavimo, da je takšna formulacija problema, s poudarjanjem človeških pravic[30], vsaj delno razmišljala o represivnih ukrepih poti študentskem gibanju, ki so bili prav tedaj v zagonu. No, ta problem je očitno imel tudi trajnejši pomen, kajti odtlej se prične poleg marksistične in skupaj z njo, pojavljati tudi kritika družbe iz perspektive v liberalizmu doseženih svobod in razvoja parlamentarne demokracije.[31] Pokazalo se je, da je ta kritični pristop relevanten in celo neobhoden za analizo problemov »realnega socializma«, še posebej takrat, kadar svojih razmišljanj ni končaval z liberalistično ideologijo.

2. Politična izključnost suspendira pravico do peticije

Prva protestna peticija jugoslovanskim oblastem ni bila objavljena v tisku in po tem deli usodo skoraj vseh kasnejših peticij. A medtem ko je prva peticija doživela karakteristični molk, je neka neposlana prošnja za pomilostitev že dve leti kasneje izzvala burno reakcijo in drastično kaznovanje njenih podpisnikov. Takšna reakcija je dejansko postavila pod vprašaj ustavno pravico državljanov, da oblastem pošiljajo politične predloge.

Med kazenskim procesom proti Mihailu Đuriću[32] je bilo sodiščem poslanih nekaj peticij. Dve, skoraj enake vsebine, sta bili poslani beograjskemu Okrožnemu sodišču. Obe sta obveščali sodišče, da se iz celotnega znanstvenega delovanja obtoženega nikakor ne more potegniti zaključka, da je nacionalist; podpisniki poudarjajo **načelo svobode mišljenja,** trdeč, da se jim »ne zdi mogoče, da bi bil nekdo obtožen zaradi javno in na poziv izgovorjene besede in to v neki posebni situaciji: ta beseda je lahko predmet kritike in oporekanja, ne pa predmet sodnega spora, ker je lahko samo svobodno izgovorjena beseda osebno in socialno popravljena.«[33] V tretjem predlogu, ki ga je Vrhovnemu sodišču Srbije poslal Upravni odbor Jugoslovanskega združenja za sociologijo, se prav tako poudarja **principielnost** načela svobode mišljenja in trdi, da diskusija ne more biti predmet sodnega pregona in zaporne kazni niti »če je povsem nesprejemljiva in vredna javne obsodbe.«

Ko je bila sodba končno pravnomočna in bi Đurić moral oditi v zapor, je sedem profesorjev beograjske pravne fakultete podpisalo prošnjo, naslovljeno na Republiški sekretariat za pravosodje in splošno upravo SR Srbije, v kateri so predlagali sprožitev postopka po službeni dolžnosti za **pomilostitev** obsojenega kolega. Podpisniki so svoj predlog obrazložili s sledečimi argumenti: (1) Gre za znanstvenika, čigar delo je trajno prispevalo k splošni jugoslovanski kulturi; (2) izredno odgovoren je do svojega učiteljskega poklica; in (3) s svojo življenjsko upredelitvijo je kot udeleženec NOB, »potrdil svojo resnično pripadnost socialističnim težnjam svoje domovine«.

Medtem ko prej poslani predlogi niso bili omenjeni v javnosti, vendar tudi niso bile uvedene sankcije proti njihovim podpisnikom, so proti zadnjemu — ki ni bil poslan — v tisku začeli kampanjo brez primere, njeni podpisniki pa so pretrpeli drastične sankcije, katerih posledice še do danes niso odpravljene.

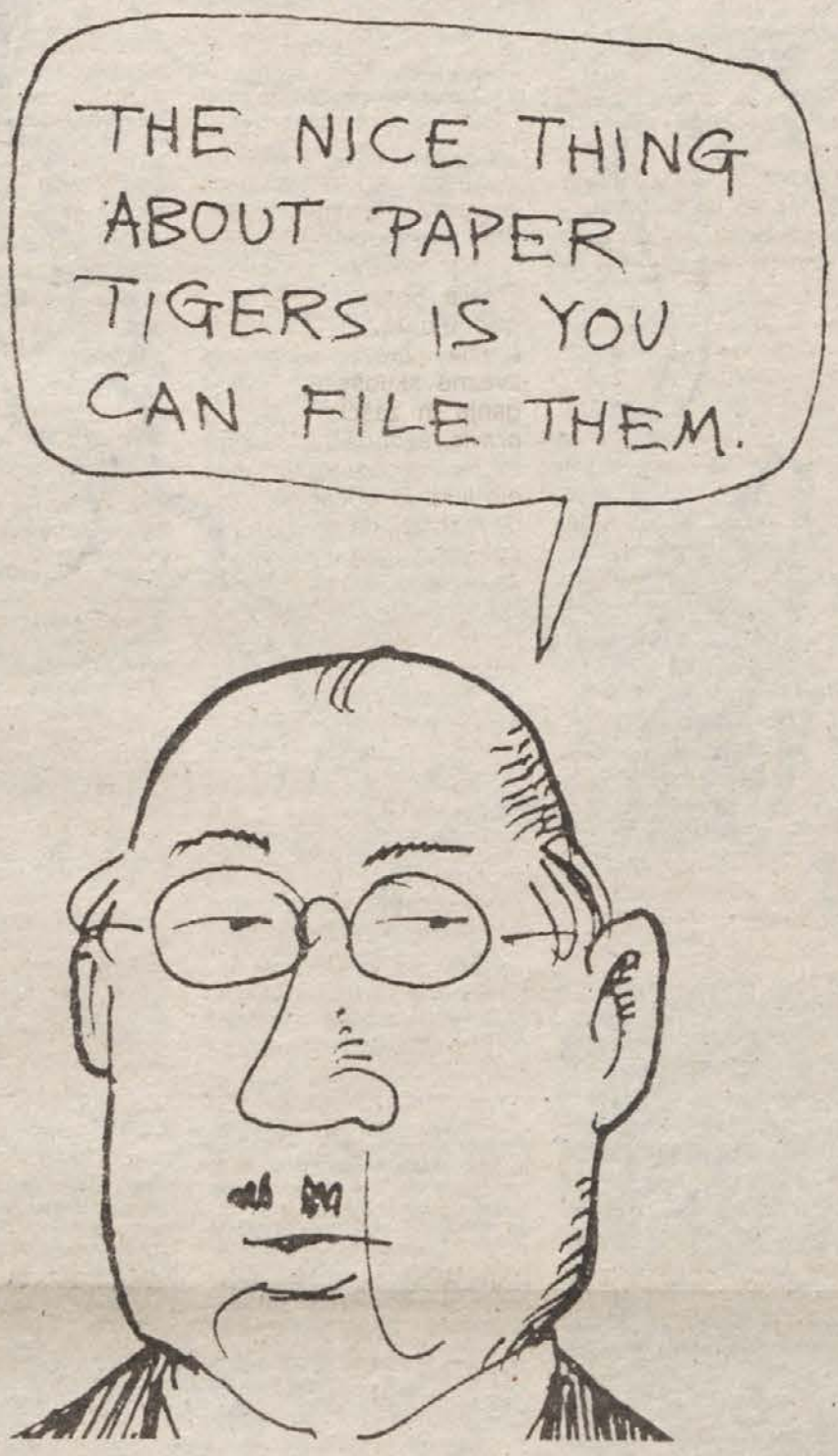

Prva reakcija na prošnjo za pomilostitev je prišla iz Sekretariata ZK profesorjev Pravne fakultete. Na sestanku, ki je bil januarja 1973 zaradi prošnje, so njeni podpisniki izjavili, da so bile njihove pobude **humane narave,** da ima vsak državljan pravico dajati predloge in, še posebej, da je za njih pomemben »človeški moment«: »človeška dolžnost vseh članov te skupnosti (tj. Fakultete) je, da napravijo to, kar so napravili«. Sekretariat je prošnjo ocenil kot **politično akcijo**, ki ni legalna, ker se vodi »za hrbtom Zveze komunistov« in zato, ker je ocena strokovnih in drugih kvalitet obsojenega kolega, navedena v prošnji, nasprotna oceni partijske organizacije, ki je »obnašanje Đurića okvalificirala kot ekstremno nacionalistično«. Podpisnikom zamerijo, da »nekateri od njih **razmišljajo kot meščani** ter Zvezo komunistov postavljajo na raven debatnega kluba.«[34]

Zatem so bili številni partijski sestanki vseh osnovnih organizacij ZK, a 22. februarja so na sestanku osnovne organizacije profesorjev po daljši diskusiji[35] odločili, da bodo podpisnikom izrekli partijske kazni. *Osnovne organizacije študentov so še bolj radikalno obsodile podpisnike prošnje, ter celo zahtevale, da se profesorji — podpisniki peticije pokličejo na odgovornost in najstrožje kaznujejo,* da Skupščina razišče njihovo moralno-politično neoporečnost in da se skliče izredna konferenca ZK Pravne fakultete.

SKUPŠČINI SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Zakonodajno-pravni komisiji zveznega zbora

Na osnovi 157. in v zvezi z 285. členom Ustave SFRJ dajemo iniciativo za sprejem naslednjega

ZAKONA O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ZAKONA O PREPREČEVANJU ZLORABE SVOBODE TISKA IN DRUGIH NAČINOV INFORMIRANJA
(Uradni list SFRJ, št. 22/73, 19. april 1973)

1. člen

Črta se dosedanji 4. člen, ki se glasi:

»Tiskar oz. izdajatelj, ki izdaja tiskano stvar, ki ni razmnožena v tiskarni, je dolžan od prvih primerkov vsake izdaje dostaviti dva takoj po tisku oziroma razmnoževanju pristojnemu okrožnemu javnemu tožilcu«

ter se nadomesti z novim 4. členom, ki se glasi:

»Tiskar oz. izdajatelj je dolžan dostaviti dva primerka vsake izdaje tiskane stvari pristojnemu javnemu tožilcu, ko se začne razpečevanje tiskane stvari«

2. člen

Za 4. členom se doda člen 4a, ki se glasi:

»Ne sme se določiti cenzure niti kakršnega koli drugega preventivnega ukrepa, ki bi preprečeval izdajanje, prodajo ali razpečavo tiskanih stvari«

OBRAZLOŽITEV

(1) Naš zakon o tisku, z dne 31. oktobra 1960. leta (Uradni list SFRJ, št. 45/60), predvideva, da je tiskar (oz. izdajatelj, če se ne tiska v tiskarni) dolžan takoj predati dva primerka tiskane stvari okrožnemu javnemu tožilcu (člen 20). Izraz »takoj« je bil v praksi pravilno (ker pri nas ne sme obstajati cenzura, saj je proklamirana svoboda tiska — 167. člen Ustave SFRJ) tolmačen: »takoj« pomeni »takoj po končanem tiskanju celotne naklade«.

Pri sprejemu novega zakona, ki se sedaj imenuje zakon o preprečevanju zlorabe tiska, 18. aprila 1973, je bilo določilo bivšega člena 20 zakona o tisku prevzeto v sedanji člen 4, toda v diskretno modificirani obliki. Modifikacija je v tem, da se ob prejšnjo časovno določilo »takoj«, dodaja besede »po prvih primerkih tiskane stvari«.

Analiza praktičnih implikacij (ki so daljnosežne) te modifikacije pokaže naslednje: medtem ko je prej okrožni javni tožilec lahko pregledal tiskano stvar šele takrat, ko se je že razpečevala, jo zdaj pregleda že med tiskanjem (ki vedno traja vsaj nekaj ur, pogosto pa celo nekaj dni). Zaradi te modifikacije se pregled praktično vedno vrši pred začetkom razpečevanja.

Pregled tiskane stvari pred razpečevanjem se imenuje — preventivna cenzura (glej Pravna enciklopedija, Beograd, 1980)

S 4. členom omenjenega zakona je bila torej uvedena preventivna cenzura.

(2) O cenzuri se ne da reči nič boljšega in bolj jedrnatega od tega, kar je pisal Marx:

»Cenzura . . . odprt boj pretvarja v skritega, boj principov pretvarja v boj principa brez sile s silo brez principa. Resnična cenzura, zasnovana v samem bistvu svobodnega tiska, je kritika; je sodišče, ki ga svoboda tiska poraja sama iz sebe. Cenzura je kritika kot monopol vlade; toda ali kritika ne izgubi svojega racionalnega značaja, če ne deluje odprto, ampak tajno, ne teoretično, ampak praktično, če se ne nahaja nad partijo, ampak jo sama tvori, če se ne poslužuje ostrega noža razuma, ampak topih škarij samovolje, če želi kritizirati, ne pa tudi biti kritizirana, z lastno ureseničitvijo negira sebe, in če je nazadnje tako nekritična, da vidi univerzalno modrost v določenem posamezniku, besede uma v besedah sile, sončne pege v packah črnila, matematične konstrukcije v cenzorjevem prečrtavanju in prepričljive argumente v udarcih.«

(Marx-Engels, Dela I, Beograd 1958, s. 221)

»V zakonu o tisku je svoboda tista, ki kaznuje, v zakonu o cenzuri pa se svoboda kaznuje. Zakon o cenzuri je zakon

Zakon o tisku je zakon zaupanja, ki ga svoboda izkazuje sama sebi. Zakon o tisku kaznuje zlorabo svobode, zakon o cenzuri pa kaznuje svobodo kot kakšno zlorabo. S svobodo ravna kot s prestopnikom, saj se v katerikoli sferi smatra za onečaščujočo kazen, kadar je kdo pod policijskim nadzorstvom. Zakon o cenzuri ima samo obliko zakona, zakon o tisku je stvaren zakon.«

(Marx-Engels, op. cit., s. 223)

»Ptsec je torej izpostavljen najgrozovitejšemu terorju, prepuščen je jurisdikciji suma. Zakoni o tendenci, zakoni, ki ne dajejo nikakršne objektivne norme, so zakoni terorja, kakršne si je izmislila državna nuja pod Robespierrom in pokvarjenost države pod rimskimi cesarji. Zakoni, ki za glavni kriterij ne jemljejo postopka kot takšnega, ampak tistega, ki postopek izvršuje — niso nič drugega kot pozitivne sankcije brezzakonja. Boljše je — kot je to storil tisti car — ukazati, naj kozaki vsem obrijejo brade, kot pa za kriterij britja vzeti prepričanje, s katerim sam nosim brado.«

(Marx-Engels, op. cit., s. 186)

»Zahteva se zakonito obnašanje in spoštovanje zakona, hkrati pa moramo spoštovati ustanove, ki nas postavljajo iz zakona in samovolje razglašajo za pravo. Princip osebnosti moramo priznavati toliko, da kljub slabostim, ki jih ima institucija cenzure, verjamemo cenzorju, vi pa kršite princip osebnosti tako, da dovoljujete, da se sodi ne po njenih ravnanjih, temveč po mnenju o pomenu njenih ravnanj. Zahtevate skromnost, izhajate pa iz tako strahovite neskromnosti, da posamezne državne službnike imenujete za opazovalce človeških src, za vsevedneže, za filozofe, teologe, politike, za Apolone iz Delf.«

(Marx-Engels, op. cit., s. 188)

(3) Enako diskretno določilo o cenzuri kot v sedanjem 4. čl. zakona je obstajalo že v prvem srbskem zakonu o tisku iz 1870. leta:

»Po 6. členu je obstajala cenzura, ker so morali najkasneje v eni uri predati oz. poslati en primerok vsake številke časopisa okrajni oblasti.«

Tako piše Grgur Milovanović v svoji knjigi »O slobodnoj štampi uopšte« (Beograd, 1901). Na 93. strani avtor citira mnenja »mladih inteligentnih ljudi« (socialistov), da bo »v Srbiji vse boljše, če bo tisk svoboden, posebno še, če ne bo nesrečne cenzure iz 6. člena«.

V zvezi s 6. členom (ki kot današnji 4. člen omogoče preventivno cenzuro, t. j. pregled pred razpečevanjem) so potekali boji več kot pol stoletja. Člen je bil ukinjen 15. 12. 1875, sprejet 18. 1. 1879, ponovno ukinjen 31. 3. 1891 in ponovno sprejet z Aleksandrovim ukazom 9. 5. 1894, ukinjen pa z ustavo 5. 6. 1903. Vsako demokratizacijo notranje politike je spremljalo njegovo ukinjenje in obratno. Poslednjič je preventivno cenzuro uvedel Aleksandar Karađorđević 6. 1. 1929.

Razlogi za uvajanje cenzure so bili zmeraj enaki: »Opozicija je izkrivljena, tisk pomaga sovražnikom, postal je sovražnik lastnega naroda, opozicijski časopisi so ustanavljajo na iniciativo tukajšnjih zastopnikov tujih držav . . .« (Milan Obrenović, cit. po G. Milovanović, op. cit., s. 100). »Vladar ne more osrečiti svojega naroda« pod neugodnimi pogoji, ki jih ustvarja svobodni tisk, »ki mu je priljubljeno načelo, da je ljudstvo neomejeni in edini izvor in zatočišče vsake oblasti in sile«, tako da se je vladarju zdelo nujno, da uvede cenzuro in »prepreči nesrečna presenečenja v naši domovini« (Aleksander Obrenović, cit. po G. Milovanović, op. cit., s. 113). Razlogov za ukinitev cenzure niso nikoli posebej poudarjali, kar je normalno: svoboda ne potrebuje opravičil.

(4) V jugoslovanskem pravu cenzura načelno ne obstaja, razen v vojnem stanju ali v neposredni vojni nevarnosti (3. člen). Podobno predvidevajo tudi republiške zakonodaje.

Torej je 4. člen med drugim tudi v protislovju z zakonom o preprečevanju zlorabe tiska v katerem se nahaja, pa tudi z republiško zakonodajo in z Ustavo SFRJ, čl. 167.

Zato ne navajamo nobenih posebnih razlogov za ukinitev cenzure, saj so nepotrebni. Cenzura je družbeno zlo, to je splošno znano in sprejeto stališče. Mi samo opozarjamo na njeno skrito prisotnost v 4. členu zakona.

v Beogradu, 20. decembra 1980

PETICIJE IN POLITIČNA EMANCIPACIJA

VESNA PEŠIĆ

* z avtorico se tukaj ne bi povsem strinjali (op. ur.)

** Jugoslovenski pregled, 7—8/1982. *O predstavkama i predlozima građana*, str. 271—2

** Gre za prvo peticijo v analiziranem obdobju. V letih pred njim je treba omeniti študentsko gibanje v Ljubljani 1963/4, ki je tudi prineslo svoje peticije (npr. peticija sodelavcev revije **Sodobnost** ob zatrtju Perspektiv). O dejavnostih študentov v letih 1966—68 je več besede v Dokumentih (junij 1968), **Praxis,** Zagreb 1970

** Dokumenti . . ., op. cit., str. 30,44

** Student, 16. 4. 1968

** Ob poljskih dogodkih so protestna pisma poslali redakcija revije **Praxis**, petnajst domačih in tujih filozofov in skupina beograjskih intelektualcev. Protest Praxisa je objavljen v beograjskih Književnih novinah (13. 4. 1968) ter v časopisu **Sociologija** (2/1968) V isti številki Sociologije je natisnjen tudi protest beograjskih intelektualcev.

** Student, 23. 4. 1968

** Pismo Božidarja Jakšića, **Filozofija**, 2/1971, str. 167

** **Politika** je 20. 10. 1970 poročala, da so V. Mijanovića obsodili na dvajset mesecev zapora zaradi storjenega dejanja sovražne propagande, s komentarjem, da je *»vztrajal, da se v javnosti oglaša kot vodja »upornih študentov«. Nihče ga ni jemal resno, še njegovi somišljeniki ne. A uporno se je vsiljeval z majhnimi izzivi, dokler mu ni bilo naposled dano toliko pomena, da je zaradi njega več dni zasedalo sodišče in glejte, da je včeraj opoldne s tem povodom po Terazijah demonstrirala grupa fantov in deklet, študentov filozofske fakultete.«*.

** Svetozar Stojanović takole analizira to vprašanje: »Celo mnogi kritični intelektualci so se dolgo čudili, čemu se ne izpolnjuje, kar je uradno obljubljano. Vemo pa, da se resnični in konkretni nameni človeških opredeljenj ter njihovih protagonistov odkrivajo šele v aplikativni fazi, ne pa na nivoju proklamacij. Dokler ne vemo, kako bi nekdo uporabil neko politično idejo, ne moremo točno reči, kaj misli z njo. Abstraktna opredelitev za ustvarjenje samoupravne družbe se ne more utelesiti z obstoječim tipom organizacij in institucij. Ne gre za prehod od besed k dejanjem, do tega je že davno prišlo.« (»Sadašnja jugoslovenska kriza i neophodnost političkih reformi«, **Integracijski in dezintegracijski procesi v jugoslovanski družbi**, Sociološka srečanja '83, Portorož, str. 377)

** »Liberalizam i socijalizam«, **Filozofija**, 1/1971, str. 16

** M. Marković je v diskusiji navedel primere elementarnih svobod, ki jih je liberalizem uresničil, družbe, v katerih je bila izvršena socialistična revolucija pa ne. Na prvem mestu je svoboda mišljenja. *»V nekaterih družbah, ki se karakterizirajo kot socialistične, je svobodno izražanje uradno sprejetim pogledom nasprotnega mišljenja kaznivo in lahko človeka privede v koncentracijsko taborišče, tudi če je bilo izrečeno le enemu samemu drugemu človeku.* (. . .) Druga elementarna svoboda se tiče pismenega izražanja svojih misli. Izražanje kritičnih pogledov o nekaterih aktualnih in žgočih problemih naše družbe v pismeni obliki, razmnoževanje in distribucija takšnega teksta brez dovoljenja oblasti spada direktno pod Kazenski zakon. Liberalizem je takšno svobodo ne le razglasil temveč tudi že davno tega uresničil.« (Ibid., str. 47)

** Kosta Čavoški navaja nekaj dosežkov liberalizma, katerih vrednosti ne moremo zanikati, v socialističnih družbah pa jih vseeno ne vidimo: načelo ustavnosti »kot obrzdanje oblasti in jamstvo svobode in pravic posameznikov«; ideja vladavine prava, ki »poudarja vrednost človeške svobode in človeškega dostojanstva; načelo neodvisnosti sodstva; in končno, načelo izmenljivosti ekip na oblasti, pa tudi načelo, da nihče ni nezamenljiv« (**Ibid**., str. 73—74)

** V sredini julija 1972. leta je bilo sojeno Mihailu Đuriću, rednemu profesorju Pravne fakultete v Beogradu, zaradi stališč, podanih na strokovnem sestanku učiteljev Pravne fakultete, ki je bil 11. marca 1971. med široko zastavljeno razpravo o ustavnih amandmajih. Okrožno sodišče v Beogradu je obsodilo Đurića na dve leti strogega zapora zaradi »sovražne propagande« to je, »zlonamernega in neresničnega prikazovanja družbeno-političnih razmer v državi«) in »širjenja nacionalnega sovraštva in nestrpnosti«. Vrhovno sodišče Srbije je spremenilo sodbo in izreklo kazen devet mesecev zapora.

** Vsako od teh peticij so podpisali po trije univerzitetni profesorji; ena je prihajala iz Sarajeva, druga pa iz Beograda. ** »Material za izredno Konferenco ZK Pravne fakultete« (bila je 26. 3. 1973),

** Iz te diskusije navajamo nekatera stališča o peticijah in človeških pravicah. Prof. Borislav Blagojević: »Nisem si mogel predstavljati, da se je nekaj takega lahko zgodilo. Ni pravice do peticije brez prostora in časa. To je vprašanje biti ali ne biti Fakultete. Danes smo pred usodnim vprašanjem. Humanizem je objektivan (. . .)«. Prof. Vladan Stanković: »Ne morem se strinjati z mišljenjem, da so bili motivi podpisnikov samo humani. To izgleda samo kot spiranje svoje zavesti. Če smo dejali, da se vprašanje Đurića ne sme načenjati niti na Skupščini Fakultete, potem se to gotovo ne more početi izven Fakultete. To predstavlja resno politično diverzijo. Prof. Živomir Đorđević: »Imam mirno vest. Mnogi od teh tovarišev se nehumano obnašajo proti nam in Fakulteti. Nisem bil jaz tisti, ki je napravil potezo, ki je druge privedla v težko situacijo. Njihova poteza je brezvestna proti vsem nam. Od osvoboditve se ni zgodilo, da kakšen izvenpartijec začne akcijo in, da bi člani ZK šli za njim. Tukaj smo se razdelili na nepomirljive dele.«

** Glej dokument Pravne fakultete 01-številka 1520/1 iz 31. 5. 1973.

Gre za omenjeno pismo dekanu, ki ga je poslala OO ZK profesorjev. Ob tem je bilo videti v tisku številne članke, v katerih so bili navedeni sklepi Izredne konference: NIN, 1. 4. in 8. 4. 1973; **Komunist**, 29. 3. 1973; **Borba**, 27. 3. 1973;**Politika,** 27. 3. 1973.

** Osnovna organizacija je dekanu dostavila naslednje predloge: »1. —

Ružica Guzina in Branislava Jojić sta kaznovani z opominom, s tem, da kot članici Zveze komunistov in profesorici nosita dovolj konsekvenc. 2.— Zahteva Andrije Gamsa, da bi šel v pokoj je sprejemljiva, s tem, da do odhoda v pokoj 31. dec. 1973 l. ne more poučevati. 3.— Zahteva Stevana Vračara, da leto dni ne poučuje, je sprejemljiva. Sekretariat se obvezuje, da z njim opravi razgovor in opozori na njegov položaj in obveznosti kot vzgojitelja na Pravni fakulteti. Po letu dni bo osnovna organizacija ocenila, kakšni so učinki tega razgovora in kazni izredne konference. 4.— Aleksandar Stojanović, Danilo Basta in Vojislav Koštunica se umikajo iz prosvete, Uprava šole pa jim bo našla rešitev do konca 1973. leta na Fakulteti ali izven nje. 5.— **Kosta Čavoški, ki je bil prej izključen iz ZK in pogojno obsojen, se prav tako umika iz prosvete,** s tem, da mu bo Uprava šole do konca 1973. l. našla novo delovno mesto (. . .).«

** »Predvsem je treba reči, da se položaj na pravni in filozofski fakulteti bistveni razlikuje. Če gre za konsolidacijo, imajo na Pravni fakulteti novo partijsko vodstvo, ki po naši dosedanji oceni spada v tisto vrsto, ki se vztrajno in s kompetenco trudi reševati vse probleme« (izjava sekretarja Univerzitetnega komiteja ZK Milorada Bertolina časopisu **Borba**, 6. 3. 1973). V časopisu Komunist (8. 3. 1973) prav tako navajajo, da Organizacija ZK Pravne fakultete »postaja vse močnejša in vse bolj zrela, o čemer priča tudi zahteva po izredni konferenci (. . .).«

** Nepriznavanje humanih motivov, ko je politična ocena že izrečena, ilustrira stališče **Komunista** glede »afere« na Pravni fakulteti: »Če se ne poglabljamo v adekvatnost izrečenih sankcij, se samo po sebi postavlja vprašanje: Kako se je lahko zgodilo, da se zdaj v odmevu izvajanja Pisma, v odmevu borbe za revolucionarno angažiranost Zveze komunistov najdejo tudi člani ZK, ki hočejo amnestijo — za sovražnike, za tiste, ki se javno deklarirajo kot nasprotniki politike ZKJ in samoupravno — socialistične smeri razvoja te družbe. Ali ni ta **lažni humanizem**, na katerega se sklicujejo — **obračanje hrbta pravemu humanizmu** te družbe (8. 3. 1973; podčrtala V. D.).

** »Dejstvo je, da so nehali izhajati **Vidici**, da je nehala izhajati **Stradija**, da je imel **Student** več prekinitev. Mi se zdaj trudimo, da pride do preobrata. Absolutno ne smatram, da ni dovolj sposobnih in kvalificiranih mladih ljudi, ki istočasno niso nagnjeni k ekscesnemu pisanju« (izjava Milorada Bertolina, **Borba**, 6. 3. 1973).

** Omenjamo nekoliko tipičnih sojenj za delikt mišljenja v tem obdobju: že omenjeno sojenje M. Đuriću; Roža Šandor in Miroslav Mandić kot tudi glavni urednik časopisa **Uj symposion** Tolnai Oto, so bili obsojeni zaradi nekega članka v tem časopisu; Kosta Čavoški je bil obsojen zaradi članka v **Gledališčih**; Božidar Jakšić zaradi članka v **Praxisu**; Dragoljub Ignjatović zaradi diskusije na filozofskem posvetu (Tara 1974); advokat Srđa Popović zaradi izjave med obrambo D. Ignjatovića.

** »Aktivnost komunistov na Beograjski univerzi postaja vse bolj intenzivna. Njena glavna strateška smer je, to se zdaj že vidi, usmerjena predvsem h krepitvi idejno — politične enotnosti, odrivanju in izločanju idejno — političnih tendenc in sil, ki so v sporu z ZK, krepitvi marksistične izobrazbe, reform visokošolskega sistema« (NIN, 8. 4. 1973). O »čistki« kot cilju priča naslednji komentar: »Tako je problem moralno-politične neoporečnosti **nekaterih profesorjev** (. . .) postal eno od **centralnih političnih vprašanj** v akciji beograjske partijske organizacije »NIN. 1. 4. 1973 — podčrtala V. P.).

** Novi člen 98 a se glasi: »Kadar so v visokošolski ustanovi huje oškodovani družbeni interesi, povzame Skupščina SR Srbije ukrepe za zaščito družbenega interesa. Profesor oziroma sodelavec visokošolske ustanove, čigar delovanje je k temu doprineslo, je lahko dan na razpolago. Odločitev o dajanju na razpolago v smislu stališča prvega tega člena daje Skupščina SR Srbije na predlog Izvršnega sveta **Službeni glasnik SR Srbije**, 47/74).

** Ti so bili: Zagorka Golubović, Triva Indić, Mihailo Marković, Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić in Miladin Životić.

** — N. pr. protest udeležencev Zimskih filozofskih srečanj (Tara, 1974), poslan organom oblasti v Srbiji, ker so organi SDV odvzeli tekst in magnetofonske posnetke razprave književnika D. Ignjatovića. V drugem pismu je »skupina profesorjev« postavila vprašanje namena obtožnice. Smatrali so, da »ni težko uganiti, da **se pragmatično** teži k temu, da se t. i. političnim deliktom vnaprej onemogoči uspešna obramba, saj se z eksemplaričnim kaznovanjem **enega** odvetnika želi zastrašiti **vse ostale**. (. . .) Na žalost se s tem **praktično** ogrožajo temeljne državljanske pravice, s tem pa tudi **pravna urediteV** države.«

** — Tako n. pr. ni bilo reakcije, ko je bil s Pravne fakultete v Beogradu odstranjen docent A. Stojanović. Od 16 učiteljev, ki so bili med 1972 in 1976 letom odstranjeni, edino on do danes ni dobil dela. Odstranjen je bil na osnovi strokovne ocene, da je v svoji knjigi *»Organizacija in funkcija javne uprave«* iznesel idejnopolitično sumljive zaključke in da so njegova stališča ocenjena »kot idejno nasprotna politični teoriji socializma in znanim stališčem ZKJ. Zaradi pogostega demonstrativnega izražanja takih stališč je bil Stojanović izključen iz ZKJ.« L. 1982 je bila rektorju univerze poslana peticija, v kateri podpisniki protestirajo proti »nasilju nad svobodo mišljenja in ustvarjanja«.

** — William B. Devall, »Social science research in support of human rights«, v: R. P. Claud (ed.), Comparative Human Rights, London 1976, str. 344

** — Ibid., str. 343

** — Imena podpisnikov je objavil NIN, 20. 7. 1980.

** — Naši razgledi so 9. 7. 1982 objavili tekst peticije in podpise. O reakciji piše T. Kermauner (Književnost, 8—9/1983): »Partija je obsodila njihovo dejanje. Ni se strinjala z metodo pisanja odprtih pisem. Stalinistični ostanki v partijskem razumevanju sveta se še vedno bojijo nekontrolirane, nekanalizirane javnosti; toda kako je mogoče doseči idejni pluralizem brez javnosti? (. . .) Nadaljnje podpisovanje je bilo prekinjeno, ker so dosegli svoj cilj — opozorili na to, da se mnogi dobronamerni socialisti ne strinjajo z uvedenim usmerjenim izobraževanjem. Akcija je neodvisno od njihove volje postala politična demonstracija. Tega se ne da preprečiti. Ko so alternativni kanali družbe zaprti in je vsaka različnost že disidentstvo, postane vsako odstopanje od uradne linije demonstracija svobode. Vendar pa je opazno, da pomen javnosti v jugoslovanski družbi nezadržno raste. To je znak, ki obljublja.«

** — NIN je objavil peticijo in večkrat obveščal o dogodkih v zvezi z njo (gl. NIN, 28. 10. in 5. 9. 1979, 23. 11. 1981 in 10. 3. 1982).

** — Trditev o svojem najemniškem položaju so pojasnjevali s (1) težkimi delovnimi pogoji, (2) podcenjevanjem delavcev pri delitvi osebnih dohodkov, (3) manipulacijami vodstva in neformalnih skupin v samoupravnih organih, (4) slabo informiranostjo delavcev, zaradi česar prihaja do nezadovoljstva in panike.

53 — Skupina prebivalcev Plandišta in okolice (kmetje, delavci, gospodinje, upokojenci in uslužbenci) je poslala peticijo predsedniku Predsedstva SFRJ, z zahtevo, da »birokratski centri moči« ustavijo preganjanje družine Poznić. Prebivalci Kruševca in okolice so poslali peticijo z zahtevo, po takojšnji izpustitvi in vrnitvi pokojnine podpolkovniku JLA R. Veljakoviću. Tudi tu je šlo za kmete, delavce, obrtnike, gospodinje in uslužbence. Zanimivo je, da je bila v zvezi z istim primerom poslana še ena peticija, ki so jo podpisali nekateri znani beograjski intelektualci.

** — Samo v Srbiji je tisk leta 1983 registriral štiri velike peticije skupin kmetov zaradi odvzemanja zemlje. Novinar NINa tolmači to dejavnost s tem, da sta ekonomska in družbena kriza zaprli vrata mest, zato hočejo ljudje na vsak način ohraniti zemljo kot izvor eksistence (»Ko se žali partija«, NIN, 4. 12. 1983).

** Nekaj primerov: Delavci tovarne »Zmaj« so poslali sindikatu peticijo z 200 podpisi zaradi »prekinitve proizvodnje« in zmanjšanja dohodka (Politika, 22. 5. 1983). Delavci »Autotransporta« iz Kraljeva so poslali vlogo Predsedstvu SR Srbije in CK ZK Srbije, v kateri sporočajo o zlorabah v podjetju (NIN, 4. 12. 1983). Komisija za pritožbe Sveta sindikatov Jugoslavije dobiva vloge zaradi uvajanja prisilnih ukrepov, do katerih v 70% primerov prihaja zato, ker so »tovariši, najpogosteje iz občinskih komitejev, nemočni ali nepripravljeni, da bi obračunali z nosilci negativnih pojavov v določenem kolektivu«. Da bi »imeli kritje, se kolektivu pripišejo slabi medčloveški odnosi, včasih pa se dodajajo še neobstoječe izgube, kot n. pr. v tovarni vijakov v Kninu.« (Politika, 23. 9. 1983)

** — Vodstvo DO »Toma Kostić« iz Leskovca je poslalo peticijo zaradi težkega položaja, ki je nastal v podjetju, ko so občinski funkcionarji zamenjali tri direktorje (Politika, 23. 9. 1983).

** — Skupina tridesetih nezaposlenih diplomiranih ekonomistov iz Kraljeva je poslala peticijo z zahtevo, da se preuči ustavnost čl. 17 družbenega dogovora o zaposlovanju v občini Kraljevo, ker ta predpis postavlja redne študente v neenakopraven položaj pri zaposlovanju (Politika, 16. 11. 1983) ** — Novembra 1961 je skupina duhovnikov in drugih občanov poslala peticijo s 86 podpisi, zahtevajoč, da se spominski hram sv. Savi, katerega izgradnja se je začela že leta 1935, ne spremeni v »Dom sv. Save«, kot je najavljal tisk.

** — Teh peticij je ogromno, tako da jih ne bomo navajali. Za zanimivost povejmo, da so prebivalci Zrenjanina, Beograda, Smedereva in Sečnja s peticijo zahtevali, da se razširi nek frizerski salon. Glej časopis Zrenjanin, 18. 11. 1983, članek z naslovom »Peticija otvara salon!?«.

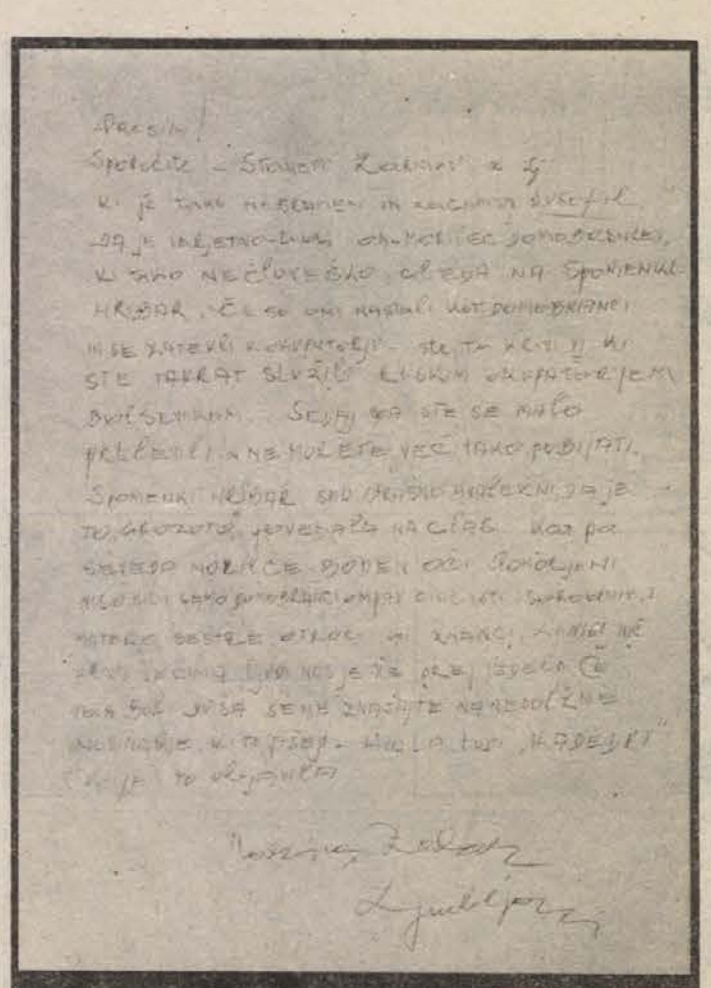

PROSIM!

Sporočite Stanetu Zarniku iz Lj., ki je tako nesramen in zagaman rusofil, da je verjetno tudi on morilec domobrancev, ki tako nečloveško gleda na Spomenko Hribar. Če so oni nastali kot domobranci in se zatekli k okupatorju, ste to krivi vi, ki ste takrat služili ruskim okupatorjem in boljševikom. Sedaj pa ste se malo prelevili in ne morete več tako pobijati. Spomenki Hribar smo strašno hvaležni, da je to »grozoto« povedala na glas. Kar pa seveda morilce bode v oči. Pomorjeni niso bili samo domobranci, ampak civilisti, sorodniki, matere, sestre, otroci in znanci, ki niso nič krivi. Večina ljudi nas je že prej vedelo. Če vas boli duša, se ne znašajte na nedolžne novinarje, ki to pišejo — hvala tudi »Katedri«, ki je to objavila.

Marica Zalar
Ljubljana

Vladimir Šeks, dipl. iur.
54000 Osijek
Vjenac VI. Slavonskog udarnog korpusa br. 10

SABORU SR HRVATSKE

Predsedniku Sabora Andjelku Runjiću
PREDSEDSTVU SR HRVATSKE
Predsedniku ing. Ante Markoviću
IZVRŠNEMU SVETU SABORA
Predsedniku Ante Miloviću
REPUBLIŠKI KONFERENCI SZDLJ
Predsedniku Marijanu Kalanju
PROTEST
proti diskriminaciji in kršenju osnovnih človeških pravic

Podžgan od zadnjih diskriminatorskih postopkov proti meni; postopkov, s katerimi se krši pozitivna zakonodaja SRH, SFRJ, Ustava SFRJ in SRH, kot tudi mednarodne obveznosti Jugoslavije in Hrvaške, meni pa se odvzemajo in omejujejo osnovne človeške pravice — predvsem pravica do dela — sem se odločil s tem javnim protestom seznaniti najodgovornejše organe in posameznike v SRH ter najširšo javnost o sledečem:

Odkar sem bil leta 1981 obsojen zaradi mišljenjskega delikta, zlasti pa še po moji vrnitvi s prestajanja kazni, poleti 1985, se proti meni izvaja subtilna represija, katere cilj je onemogočanje mojih osnovnih človeških pravic.

O posameznih segmentih te represije sem v prejšnjih letih pismeno obveščal posamezne odgovorne organe in posameznike. Rezultat je bil: a) **molk,** in b) **nadaljevanje represije**

Že približno štiri leta ne delam. Odvzet mi je bil potni list, tako mi je bilo onemogočeno sprejeti delovna mesta na znanstvenih institucijah v tujini.

Ne zahtevam niti ne želim niti ne bi sprejel od kogarkoli, da bi mi zagotovil zaposlitev.

Zahtevam samo spoštovanje ustavnega določila iz čl. 160 Ustave SFRJ, ki jamči vsakemu državljanu dostopnost vsakega delovnega mesta in funkcije pod enakimi pogoji.

To ustavno določilo je bilo zelo grobo kršeno.

15. 12. 1986 sem poslal pismeno prijavo na javni razpis Zgodovinskega arhiva v Osijeku, šlo je za prosto delovno mesto dipl. pravnika. V tem dneh, ko sem se zanimal o svojih možnostih, sem izvedel, da je bilo odgovorni osebi Arhiva v konzultacijah s celo vrsto odgovornih družbenopolitičnih delavcev naročeno, da mene na to mesto ne smejo sprejeti *»niti pod živu glavu«*. Ko je bila od njih zahtevana pismena potrditev, so odvrnili, da je samoupravna pravica Arhiva, da odloča o izbiri kandidata.

Torej najprej prepoved, potem pa cinično sklicevanje na »samoupravne pravice«.

Jasno je, da po takem mnenju odgovornih ne morem biti sprejet na razpisano delovno mesto.

Za kaj sploh gre?

V SFRJ veljajo kot del interne pravne ureditve tudi pravni akti, ki jih je SFRJ kot članica OZN sprejela in z ratifikacijo vnesla v svojo notranjo pravno ureditev.

Tako je SFRJ kot del svoje interne zakonodaje z Določilom o ratifikaciji Konvencije št. 111 Mednarodne organizacije dela (TMOD) sprejela omenjeno konvencijo, ki se nanaša na diskriminacijo pri zaposlovanju. V **1. čl.** citirane konvencije je izraz **diskriminacija** razložen takole:

a) vsako razlikovanje, zapostavljanje ali favoriziranje, zasnovano na rasi, barvi kože, spolu, veri, POLITIČNEM PREPRIČANJU, nacionalnem ali socialnem poreklu, ki teži k uničenju ali rušenju enakosti možnosti glede zaposlitve in poklica,

b) VSAKO DRUGO RAZLIKOVANJE, ZAPOSTAVLJANJE ALI FAVORIZIRANJE, ki teži k zgoraj navedenim ciljem,

c) v tej konvenciji besedi »zaposlitev in poklic« pomenita pristop do strokovnega usposobljanja, pristop do zaposlitve v raznih poklicih, kot tudi pogoje zaposlitve.

Po določilu 2. čl. konvencije se vsaka podpisnica konvencije OBVEŽE, DA BO FORMULIRALA IN IZVAJALA NACIONALNO POLITIKO, KI BO TEŽILA K POSPEŠITVI ENAKOSTI MOŽNOSTI IN POSTOPKOV GLEDE ZAPOSLITVE IN POKLICA, ZA ODPRAVO VSAKE DISKRIMINACIJE.

Po določilu 3. čl. omenjene konvencije mora vsaka podpisnica, prilagojeno nacionalnim razmeram, sprejemati zakone in programe, s katerimi bi se zagotovil sprejem in izvajanje takšne politike.

3. čl. nadalje OBVEZUJE PODPISNICE, DA UKINEJO VSAKO ZAKONSKO DOLOČILO IN SPREMINIJO VSAKO ADMINISTRATIVNO DOLOČILO ALI PRAKSO, KI NI V SKLADU Z OMENJENO POLITIKO.

Da bi se Konvencija št. 111 popolneje in jasneje realizirala v praksi, so države podpisnice 1961. l. sprejele Priporočilo št. 111, ki se nanaša na diskriminacijo pri zaposlovanju in poklicu. SFRJ je to priporočilo sprejela z Odlokom o sprejetju Priporočila št. 111 MOD.

Priporočilo v drugem poglavju nalaga vsaki podpisnici dolžnost, da formulira nacionalno politiko, ki teži k preprečitvi diskriminacije pri zaposlovanju in poklicu. Pri tem mora nacionalna politika v popolnosti upoštevati naslednja načela:

a) določila, ki težijo k pospešitvi enakih možnosti in postopkov glede zaposlitve in poklica, predstavljajo vprašanja **javnega interesa,**

b) vsaka oseba mora biti deležna enakih možnosti in enake obravnave glede

1) dostopa do odgovornih za izbor poklica in zaposlitve

2) vladne ustanove morajo pri svojih dejavnostih izvajati politiko zaposlovanja brez kakršnekoli diskriminacije

3) DELODAJALEC NE BI SMEL PRAKTICIRATI ALI DOVOLJEVATI KAKRŠNEKOLI DISKRIMINACIJE GLEDE ZAPOSLOVANJA . . . PRI IZVAJANJU TEGA NAČELA NE BI SMELI BITI PREDMET INTERVENCIJ ALI OBSTRUKCIJ, POSREDNIH ALI NEPOSREDNIH, OD STRANI USTANOV ALI POSAMEZNIKOV.

Očitno določila Konvencije in Priporočila niso bila znana *(ali pa so jih ignorirali)* tistim, ki so de facto zahtevali diskriminacijo proti meni. Ti mogočniki v senci so na mojega potencialnega delodajalca (Zgodovinski arhiv v Osijeku) vplivali posredno (pustili niso nobenih pismenih sledov), da bi me onemogočili.

Ta protest ni namenjen njim, ampak tistim, ki so v skladu z določili 3. čl. Konvencije 111 dolžni spremeniti vsako prakso, ki je v nasprotju s politiko nediskriminacije pri zaposlovanju.

V tem primeru so bili grobo kršeni Ustava SFRJ in SRH ter Konvencija 111 MOD. Kršena so bila tudi določila Splošne deklaracije o človekovih pravicah (2. čl.) in Mednarodnega sporazuma o državljanskih in političnih pravicah (2. čl.), ki zagotavljajo vsem ljudem, ne glede na politično in drugo mišljenje, pravico do dela.

Kršen je bil tudi Mednarodni sporazum o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (6. čl.).

Vsi ti predpisi so istočasno del mednarodnega javnega prava. SFRJ se je obvezala, da ga bo spoštovala in to zase tudi trdi. So pa ta pravna določila hkrati tudi del notranje pravne ureditve SFRJ in veljajo kot vsi drugi zakoni.

SR Hrvaška je po določilih Zakona o sprejemanju in izvrševanju mednarodnih dogovorov dolžna izvrševati omenjene dogovore preko svojih pristojnih organov.

S tem protestom želim opozoriti vse odgovorne na diskriminacijo, kršitve ustave, zakonov in mednarodnih dogovorov, da bi uveljavili potrebne politične in pravne ukrepe za preprečitev diskriminacije, pa tudi zato, da jih naredim soodgovorne (molk in neaktivnost) za diskriminacijo in kršitve osnovnih človekovih pravic.

v Osijeku, 27. 12. 1986

VLADIMIR ŠEKS

V VEDNOST:
DRUŽBENOPOLITIČNE ORGANIZACIJE, SKUPNOSTI IN ODGOVORNI FUNKCIONARJI OBLASTI V OSIJEKU, TISK, JAVNOST

Odprto pismo plenumu CK ZKS o vzgoji in izobraževanju

»V ZSMS se moramo boriti proti etatističnemu posegnju, administriranju in birokratizaciji v usmerjenem izobraževanju . . .«
12. kongres ZSMS Krško

Zveza komunistov se načeloma zavzema, da morajo spremembe v vzgoji in izobraževanju prispevati k večjemu uresničevanju demokratičnih pravic do izobraževanja, praksa pa kaže popolnoma drugačne učinke. Socialna diferenciacija se povečuje, osip na srednjih in visokih šolah ne upada, preobremenjenost učencev je prerasla vse meje, celo zdravstveno stanje slovenske šolajoče se mladine je zaskrbljujoče. Od kod ta razkorak med dekleriranim in dejanskim?

Slovenski srednješolci postajamo žrtve grobih eksperimentov, ki so v pretekloti preobrazili in še preobražajo naš vzgojno-izobraževalni sistem. O tem ali na bolje, ali na slabše, pričajo rezultati empirične evalvacije. Ker večina teh eksperimentov temelji na sklepih 10. kongresa ZKJ iz leta 1974, se nam v tem trenutku zdi umestno, da od najvišjega slovenskega partijskega organa zahtevamo, da se v luči prihodnjega razvoja naše družbe nekaterim od teh ciljev ODREČE, druge pa naj DOREČE.

1. Družba naj bi tudi z izobraževalno politiko ublažila in hitreje premagovala obstoječe socialne neenakosti, toda šola ne more biti edini prostor, kjer bi se socialna diferenciacija odpravljala. Te razlike nastajajo že prej: raziskave kažejo, da je izobrazba, ki jo doseže posameznik, vse bolj odvisna od izobrazbe in družbenega položaja njegovih staršev.

2. Zahteva po hkratnem izobraževanju za delo in nadaljnji študij je ideološki konstrukt, *ki je v praksi neudejanljiv.* Ne vemo, na katerih strokovno utemeljenih predpostavkah temelji spoznanje, da »nobena šola in nobena oblika izobraževanja ne morete pripravljati mladih izključno za študij«? Ali ni vsakršno izobraževanje, splošno ali strokovno, nujno hkrati že izobraževanje za delo? Ali ni nujen predpogoj ustvarjalnosti tudi široka splošna in strokovna izobrazba?

3. Sicer popolnoma elevantna predpostavka o povezovanju vzgojno-izobraževalne dejavnosti z družbenim delom bi morala vsebovati tudi jasno usmeritev družbenega razvoja in prioritetne naloge, ki k temu cilju vodijo. Dejansko pa ta parola spreminja šolo v dekle tehnološko zaostalega gospodarstva. Kajti, z geslom »izobraževanje po potrebah združenega dela« ohranjamo prvič, obstoječe stanje tehnološke (ne)razvitosti in drugič, obstoječe stanje odnosov v produkcijskem procesu (upravljalci — upravljani). Takšno opredelitev je v očitnem neskladju z opredelitvijo Zveze komunistov o zmanjševanju razlik med fizičnim in umskim delom.

4. Vedno bolj opredeljujemo rešitve v vzgoji in izobraževanju na predpostavkah neke imaginarne poprečne populacije učencev in s tem zanemarjemo in spregledujemo nujne razlike med šolajočimi ter njihovo individualnost in enkratnost. Prav takšno izenačevanje in zabrisovanje razlik je v pretekloti povzročilo številen osip na enih šolah ali pa zdrs učencev v povprečje na drugih. Zato predlagamo, da pri vsakem ukrepu na področju vzgoje in izobraževanja, za katerega se Zveza komunistov opredeli, nujno precizira tudi tisti del populacije, na katero se ti ukrepi nanašajo.

5. Od januarskega plenuma CK ZKS, ki bo razpravljal o vzgoji in izobraževanju, pričakujemo, da bo po sprejetju ugotovitev sklepal ne le o strategiji Zveze komunistov v bodoče, temveč tudi o tem, s katerimi mehanizmi, sredstvi in s katerimi subjekti bo to strategijo uresničil. Lepih želja imamo namreč polna ušesa!

Udeleženci 7. srečanja srednješolcev
Slovenj Gradec,
december 1986

AGONIJA ALI RAZCVET?

V prispevku vaše sodelavke Dragice Korade »Zagovor volka pred ovcami«, ki ste ga objavili v št. 3 z dne 1. decembra 1986 ste med ostalim zapisali misel, ki jo je bojda izrekel prof. dr. Vlado Sruk in glasi »Česa se bojite? Intelektualno življenje v Mariboru umira, Univerza je v agoniji, Maribor je mrtev. Smrt je tu: vse je enotno, vse je uniformirano kot na britofu«.

Najbrže take misli prof. dr. Vlada Sruka zadevajo ne le univerzo, temveč tudi druge, ki živijo in ustvarjajo v Mariboru. Podpisani pa se zato, ker je v okviru pristojnosti poslovodnega organa Univerze v Mariboru soodgovoren za morebitno umiranje ali razcvet Univerze v Mariboru čuti dolžnega napisati nekaj misli o delu, o uspehih in neuspehih mlade Univerze v Mariboru.

Najprej je treba vprašati, kaj je univerza? Univerza je v jugoslovanskih razmerah skupnost članic, ki v okviru Univerze v Mariboru pomeni skupnost naslednjih članic:

VISOKA EKONOMSKO-KOMERCIALNA ŠOLA
TEHNIŠKA FAKULTETA z visokošolskimi temeljnimi organizacijami:
Strojništvo
Elektrotehnika, računalništvo in informatika
Gradbeništvo
Kemijska tehnologija
VISOKA ŠOLA ZA ORGANIZACIJO DELA
PEDAGOŠKA FAKULTETA
VIŠJA PRAVNA ŠOLA
VIŠJA AGRONOMSKA ŠOLA
UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
ŠTUDENTSKI DOMOVI

Skupnost, imenovana Univerza v Mariboru pa ima na podlagi veljavnih samoupravnih aktov rektorja, tri prorektorje, ki opravljajo svoje delovne naloge in opravila na univerzi nepoklicno, saj sta rektor in prorektor za vzgojnoizobraževalno delo učitelja na Visoki ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru, prorektor za raziskovalno delo je učitelj na Tehniški fakulteti, prorektor za študentske zadeve pa študent absolvent na Visoki ekonomsko-komercialni šoli. V okviru univerze kot skupnosti deluje še delovna skupnost skupnih služb, ki naj bi skrbela za pripravljanje vseh tistih strokovnih podlag, ki jih potrebujejo samoupravni in poslovodni organi na univerzi kot skupnosti. V okviru univerze kot skupnosti deluje še Računalniški center, ki naj bi zagotavljal računalniško podporo vzgojnoizobraževalnemu, raziskovalnemu in poslovodnemu delu članicam univerze in univerze kot skupnosti.

Univerza v Mariboru in njene članice so v zadnjih letih storile veliko zato, da bi uskladile svoje vzgojnoizobraževalne programe z zahtevami, ki jih je uveljavil zakon o usmerjenem izobraževanju in, ki velja kot je znano od leta 1980 dalje. To usklajevanje je pomenilo poenotiti izobraževanje za posamezne poklice do tiste mere, da bi bili vzgojnoizobraževalni programi na Slovenskem približno enaki ne glede na to ali študent študira na Univerzi v Mariboru ali na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. Če sem zapisal »približno enaki«, tedaj sem mislil na možnost, da se vzgojnoizobraževalni programi razlikujejo za tiste vsebine, ki predstavljajo raziskovalna spoznanja posameznih učiteljev. Na takih osnovah oblikovane vzgojnoizobraževalne programe pa so začele članice Univerze v Mariboru izvajati s šolskim letom 1985/86. Univerza v Mariboru nima napravljene temeljite analize o vsebini novih vzgojnoizobraževalnih programov, dokaj izkustvena spoznanja o novih vzgojnoizobraževalnih programih pa kažejo:

— da je število predmetov v posameznih vzgojnoizobraževalnih programih preveliko,

— da je tedenska obremenjenost študenta z neposrednimi oblikami vzgojnoizobraževalnega dela prevelika,

— da je individualnega dela učiteljev s študenti premalo,

— da je napredovanje študentov iz letnika v letnik slabo,

— da je osip študentov glede na vpisane študente prevelik, saj jih celoten študij uspešno zaključi le dobra polovica rednih študentov, da o študentih ob delu sploh ne pišem.

Naj bo naštevanja slabosti pri izvajanju vzgojnoizobraževalnega dela zadosti. Ne glede na nakazane slabosti pri izvajanju vzgojnoizobraževalnega dela pa kaže opozoriti vendarle na to, da je v letih, kar obstoja Univerza v Mariboru, zagotovila naslednje število strokovnjakov:

	I. stopnja			II. stopnja		
VDO	redni	ob delu	skupaj	redni	ob delu	skupaj
VEKŠ	4.593	3.255	7.848	1.691	1.289	2.980
TF	3.790	1.832	5.622	1.011	187	1.198
VŠOD	591	4.181	4.772	362	903	1.265
PF	3.451	1.176	4.627	—	—	—
VAŠ	785	347	1.132	—	—	—
VPŠ	1.360	1.754	3.114	—	—	—
Skupaj	14.570	12.545	27.115	3.064	2.379	5.443

Prepričan sem, da je prispevek k izboljšanju kadrovske rasti na Slovenskem velik in relativno ne zaostaja za prispevki drugih, mladih univerz. Toda nedvomno bi lahko bil še večji, če bi vse subjektivne sile, ki delujejo na Univerzi v Mariboru težile za tem, da bi spoznane slabosti pri našem delu odpravljali hitreje. Žal temu ni vselej tako. Mnogi namreč mislijo, da so vprašanja ustrezne kadrovske rasti univerze postranskega pomena, čeprav je kadrovska rast Univerze v Mariboru kakor rast kake druge univerze strateško vprašanje njene agonije ali razcveta.

Kaj pa pomeni pravzaprav kadrovska rast Univerze?

Pomeni zagotoviti ustrezno kakovost raziskovalnega dela, ki ga ni moč meriti v denarju, temveč le z vatli, ki jim pravimo doktorske disertacije, magistrska dela, objave v uglednih domačih in še zlasti v tujih revijah. Naključje je hotelo, da imam ob tem pisanju na voljo bibliografijo učiteljev in sodelavcev Univerze v Mariboru, iz katere izhaja ugotovitev, da je 106 naših učiteljev in sodelavcev v razdobju 1913—1986 napisalo in objavilo 6484 bibliografskih enot, od tega 426 tujejezičnih del.

Gre za naslednje število učiteljev in sodelavcev ob koncu leta 1985:

		od tega magistri	od tega doktorji
VEKŠ	74	19	38
TF	124	30	50
VŠOD	30	9	14
PF	57	19	15
VPŠ	9	3	5
VAŠ	15	4	6
	309	84	128

Zdi se, da se nam glede na razmere v katerih delujemo, še zlasti ob dejstvu, da so posamezni učitelji preobremenjeni z vzgojnoizobraževalnim delom bibliografije ni treba sramovati. Žalostno pa je, kar je iz bibliografije tudi razvidno, da nekateri učitelji in sodelavci za pero sploh ne primejo.

Moje ugotovitve glede slabosti pri našem vzgojnoizobraževalnem in raziskovalnem delu naših učiteljev in sodelavcev nisem zapisal zato, da bi pritrdil trditvi glede umiranja naše mlade univerze. Zapisal sem jih zato, da bi sporočil vsem, da na Univerzi v Mariboru vemo za težave, ki nas pestijo. Toda spoznanja o težavah ne sprejemamo kot začetek našega umiranja, temveč kot spoznanje, v katero smer bo treba trdo delovati, da bo Univerza v Mariboru bolj cvetela kot je dosedaj. Toda ne le univerza kot skupnost, temveč predvsem vse njene članice, kjer ima vsak učitelj in sodelavec pravico in dolžnost v okviru strokovnih in samoupravnih organov delovati za uresničevanje načela, da je univerza kot celota predvsem raziskovalna, pa šele potem tudi vzgojnoizobraževalna ustanova. Uresničevanje tega načela pa bo trdno jamstvo za naš razcvet.

Rektor
prof. dr. Dane Melavc

DELO, 16. 1. 87

Iz 1. letnika naprej le vsak drugi študent

Na mariborski univerzi pravijo, da so študentje preobremenjeni, predznanje se je poslabšalo

V lanskem šolskem letu (1985/86) je bil v prvem letniku na ljubljanski in mariborski univerzi 10001 redni študent. Po podatkih Centra za razvoj univerze je v letošnjem šolskem letu (1986/87) v drugem letniku 5501 redni študent, oziroma 55 odstotkov glede na lanski prvi letnik. Skrajne razlike v prehodnosti so med posameznimi visokošolskimi organizacijami velike: nekje je letošnji drugi letnik za 20 odstotkov šibkejši od lanskega prvega, nekje drugje za 70 odstotkov. Analiza mariborske univerze kaže, da je problem prehoda iz prvega v drugi letnik zelo zapleteno vprašanje, da prehod ovirajo velike obremenitve študentov in pomanjkanje časa za študij, število predmetov iz izpitov je preveliko, preveč je predavanj, premalo pa seminarjev in vaj ter mentorskega dela, zaradi varčevanja so skupine na vajah velike, predznanje je pomanjkljivo, pri novi generaciji še bolj kot pri prejšnjih.

J. S.

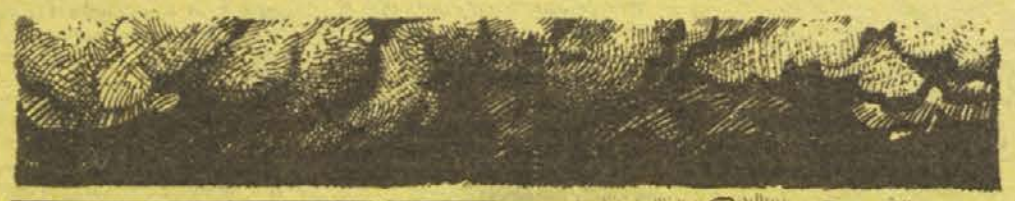

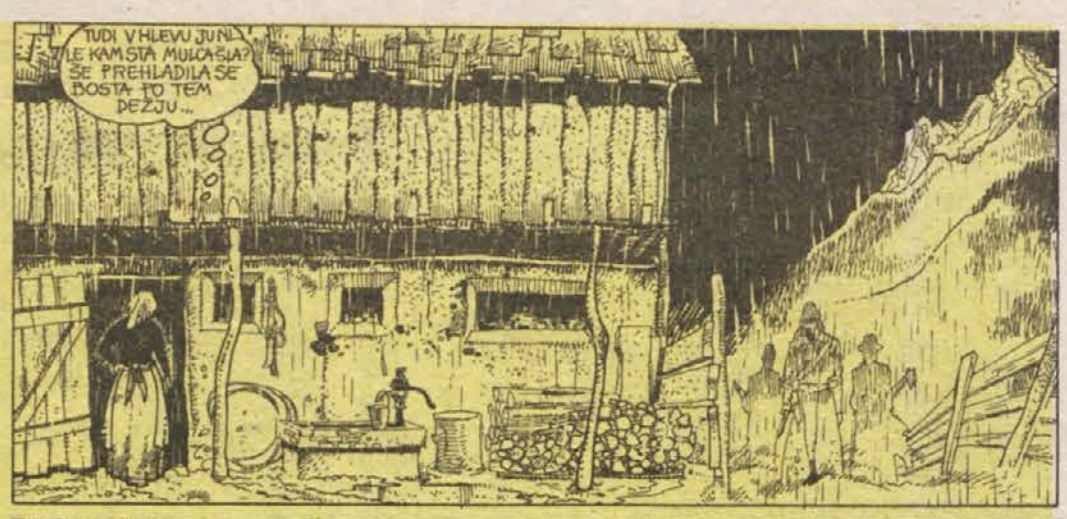

1945

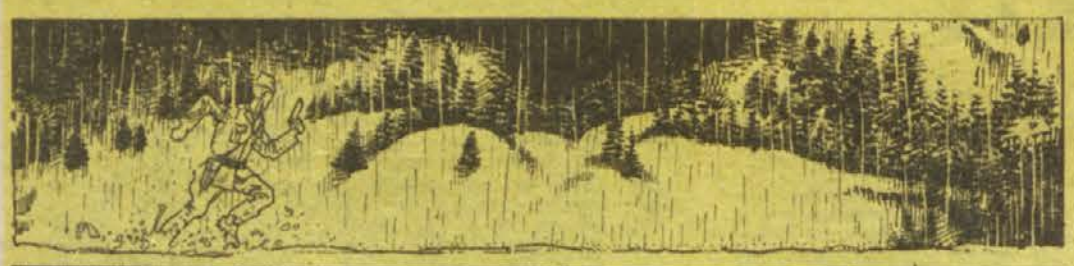

piše in riše: Zoran Smiljanić